

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І.КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА**

На правах рукопису

БУЛАЧЕК ВОЛОДИМИР РОМАНОВИЧ

УДК94(477)«1842/1932»(092)

**ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЮЛІАНА РОМАНЧУКА (1842 – 1932)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник
доктор історичних наук, професор
Литвин Микола Романович

Львів – 2011

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. Історіографія і джерела	7
Розділ II. Громадська діяльність	30
Розділ III. Парламентська діяльність	66
Розділ IV. Організаційно-політична діяльність в УНДП	127
Розділ V. У національно-визвольному русі (1914 – 1920-і рр.)	143
Висновки	167
Список використаних джерел та літератури	170

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ім'я Юліана Семеновича Романчука широко відоме не тільки серед професійного кола істориків, але й правників і політологів. Без згадки про нього неможливе будь-яке дослідження з історії України другої половини XIX – початку XX ст. Будучи головою Народної Ради, Української національно-демократичної партії (УНДП), українських представництв у Галицькому сеймі та Державній раді у Відні, співзасновником більшості українських громадських організацій, Ю. Романчук здобув незаперечний авторитет і статус політичного лідера серед доволі жорсткого конкурентного середовища української політичної еліти в Галичині кінця XIX – початку XX ст. Усе ж, незважаючи на такі заслуги і безумовний інтерес істориків до цієї непересічної постаті, його громадсько-політична діяльність ще не стала об'єктом ґрунтовного наукового дослідження.

Ю. Романчук – представник нового покоління української світської інтелігенції в Галичині, яка на зламі XIX – XX ст. керувала українським національним рухом. Він діяв у непростих політичних умовах, коли галицькому суспільству, яке перебувало у правовому полі конституційної Австро-Угорської монархії, доводилося прискореними темпами долати відставання у всіх сферах соціально-політичного і національно-культурного життя від сусідніх народів. У цей же час відбувалася стрімка модернізація українського національного руху, утвердження національної свідомості серед широких верств населення. З урахуванням нових суспільних реалій формувалися українсько-польські відносини. Тому вивчення громадсько-політичної біографії Ю. Романчука дозволить з'ясувати процес формування української національно-політичної еліти, особливості тогочасної парламентської діяльності, партійної структуризації суспільства,

інституціоналізації соціально-економічної та культурної сфери, утвердження ідей української державності та соборності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках науково-дослідної теми «Українсько-польські взаємини в контексті європейської історії: роль історичної спадщини у формуванні сучасних культурних і політичних пріоритетів України і Польщі» (номер державної реєстрації 01074U005411) Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Мета дисертації – проаналізувати місце і роль Ю. Романчука в політичній історії України наприкінці XIX – першій третині XX ст., основні напрями його громадсько-політичної діяльності.

Дисертант поставив **завдання** дослідити:

- 1) стан наукової розробки проблеми та її джерельну базу;
- 2) формування світогляду Ю. Романчука;
- 3) основні напрями громадської діяльності в національно-культурних організаціях, видавничій сфері;
- 4) етапи формування політичної кар'єри від лідера Народної Ради до голови Народного комітету УНДП, голови Української парламентської репрезентації;
- 5) парламентську діяльність політика у Галицькому крайовому сеймі, Державній раді, його роль у представництві інтересів українців у міжнаціональних контактах і переговорах з австрійським урядом;
- 6) участь у визвольних змаганнях українців у роки Першої світової війни, Української революції та політичному житті Західної України в 1920-і рр.

Об'єкт дослідження – громадсько-політична діяльність Ю. Романчука в останній чверті XIX ст. – першій третині XX ст. у контексті суспільно-

політичних процесів тогочасної Галичини, міжнаціональних, насамперед українсько-польських відносин.

Предмет дослідження – формування політичних поглядів Ю. Романчука, його кар'єра як політичного лідера, парламентська діяльність, керівництво політичними силами, робота в національно-культурних інституціях, видавничій та публіцистичних сферах, роль у визвольних змаганнях першої третини ХХ ст.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період життя і діяльності Ю. Романчука (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.).

Методологічною основою дисертаційного дослідження стали принципи історизму та наукової об'єктивності, системності, всебічності. Використано також загальнонаукові та спеціально наукові методи дослідження: аналіз, синтез, системно-структурний підхід, біографічний, логічний, проблемно-хронологічний, історико-ситуаційний, порівняльний методи.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першим в українській історіографії комплексним та узагальнюючим дослідженням громадсько-політичної діяльності Ю. Романчука в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. Його різнобічна діяльність розглядається в контексті реалізації українською елітою програми політичного зміцнення українського національного руху. Політика депутатів-українців у Галицькому сеймі й Віденському парламенті проаналізована під кутом зору реалізації програмних цілей українства в Австро-Угорській імперії.

Практичне значення роботи визначається можливостями використання її результатів для підготовки узагальнюючих праць, підручників і науково-методичних посібників з історії українського національного руху, політичної думки та формування національно-політичної еліти, а також у викладацькій практиці.

Апробація результатів дисертації. Основні положення наукової роботи апробовані на засіданні Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Результати дослідження були викладені у виступах на наукових конференціях: «Українсько-польсько-білоруське сусідство ХХ ст. (Дрогобич, 2008); міжнародній науковій конференції, присвяченій 90-річчю ЗУНР (Львів – Івано-Франківськ – Чернівці, 2008); «Українська державність: історія і сучасність» (Маріуполь, 2008); «Український національно-визвольний рух у ХХ ст.» (Івано-Франківськ, 2010).

Структура дисертації. Дослідження побудоване за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Обсяг основного тексту дисертації – 169 сторінок, перелік джерел та літератури становить 371 позицію. Загальний обсяг дисертації – 201 сторінка.

РОЗДІЛ I

ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛА

В українській і зарубіжній історіографії відсутні ґрунтовні монографічні дослідження, присвячені громадсько-політичній діяльності Ю. Романчука. Проведений аналіз історіографії проблеми дозволяє виділити три етапи дослідження окресленої проблеми: 1) праці сучасників Ю. Романчука; 2) дослідження радянських науковців; 3) публікації істориків, які опубліковані у період незалежності України.

Серед досліджень першого періоду, виділимо численні праці І. Франка, в яких охарактеризовано громадсько-політичну діяльність Ю. Романчука. Уперше І. Франко згадав Ю. Романчука у статті «Загальний збір рустикального банку» [325], надрукованій в «Ділі». Автор, розповідаючи про перебіг цього зібрання, у заключній частині повідомив, що львівські русини за ініціативою посла Ю. Романчука вирішили утворити комітет в складі О. Огоновського, І. Добрянського, В. Нагірного та ін., який мав працювати на користь боржників-селян Галичини в порозумінні з руськими послами і правниками з провінції [325, с.344]. Цю ж тему він продовжив у статті «По загальному зборі «Рустикального банку», яку опублікувало «Діло» 20 березня 1884 р. І. Франко вважав, що «при добрій волі хоч часті інтелігенції можна много довжникам помогти, і для того ми много надіємось від зніційованої послом Романчуком діяльності львівського руського комітету, але на се, думаємо, кожний згодиться, що надто много «урятувати» тут попросту годі» [325, с.350-351].

У статті «Галицька Русь» [324] уперше надрукованій польською мовою в газеті «Крај» 11 грудня 1887 р., І. Франко описав три зібрання українців на початку грудня 1887 р. – «так званої старої партії: ліквідаційного комітету крилошонського банку, членів Народного дому і

членів Галицько-руської матиці» [324, с.542]. На думку автора, вони виразно показали, що «стара партія навіть не думає про будь-яке поєднання з «молодою». Навпаки, нечисленні члени цих товариств виявили послідовність у своїх поглядах *usque ad finem* (аж до кінця), послідовність, яку не видше слід було б назвати впертістю і засліпленням. Обговорення питання про надання зали українському театру на зборах членів Народного дому, за словами І. Франка, «непохвально свідчать про політичну і розумову зрілість більшої частини членів, що зібралися. Другим питанням було неприйняття керівництвом Народного дому в число членів таких заслужених людей з «молодої партії», як депутати Романчук, Левицький та інженер Нагірний. І тут тільки ці троє з числа присутніх членів виступили в дусі порозуміння» [324, с.542].

У «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» [327] І. Франко відвів Ю. Романчуку провідне місце в руському педагогічному середовищі, що займалося укладенням шкільних книжок. Уперше, за словами автора, Ю. Романчук до громадської діяльності «приткнувся ще на початку 60-х років як університетський студент, будучи анонімним співробітником «Слова». Ставши учителем гімназійним, він вчасно посивів, і відколи я пізнав його, видавався все старшим над свої літа». Влітку 1874 р. І. Франко зустрічався з батьком Юліана – Семеном Романчуком (народний учитель, який проживав у Дулібах біля Стрия).

За словами І. Франка, Ю. Романчук у 1870-х рр. не займав «видного місця серед руської суспільності», окрім свого професорського становища при руській гімназії. Тільки 1877 р. він виступив вперше на полі літератури, опублікувавши між книжечками «Просвіти» популярну переробку повісті Держковського «У пропасть дорога ховзька». У 1879 р. він видав дві частини «Руської читанки для нижчих класів середніх шкіл», які укладені, як на свій час, за словами І. Франка, досить старанно, з перевагою вибору галицьких письменників над українськими. Того ж року

вийшла його «Руська читанка для четвертого класу шкіл народних». Це були, на думку І. Франка, літературні початки Ю. Романчука, який в пізніших десятиліттях відіграв визначну роль в політичному житті Галичини [328, с.8].

І. Франко вважав, що у 1880-х рр. партія народовців була «на дорібку» [328, с.9]. Із тогочасних здобутків народовців він виділив заснування «Діла», перше руське народне віче у Львові 1880 р., вибори до Крайового сейму 1883 р. і перемогу на них Ю. Романчука. Зростанню свого політичного значення народовецька партія, за переконанням І. Франка, повинна завдячувати розвитку своєї преси упродовж 1880-х рр.

Наприкінці 1879 р. Ю. Романчук розпочав видавати двотижневий, а згодом щотижневий часопис «Батьківщина», а на початку 1880-х рр. львівська українофільська громада, за почином В. Барвінського, спромоглася, на видавання політичної газети «Діло». Каменяр констатував, що «Батьківщина» «видавана зразу дуже добре, робила величезне враження на селян, головню завдяки величезній масі кореспонденцій, переважно писаних самими селянами, які відверто висловлювали свої місцеві кривди та потреби».

У статті «З останніх десятиліть ХІХ в.» [317], аналізуючи зародження соціалістичного руху, роль М. Драгоманова в цьому процесі, І. Франко згадав Ю. Романчука і його часопис «Батьківщину». На його думку, «хоча видавець належав до найвидніших старших українофілів, але в його газеті українофільського в старім смаку не було майже нічого. Правопис етимологічний, про Україну, козаків, гайдамаків, загалом про «славну минувшину» і «народні святощі» майже ані слова, натомість тверезе, просте слово до селян про їх насущні справи, про те, що діється довкола них, у краю, в державі; деколи редакція не боялася сказати й гострішого (наскільки тоді можна було) слова осуду на тих, хто робив кривди народові, без огляду на те, чи се були свої, чи чужі – все те робило

«Батьківщину» перших років появою незвичайно цікавого й симпатичного» [387, с.235].

У статті «Южнорусская литература» [335], вперше надрукованій в «Энциклопедическим словаре» Р. Брокгауза і А. Євфроніної, характеризуючи громадське життя Галичини 1880-х рр. І. Франко підкреслив банкрутство москвофільської партії і швидкий розвиток українофільської партії, яка перетворилася в русинську, національну або народовецьку партію [335, с.676]. Серед головних діячів партії він назвав Ю. Романчука разом із С. Качалою, братами Барвінськими, О. Партицьким [335, с.677].

Також І. Франко вважав, що старше покоління колишніх галицьких українофілів добилося деякого політичного значення в 1889 р., коли послами галицького сейму стали Ю. Романчук, нотаріус Телішевський, адвокат Окуневський. На думку І. Франка, ці депутати досить жваво і талановито захищали селянські і національні русинські інтереси, але пізніше під тиском намісника графа К. Бадені і стоячої за його плечима польської шляхетської партії підписали договір, який назвали «новою ерою». Ця польсько-русинська угода, стала ерою деморалізації і привела до кривавих баденівських виборів 1897 р. – відповіді польської урядуючої партії на намагання галицько-руського народу «свою думку мати» в політичних питаннях. Польська сторона не виконала своїх обіцянок, а Телішевський, потім Романчук, відступили від її продовження [335, с.678].

У статті «Баламутства в українській справі» [318] І. Франко, говорячи про товариство «Народний дім», згадав, що в грудні 1885 р. подалися в члени «Народного дому» Ю. Романчук, В. Нагірний, В. Левинський, але їх не було прийнято» [318, с.523].

Опосередковано І. Франко згадав Ю. Романчука у некролозі про Д. Гладиловича – професора руської гімназії, голови НТШ. Автор некрологу констатував, що покійний цілим серцем ненавидів партію

москвофільську, а головно її проводирів, котрих уважав платними агентами російськими». Саме ця, на думку І. Франка, ненависть можливо «попхнула його в обійми угодовства, бо сумніваємося дуже, щоби його манили обіцяні д. Романчуком рясні «посади і аванш», котрі евфемічно прозвано «програмою Романчука» [329, с.100].

У зв'язку з такими висловлюваннями газета «Діло» [142, 1892, №30] опублікувала матеріал під заголовком «З реєстру клевет», в якому виступила з нападками на І. Франка, начебто він у некролозі Д. Гладиловича «звів наклеп» на програму лідера партії «народовців» Ю. Романчука, проголошену ним у 1890 р. На ці звинувачення І. Франко відповів листом від 23 лютого 1892 р. У ньому він висловив здивування «грубому і простацькому тону» «Діла» з часів «нової ери». І. Франко навів слова виступу Ю. Романчука 26 грудня 1890 р. на зборах Народної ради, в якому розкритикував урядову кадрову політику у краї: «Важніші посади в адміністрації і судівництві не заміщуються майже зовсім русинами; в раді шкільній є тільки один сталий член русин, майже так само буває в радах окружних, в університеті Львівським робляться всякі перепони руським доцентам і професорам; руські урядники, учителі, священники дізнають всяких секатор і поминаються при компетуванні о вищі посади». Ся іменно «система привительственна» в «новій ері» мала бути зміненою відповідно до потреб русинів, а потреби ті зібрав д. Романчук у своїй (читаній) промові в шести точках, з котрих п'ять наводжу:

«1. Щоби при обсаджуванні вищих посад в адміністрації і судівництві узглядтовано також русинів;

3. Щоби урядники і учителі русини при авансах і в кожному іншому вигляді були нарівні трактовані з другими;

4. Щоби в міністерстві просвіти був один вищий урядник русин для справ руського шкільництва і греко-католицької церкви;

5. Щоби для руських шкіл народних інспекторами і учителями іменовано тільки такі особи, котрі докладно знають руський язик;

6. Щоби при обсаджуванні греко-католицьких канікул і парохій уважано перед всім на спосібність і заслуги компетентів» [142, 1892, №42].

Не критикуючи цих пунктів, І. Франко констатував, що мова в них йшла «про посади і аванси для русинів». Через півтора тижні, у березні 1892 р., І. Франко в «Народі» опублікував замітку, в якій звернув увагу на те, що «Діло» все ще «жде на відповідь» і лишає свою публіку в тім переконанні, що на його запитання я не міг найти ніякої відповіді. А тим часом річ, мабуть, мається зовсім противно і редакція «Діла», сама непотрібно приперши себе до стінки, встидається признати, що «програма Романчука – то тільки евфемічно прозвані «рясні посади і аванси» [144, 1892, №46]. Після цього – 23 березня 1892 р. в газеті «Діло» була опублікована відповідь І. Франка.

Проблема перебігу і наслідків політики «нової ери», ролі Ю. Романчука у ній була чи не головною в багатьох статтях І. Франка. У статті «Селянський рух у Галичині» [332], вперше надрукованій німецькою мовою в журналі «Die Zeit» у 1895 р., він з'ясував роль Ю. Романчука в польсько-українській угоді 1890 р. Ведучи мову про роздроблення руської інтелігенції, яку довершив намісник Галичини гр. К. Бадені «русько-польською угодою», І. Франко підкреслив: «Кого і з ким він погодив, се не легко сказати. Одні говорили, що се угода русинів із правительством, та се очевидна дурниця, бо русини від р. 1772 р. належать до Австрії, не творять в австрійській державі жодної окремої сили ані організації і не потребували заключати з нею ніяких *pacta convalita* (затверджених угод). Не була се також угода з поляками, бо, поперше, гр. Бадені не мав від польської нації ніякого мандату для заключення такої угоди, так само як не мав його і другий контрагент із

руського боку посол Романчук. а по-друге, відносини між поляками й русинами, особливо селянами та селянським духовенством, лишилися при угоді такі самі, як були перед тим» [332, с. 250].

Зміст угоди 1890 р. І. Франко вбачав в тому, що одна частина руської інтелігенції («народовське або українофільське сторонництво»), завдяки різноманітним обіцянкам, стипендіям, посадам «в інтересі гармонійного співжиття обох народностей у Галичині», покинула своє дотеперішнє становище природних заступників інтересів селянства і «дали взяти себе в волок польського шляхетського сторонництва» [332, с.250]. Проте І. Франко зауважив, що Ю. Романчук «пізнав се по трилітній пробі і відрікся від угоди, але зараз знайшлися три мужі, три професори – Барвінський, Вахнянин і Стоцький – готові стати на виломі сервілізму і провадити діло угоди» [332, с.251].

У статті «Дещо про польсько-українські відносини. Відповідь п. Ю. Романовичу на статтю «Хатні справи українців» [337] І. Франко навів слова польського посла, який охарактеризував внутрішньо-українську дискусію («спір»): «Ми не можемо визнати домашнім, внутрішнім спором питання, чи українець стоїть на національно-українському, чи на всеросійському ґрунті. На мій погляд, домашнім спором поміж українцями є боротьба між тими українськими таборами, які визнають окремішність від Росії, не відрікаються своєї національної мови, свого національного духу, своїх звичаїв, а відрізняються чи то в соціальних справах, чи в питаннях політичної тактики. І можу ствердити, що польська партія, до якої я належу, не втручалася ніколи до спорів між Романчуком, з однієї, а Барвінським та Вахнянином, з другої сторони. Бо тут борються між собою українці, з яких одні нині стоять за опозиційну політику, другі – за те, щоб знову з допомогою покірності і підлеглості урядові намагатися отримати щораз нові здобутки, для української національності» [337, с.262].

У статті «Зміна системи» [321], вперше надрукованій в журналі «Житє і слово» (1896), І. Франко відгукнувся на дискусію, яку започаткувала львівська «Правда» статтею під заголовком «Зміна системи» в українській пресі і «порушено чимало важних питань, що відносяться до розвою нашої народності» [321, с.302]. Він навів цитату з «Правди» про те, що «зміна системи – се улюблений коник, на яким від якогось часу гарцює шеф народовської опозиції п. Романчук, а щоби виправдати своє становище, голосить, що система супроти русинів не змінилася, що не тільки нічого не поліпшилося, але навіть погіршало» [321, с.302].

З'ясовуючи зміст дефініції «зміна системи», І. Франко розкритикував пояснення «Діла»: «Зміна системи – се основна зміна наших відносин політичних в краю, се виконання в практиці всіх прав прислугуючих русинам яко народності в конституційній державі на засадах повної рівноправності, – се спинення агресивності поляків і зламання їх верховодства, се за поручення всіх умовин розвитку народності руської після її питоменності без всякої опіки». На думку І. Франка, «ся дефініція – се стилістичний феєрверк і більше нічого. Вона невірна історично, то значить д. Романчук, роблячи «нову еру», зовсім не хотів такої зміни, а радше не посмів і марити по таку зміну. Коли б у нього були такі широкі бажання, то він, певно, не був би пертрактував з польським шляхтичем про те, щоби «зламати верховодство поляків», з польським консерватистом про основну зміну наших політичних відносин в краю», з польським станьчиком про «засади повної рівноправності» і про знесення «всякої опіки над русинами». Ні, д. Романчук зовсім так високо не літав, умовляючися в падолисті 1890 р. з гр. Бадені. В його вбогій фантазії мріли тільки посади і аванси та «здобутки» в ролі відібрання «Народного дому» для народовців, відібрання накладу шкільних книжок від Ставропігії і відання його товариству ім. Шевченка і т. д. Се вже давно відомі речі,

стверджені самим Романчуком в його численних коментарях до його прославленої «програми», далі стверджені д. Телішевським в його розмові з русином Турчанського повіту» [321, с.307-308].

І. Франко вважав, що зміни польсько-шляхетської урядницької системи русини мали «повне право і навіть обов'язок» добиватися. Початок цьому зробили, на його думку, руські сеймові послы, «вносячи в р. 1889 звісну преміальну інтерпеляцію, котра в первіснім нарисі поставлена була принципіально ясно і широко, то єсть виступала проти усяких порушень з боку властей без огляду на те, проти кого вони звершені, та опісля перероблена була д. Романчуком з односторонньо партійного погляду, так що правительству зроблено докори властиво тільки за переслідування народівців, а злегка дано до зрозуміння, що супроти москвофілів і соціалістів може собі порушувати закони скільки йому подобається. Вже в тенорі сеї інтерпеляції д. Романчук показався здатним на батька «нової ери», – і міродатні сфери се живо зрозуміли».

І. Франко вщент розкритикував промову Ю. Романчука в листопаді 1890 р., назвавши її «відповіддю на повторювані від 12 літ дзявкання польських шовіністів, що попихали уряд до переслідування русинів». «Русини – зрадники» – кричала польська преса. «Ні, ми вірні державі і династії», – відповідає «програма» д. Романчука. «Русини – схизматики!» – «Ні, ми вірні сини католицької церкви». «Русини – москалі» – «Ні, ми самостійний нарід, відрублений від московського». «Русини тягнуть до Росії». – «Ні, для таких нема тут місця!» – докидає митрополит. «Русини соціалісти і комуністи». – «Ні, ми хочемо економічного піднесення селянства і маломіщанства без порушення нічиїх прав», – говорить «програма» д. Романчука. Вже тоді навіть тямущі поляки з усміхом пожалування говорили, що се не жадна програма, а формальний акт скрухи. Та проте яка дика радість опанувала тоді всіх наших політичних анальфабетів! Який гомін піднявся в цілім краю!

Кілько хробаччя повилазило наверх! А на тій великій демонстрації політичного анальребатизму, що в історії називається другими загальними зборами «Народної ради», на які то різнорідні голоси величано сей понижаючий хід до Каносси як верх політичної мудрости». [321, с.309-310].

І. Франко вкотре нагадав Ю. Романчуку про те, що він укладав угоду не з австрійським урядом: «Добродій Романчук «мабуть», і досі ще думає, що він робив угоду з правительством. З поступування тих, котрі тепер перейняли його роль, видно без найменшого сумніву, що ходило тут о угоду з репрезентацією польської шляхти; ілюзія угоди з правительством могла повстати і держатися досі тільки обставиною, що та шляхта рівночасно держить керму правительства в Австрії. Але се обставина випадкова, котра як не тепер, то в четвер може змінитися» [321, с.316].

У статті «Віче в Турці» [320] Каменяр вважав, що «добродій Романчук проголосив у раді державній при дебаті бюджетовій досить інтересну промову, в котрій на перший раз виступив досить сміло і справді політично проти теперішньої системи правительственної, і вказав на факт, що русини ані яко нація, ані яко горожами не можуть бути вдоволені теперішніми порядками». Цю промову опозиційні руські, польські і чеські газети вітали «як перший прояв звороту серед русинів на бік політики опозиційної, а «Діло хоч помістило її в повнім тексті, та навіть не стрібувало витягти з неї які-небудь політичні консеквенції» [320, с.612].

У праці «Болгарські праці М. Драгоманова» [322], І. Франко підкреслив, що «добродій Романчук жалувався в своїй парламентарній промові на те, що русинів в Австрії мало знають. Питаємо: по чім їх мають знати? Чим вони себе показали? Своім географічним положенням, котре вони, як каже приповідка «собі не вискакали» і котрого самі не

розуміють та не вміють використати? Чи такими репрезентантами як Сінгалевичі, Охримовичі, Барвінські та Брилинські?» [322, с.652].

Не оминув увагою І. Франко видавничу діяльність Ю. Романчука. Він високо цинив (не без критики) видання «Руської письменності». У рецензії на видання «Руська письменність. III. Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького. Видання товариства. Просвіта» (1906). Каменяр звернув увагу на те, що третій том «Руської письменності», яку видавав Ю. Романчук коштом товариства «Просвіта», мав відмінний характер від попередніх, що були присвячені українським письменникам і подавали повні збірки їх українських писань у можливо незміннім тексті. Зокрема він ствердив, що перейшовши на галицький ґрунт, видавець «наткнувся на наш нещасний мовний дуалізм, так що вже з самого мовного погляду приходилося робити вибір у творах мало що не кожного автора», та й вибрані твори подавати з деякими змінами і скороченнями. «Приходилося, – кажу – з огляду на так, який поставив собі д. Романчук у передмові до 1-го тому «Руської письменності», де сказав, що бажає дати в руки поперед усього галичанам поправні і по змозі повні збірки творів наших старших письменників з метою популяризації нашого письменства серед широкої маси читачів».

Інші тогочасні відомі громадсько-політичні діячі, науковці також не оминули увагою Ю. Романчука. Його політичний портрет намагався «намалювати» Б. Магміт (Ф. Федорців – В. Б.), однак цілісної уяви про політичну діяльність він не дав, оскільки праця написана з занадто упереджених переконань автора [253]. І. Крип'якевич згадав Ю. Романчука серед політичних лідерів Галичини, які відзначалися «політичною освітою, фаховим знанням у різних ділянках, практичним розумом, відвагою і рішучістю». Д. Дорошенко до найбільших його заслуг відніс боротьбу за запровадження загального виборчого права і той факт,

що на українсько-польську боротьбу звернули увагу європейські політики [205].

У роки радянської влади історична наука і публіцистика розглядали особу Ю. Романчука як «буржуазно-націоналістичного діяча, одного з лідерів народовців, організатора антинародної « нової ери » – реакційної угоди української буржуазної інтелігенції з австрійським урядом і польською шляхтою».

Вагомі заслуги у вивченні політичної та культурно-освітньої діяльності Ю. Романчука мають історики з української діаспори. Передусім виділимо статтю І. Сохоцького «Юліан Романчук». Автор намагався на основі матеріалів галицької преси, яка висвітлювала ювілеї Ю. Романчука, охарактеризувати основні віхи його політичної біографії [299]. У роботі І. Витановича про історію українського кооперативного руху Ю. Романчук названий «довголітнім провідником національно-політичних змагань українців Галичини і одним із головних будівничих їх кооперативної організації» [190]. У цій роботі охарактеризовані особисті якості Ю. Романчука, які сприяли його утвердженню, як політичного лідера.

М. Стахів в «Нарисах з історії національно-суспільного руху в Галичині 1772–1830 рр. (з углядженням Збаражчини)» [301] не міг не згадати Ю. Романчука. Аналізуючи соціальний склад перших членів «Просвіти», які прийшли на установчі збори 8 грудня 1868 р., дослідник підкреслив: «Першим головою обрано о. Омеляна Огоновського, професора гімназії у Львові, отже без парохії. Він пізніше був професором університету. проте, він відмовився від головування, і тоді збори обрали проф. Анатоля Вахнянина, а о. Огоновський залишився лише членом віділу. Решта членів віділу в числі 8 осіб були світськими особами, переважно молодими професорами гімназії (між ними Юліан Романчук, Іван Криницький і Омелян Партицький) та урядовцями (як д-р Кость

Сушкевич) і письменник Корнило Устیانович. Тай серед членів, які негайно записалися до «Просвіти», були, за винятком названих духівників, лише світські особи з-поміж інтелігенції» [301, с.133].

Проаналізувавши основні причини, які привели до зростання народовського руху, автор виділив постать Ю. Романчука, який «з близькими товаришами оснував, у протывагу до москвофільської «Руської Ради», популярний український часопис народовського напрямку, «Батьківщину» (1879), де пізніше співпрацював М. Павлик. Вона випереджувала також москвофільську «Науку» Наумовича.

З'ясовуючи роль Ю. Романчука в процесі створення Народної Ради (1885), М. Стахів вважав, що «це був великий крок вперед цілого народовського табору, бо це ж була перша національна народовська політична організація після самоликвідації «Головної Руської Ради». Проте Народна Рада мала ту хибу, що вона була в формі єдиного товариства, а не в формі масової політичної, яка мала й свої місцеві громади в кожному місті, містечку і селі. Народна Рада була при тому наперед продумана і потім переведжена в життя лише як організація інтелігенції, а не як всенародна організація осіб, що призначаються до означеної політичної програми» [301, с. 160].

У замітках до спогадів Я. Остапчука «Подих з недавньої бувальщини (думки і спогади з мого життя)» [168] М. Стахів описав роль Ю. Романчука в перипетіях політики «нової ери». З одного боку, автор вважав, що ініціатори угоди 1890 р. не були впевнені в підтримці її Ю. Романчуком на попередніх переговорах. З другого – вважав заяву Ю. Романчука 25 листопада 1890 р. щирою: «Він і Барвінський були переконані, що лагідною тактикою і відступленням від опозиції вдасться більше досягнути, як опозицією» [168, с.425–429].

Після здобуття Україною незалежності посилювалося зацікавлення істориків до процесів національного відродження кінця XIX – початку

XX ст., а також до діяльності тогочасних українських політичних лідерів. Зокрема І. Дейчаківський охарактеризував маловідомі сторінки життя і діяльності Ю. Романчука [201]. Його освітянсько-просвітницьку та культурологічну діяльність досліджував В. Качкан [220, 221]. Вийшли друком збірники матеріалів наукових конференцій, присвячених діяльності ЗУНР і УНР, в яких розкрито окремі аспекти державотворчої праці Ю. Романчука. Про лідера народовців згадано також в узагальнюючих роботах з історії українського національного руху Ф. Стебля [304, 305], М. Кугутяка [234, 235], Я. Грицака [194–196], К. Кондратюка [228, 229].

Вагомим внеском у дослідження національного руху українців другої половини XIX – поч. XX відзначаються праці сучасних дослідників: О. Аркуші [175–182], М. Мудрого [261–267], Л. Зашкільняка [209, 210], О. Середи [293–297], В. Расевича [287, 288], Б. Янишина [350–352], О. Киричук [222, 223], І. Чорновола [343–345] та ін.

У спільній праці О. Аркуші та М. Мудрого «Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд» [182] відзначено, що різновид національно-політичної свідомості галицьких українців другої половини XIX – на початку XX ст., який в радянській історіографії називали москвофільством, не був проявом спеціально «зрадницької» позиції, а швидше пошуком галицькими українцями національно-політичних орієнтирів у новому світі. Автори схиляються до заміни терміну «москвофіл» на «старорусин». Дослідники з'ясували причини створення народовсько-старорусинського союзу після виборів 1889 р. до Галицького сейму, місце Ю. Романчука в цій консолідаційній акції, а також участі його в проекті «сконсолідування русинів» у 1894 р.

Досліджуючи історію парламентаризму в Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст. О. Аркуша фахово довела, що Галицький

крайовий сейм був головною ареною формування польсько-українських взаємин [182]. Неодноразово згадано постать Ю. Романчука в полеміці навколо наслідків «нової ери». Зокрема аналізуючи перебіг осінньої сесії 1892 р. після відновлення українськими послами «політики гострого тону», В. Дзедушицький звернувся до них з критикою тези Ю. Романчука про те, що помимо доброї волі з боку українців, *modus vivendi* з поляками виявився неможливим. Дослідниця підкреслила, що на відміну від традиційної «подільської» концепції шкідливості «нової ери», В. Дзедушицький спробував відстояти її позитивні моменти.

У монографії «Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1895 рр.» [175], аналізуючи правно-політичні засади формування Крайового сейму О. Аркуша проаналізувала внесок Ю. Романчука 15 січня 1894 р. про основи виборчої реформи. У розділі «Баденівські вибори» 1895 р. дослідниця охарактеризувала причини недопущення до сейму лідерів народовців, в т.ч. Ю. Романчука.

Постать Ю. Романчука фрагментарно відображена в сучасних дослідженнях, які присвячувалися історії народовецької (націонал-демократичної) течії українського руху в Галичині та діяльності культурно-просвітніх інституцій. Зокрема роботи О. Середи і Б. Янишина допомогли відтворити ідейну атмосферу в українському галицькому русі саме у 1860–1880-х рр., тобто в період формування світогляду Ю. Романчука, а також відобразили його участь в роботі політичного товариства Народна Рада. У дослідженнях І. Чорновола згадується діяльність Ю. Романчука в Галицькому крайовому сеймі, його роль в українсько-польсько-австрійському порозумінні 1890 р. У дослідженнях В. Расевича простежується діяльність УНДП, керівні органи якої упродовж багатьох років очолював Ю. Романчук, проаналізована її ідеологія, програмна мета, парламентська діяльність.

Взаємини лідера націонал-демократів із членами Русько-української радикальної партії (РУРП) проаналізовані у розвідках П. Шкраб'юка [346, 347], представниками соціал-демократичної партії (УСДП) – І. Райківського [281–285]. С. Макарчука підкреслив, що Ю. Романчук на засіданні клубу 7 травня 1909 р. заявив про те, що Холмщина «історично й етнографічно є країною не польською, а руською», і якщо уряд Російської імперії пропонує її відділити від Польщі і прилучити до Київської губернії, то це «цілком природне повне сполучення однакових складових частин, котре повинно було давно вже статися» [256, с.85].

Р. Ковалюк, досліджуючи український студентський рух на західних землях ХІХ–ХХ ст., згадав про організовані Ю. Романчуком влітку 1884 р. перші політичні віча у провінції (Калуш, Долина, Гусятин, Копичинці), а також про його головування в Народному Комітеті УНДП. У дослідженнях В. Качмара, які присвячені проблемі заснування українського університету у Львові, охарактеризовано діяльність Української парламентської репрезентації у віденському парламенті на чолі з Ю. Романчуком, його виступи в Державній раді з цього питання. Автор вважав, що нерішучість у відстоюванні студентських вимог в парламенті пояснюється дотриманням партії форм політичної діяльності, а також вірністю послів тактичним принципам їх партій.

Постать Ю. Романчука неодноразово згадується у франкознавчих дослідженнях. Зокрема у статті П. Білоніжки «З історії Франкової габілітації» [187], аналізуючи перипетії цього процесу автор відзначив, що І. Франко, другий раз виїхавши до Відня у 1895 довідався від Ю. Романчука, що Міністерство відхилило його прохання і ухвалило «wegen politische Vorlebens» – через політичне минуле І. Франко позбавлявся *veniam docenti* у Львівському університеті [187, с. 65]. Г. Давидова у статті «Ліричний герой у циклі Івана Франка «Поклони» (збірка «Мій Ізмарагд») [200] проаналізувала поклони-відповіді або

поетичні листи Ю. Романчукові і В. Щуратові («Сідоглавому», «Декадент») [200, с. 397–398].

Б. Якимович у статті «Новий етап видавничої діяльності Івана Франка: «Літературно-наукова бібліотека» [349] назвав одним з найцікавіших видань «малої» серії книжечку ч. 32 «І ми в Європі». Автор проаналізував «Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття», який окрім книжки «малої серії» «Літературно-наукової бібліотеки», вийшов також окремою відбиткою. Його підписали Ю. Романчук разом з І. Франком, М. Павликом, В. Будзиновським та ін. [349, с. 576].

У статті А. Франка «Іван Франко – редактор видавничої серії Наукового товариства ім. Т. Шевченка «Українсько-руська бібліотека» [316] проаналізовано оцінки І. Франка, В. Доманицького видання творів Т. Шевченка Ю. Романчуком [316, с. 579–581].

У дослідженні Ю. Михальського [260] про польсько-українські відносини на початку ХХ ст. згадується про участь Ю. Романчука у міжнаціональних переговорах у Галичині. Окремі аспекти партійно-політичного життя в Галичині відображені в роботах О. Сухого [308, 309], Л. Зашкільняка [209, 210]. Для з'ясування державотворчої діяльності Ю. Романчука в період ЗУНР важливе значення відіграють праці М. Литвина і К. Науменка [246], О. Павлишина [271]. Про культурно-освітню діяльність Ю. Романчука згадують автори робіт про просвітні заклади і товариства та їх вплив на культурне відродження краю (В. Пашук [274–276], Г. Білавич, Б. Савчука [186] та ін.).

У сучасній польській історіографії діяльність Ю. Романчука привертала увагу дослідників як складова частина польсько-українських відносин у Галичині на початку ХХ ст. У роботах Я. Грухали [361], А. Гізи [359], В. Лазуги [364, 365] та ін. йдеться про ставлення австрійського уряду й польських політичних угруповань до українського

питання в Галичині на початку XIX ст. Ч. Партач [368, 369] досліджував польсько-українські відносини в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. й, зокрема, показав їх роль у формуванні сільськогосподарських страйків, боротьбі за український університет та інших питань, які лежали в основі політичної тактики УНДП. Робота С. Гродзіського [360] допомогла з'ясувати правові аспекти діяльності Галицького сейму.

Інформація про його діяльність міститься в численних збірках державних установ і громадських організацій, приватних колекціях його сучасників тощо. У роботі введено в науковий обіг комплекс джерел, що зберігаються в архівах Львова, Києва. Тематично їх можна поділити на наступні блоки:

1. Матеріали особистого фонду Ю. Романчука (Ф. 382). У ньому переважають листи тогочасних громадсько-політичних діячів до Ю. Романчука і тільки одна справа містить його листи. Збереглися також окремі чорновикові записки політика, присвячені діяльності «Просвіти», суспільно-політичним процесам після проголошення ЗУНР.

2. Матеріали державних установ Австро-Угорщини. У цих матеріалах зафіксовані декларації, заяви й запити українських депутатів до уряду, особисті заяви Ю. Романчука як керівника фракції, до прем'єр-міністра й голів державних відомств Австро-Угорської імперії. Ці джерела дозволяють простежити основні напрями політики українського парламентського представництва, виявити питання, які порушував Ю. Романчук на засіданнях парламенту.

Документи, що відображають діяльність українських депутатів у віденському парламенті містить фонд «Української парламентської репрезентації» (Ф. 746) Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАУЛ). Праця Ю. Романчука як депутата Галицького сейму відтворена здебільшого на підставі стенографічних звітів Галицького сейму, а також додатків до них. У стенограмах сеймових

засідань зафіксовані промови Ю. Романчука, запити українських депутатів до органів влади, політичні декларації та законопроекти. Важливе значення у висвітленні ролі Ю. Романчука у політичному житті Австро-Угорщини упродовж 1914–1915 рр. мають матеріали Галицького намісництва, які зберігаються в ЦДІАУЛ (Ф. 146).

3. Значна частина матеріалів про громадсько-політичну діяльність Ю. Романчука міститься у фондах окремих українських інституцій, в яких він безпосередньо працював. Зокрема офіційні документи народного комітету УНДП, значна частина яких була підписана Ю. Романчуком, знаходяться у колекції В. Охримовича (Ф. 372 ЦДІАУЛ). Це, насамперед, обіжники, інструкції, розпорядження до довірених осіб і місцевих осередків УНДП у провінції, звернення тощо. Частина цих документів позначена грифом «таємно» («строго довірочно»). Інформація про діяльність УНДП зберігається також у збірках редакції її органів – тижневика «Свобода» (Ф. 407) і часопису «Діло» (Ф. 779) у ЦДІАУЛ. Ю. Романчук публікував у цих виданнях чимало статей, в окремі періоди був їх редактором. Діяльність Ю. Романчука в українських національно-культурних і наукових інституціях відображена в матеріалах Наукового товариства імені Шевченка у Львові (Ф. 309) і товариства «Просвіта» (Ф. 348), що знаходяться в ЦДІАУЛ. У матеріалах цих фондів зберігаються карточки обліку членів культурно-просвітніх товариств, їх звернення, листи Ю. Романчука, запрошення на збори очолюваних ним організацій тощо. Також використані звіти товариств, у яких працював Ю. Романчук.

4. Особисті збірки тогочасних українських політичних і громадських діячів. У ЦДІАУЛ зберігається особистий фонд Ю. Романчука, а також діячів, з якими він співпрацював (Ф. 362 – Студинського Кирила; Ф. 372 – Охримовича Володимира; Ф. 663 – Павлика Михайла та ін.). У

перерахованих фондах містяться листи Ю. Романчука до своїх колег, повідомлення, запрошення на збори товариств і організацій тощо.

Ще одна група використаних у роботі джерел – спогади сучасників Ю. Романчука – Л. Цегельського [170], К. Студинського [169], А. Чернецького [172], І. Макуха [166], І. Крип'якевича [162], Є. Олесницького [167], О. Барвінського [157], які розкривають окремі сторінки діяльності Ю. Романчука в 1914–1918 рр. вищезгадані роботи не тільки торкаються деяких аспектів громадсько-політичної діяльності Ю. Романчука, але й дозволяють краще зрозуміти її історичне тло.

Л. Цегельський у своїх спогадах «Від легенд до правди» зазначив, що з весни 1918 р. австрійський цісар Карло запрошував до себе провідників невдоволених парламентарних груп та радився з ними, як перебудувати Австро-Угорщину на федеративних основах. Серед українських послів на таких розмовах були віце-президент австрійського парламенту Ю. Романчук, А. Горбачовський, Є. Петрушевича, М. Василько, К. Левицький. Автор спогадів підкреслив: «Усі вони радили цісареві зробити державний замах згори – тобто розпустити парламент і ввести цісарським едиктом нову державну конституцію, за якою окремі, автономні національні краї – держави увійдуть у федерацію під одним монархом і в одному федеральному парламенті для закордонних і воєнних справ. Українців підтримували словінці, християнсько-національні чехи, хорвати та альпійські християнсько-соціальні німці». Представниками цих груп було вирішено восени 1918 р. «помогти Карлові» у перевороті: в означений день проголосити національні конституанти. У цей план було втаємничено Ю. Романчука, а також – Є. Левицького, В. Бачинського, Є. Петрушевича, о. Т. Войнаровського, С. Смоль-Стоцького, С. Голубовича та ін.

Ю. Романчук, за словами Л. Цегельського брав участь у підготовці зустрічі з прем'єром Австрії Лямашем представників Української

національної ради (УНРади), відомій церемонії присяги членів Державного секретаріату 10 листопада 1918 р. Л. Цегельський також згадав, що після захоплення Львова поляками 21 листопада 1918 р., Ю. Романчук залишився у Львові.

О. Барвінський у «Споминах з мого життя» неодноразово згадував Ю. Романчука як члена комісії для руських книжок Крайової шкільної ради [157, с.130], видавця творів Куліша в серії «Руське письменство» [157, с. 177; 235]; як видавця і редактора «Батьківщини» [157, с.268] і «Діла» [157, с.271–273]. Водночас О. Барвінський згадав про спробу 28 народовців (серед них – Ю. Романчук) стати членом «Руської ради» [157, с.271], заснування «Діла», утворення Народної Ради [157, с.378].

А. Чарнецький у «Споминах з мого життя» двічі згадав постать Ю. Романчука. Перший раз в розділі «Евакуація», присвяченому періоду Першої світової війни: «Мали ми чимало клопоту з Допомоговим українським комітетом у Відні, що його очолював Юліан Романчук, а який фактично провадив посол Володимир Сінгалевич, а після нього посол Лев Левицький [...]. В справі Комітету провадив я довшу переписку з Ю. Романчуком. Час від часу вдалося мені і В. Темницькому видістати допомогу для Вол. Левинського, жінки і дітей Буняка, який на фронті, та інших» [172, с.47]. Також А. Чарнецький описав залишення Львова урядом ЗУНР: «Змогли виїхати зі Львова тільки д-р Кость Левицький, д-р Цегельський, д-р Голубович, Лозинський, Панійко і ще дехто [...] Залишилися у Львові голова Національної ради радник Кивелюк, Левко Ганкевич, д-р Охримович, Ол. Барвінський, д-р Степан Баран, Юліан Романчук, д-р Федак, я, Мик. Парфенович та багато ін.» [172, с.59].

І. Макух у спогадах «На народній службі» згадав Ю. Романчука в контексті політики «нової ери», заснування УНДП, діяльності руського клубу в австрійському парламенті. Натомість К. Студинський описав участь Ю. Романчука в складі галицької делегації на відкритті пам'ятника

І. Котляревському в 1903 р. в Полтаві. Зокрема він навів враження Христі Анчевської в «Южном Краю» про виступ Ю. Романчука: «Скажу тільки декілька слів про сильне враження, що його зробили на нас галицькі гості. Перший з них говорив депутат Галичини в австрійському рейхсраті Романчук. Він привітав Полтаву в імені львівського товариства «Просвіта». Перед нами стояв енергійний старик з таким умним правильним обличчям, що його іноді стрічаємо на старинних портретах. Він говорив так плавно, з таким достоїнством й енергією, що публіка притаїла віддих і слухала його, як слухають знаменитих співаків. Грім оплесків закінчив його промову, повну симпатій до України і до знаменитого починника торжества. Свою промову він виголосив по-українськи, і це, здається, викликало особливе захоплення в наелектризованій публіці» [169, с.273].

Важлива складова джерельної бази дисертації – тогочасні періодичні видання. Чільне місце серед них належить органам народовської, а згодом – націонал-демократичної течії – часописам «Правда», «Батьківщина», «Діло», «Свобода», у яких Ю. Романчук здебільшого публікував свої статті на актуальні для тогочасного політичного життя теми. У цих виданнях також міститься чимало інформації про виборчі кампанії в Галичині, діяльність українського представництва в Галицькому сеймі і Державній раді у Відні, докладні звіти про засідання ширшого Народного комітету і з'їзди Української національно-демократичної партії, перебіг віч; опубліковано чимало промов Ю. Романчука, а також звернення й заклики до населення, які відомий політик підписував як керівник УНДП.

Таким чином, в українській та зарубіжній історіографії немає праці, яка була б безпосередньо присвячена темі дисертаційного дослідження. Незважаючи на безумовний інтерес істориків до постаті Ю. Романчука,

його громадсько-політична діяльність ще не стала об'єктом ґрунтового наукового дослідження.

Джерельну базу роботи склали неопубліковані матеріали українських політичних, громадських і національно-культурних організацій Галичини, праці Ю. Романчука і його сучасників, матеріали тогочасної галицької періодики. Джерельна база дисертації – доволі різноманітна за змістово-жанровими характеристиками. Дослідження вводить у науковий обіг чималий масив нового джерельного матеріалу з архівосховищ Львова та Києва.

РОЗДІЛ II

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Юліан Романчук належить до найвидатніших представників українського політикуму XIX – початку XX ст. «Дев'ятдесят літ його життя – це ціла епоха в житті нашого народу. У тім часі пережив він «весну народів 1848 року та зв'язані з нею великі надії, розчарування й упадок політичної думки 1860–1880-х років, відродження її та щораз бистріший розвиток на всіх ділянках національного життя, що довів до створення на галицькій землі незалежної української держави в 1918 році. В праці над розвитком народу стояв Романчук завжди в перших рядах» [299, с.91]. Ці слова о. І. Сохоцького найвлучніше характеризують постать Ю. Романчука.

Ю. Романчук народився 24 лютого 1842 р. в с. Крилосі, біля Галича, де його батько Семен, син міщанина в Збаражі, був народним вчителем. Його мама (Марія) була донькою пароха в с. Деренівці (біля Янова) Тереховлянського повіту «з патріотичної і широко знаної в краю родини Глинських». У 1847 р. батько переїхав в с. Дуліби (біля Стрия), де магістрат цього міста відкрив парохіяльну (3-класову) школу. Закінчивши її, Ю. Романчук пішов навчатись до 4 класу окружної головної 4-класової школи в Стрию, де також існувала нижча реальна (2-класова) школа. Ю. Романчук згадував, що це була «мабуть єдина така школа в Львівській дієцезії, котра стояла під зарядом греко-католицької, а не латинської консисторії. Але так само як всі інші подібні школи мала викладову мову німецьку з переважно польськими учителями і з польським характером» [38, арк.16].

Після закінчення з відзнакою Стрийської школи Ю. Романчук пішов навчатися до Станиславівської гімназії. У 1855 р. продовжив навчання у цісарсько-королівській академічній гімназії м. Львова, де 1860 р. склав

іспити з відзнакою. Ю. Романчук згадував, що «особливо в вищих клясах учився може менше як остальні ученики в клясі, шкільних предметів учився дуже мало», проте перечитав історичні та філософсько-естетичні твори найвідоміших німецьких і (в перекладі) англійських письменників» [39, арк.23].

У 6 класі Ю. Романчук разом із своїми товаришами видавав газети німецькою, руською і польською мовами, у 8 класі проводив з кількома товаришами переписку руською мовою на актуальні проблеми, зокрема становища руської мови і русинів серед інших словянських мов і народів. Ю. Романчук нарікав на викладачів руської мови в гімназії, оскільки «о жаднім українським списателю, не тільки українським, але і галицьким, они ніколи ані слівця не вчули» [15, арк.23].

Водночас Ю. Романчук виступив одним із організаторів зустрічі однокласників-випускників гімназії 1860 р. Згодом такі зустрічі відбувалися щороку: в 1900 р. на зустріч зібралося 17 (з 26) колишніх гімназистів, а в 1910 р. – 12 (з 18). Проте Перша світова війна на короткий період перервала традицію. Про зустріч випускників 1918 р. Ю. Романчук писав: «Наслідком їзди Плажека до Відня відложилисьмо сходини на 25/9 середу, о чім повідомив-єм письменно (почтівкою з моєю фотографією) Шумила, Омелянського і Скаліша, і устно Бравна; Плажек повідомив Белінського. Явилися о 9 год. у Бернардинським костелі 1) Плажек; 2) Бравн; 3) Омелянський і 4) я. Белінський відписав Плажкови, що не прибуде з політичних причин (з антагонізму до мене яко ворога поляків). Бравн по службі Божій відійшов, бо має дома 2 тяжко хорих в родині. Омелянський пішов за орудками, а я з Плажком поїхалисьмо на Високий замок, звідтам до реставрації Людвика, куди прибув і Омелянський. Там з'їлисьмо добрий обід: я борщ, флячки і голубці (заплатив 8 К), а потім пішли до кав'ярні Рома і пили каву (я цілу)» [38, арк.6 зв.].

У 1860 р. Ю. Романчук вступив до Львівського університету, де найцікавішими для нього стали лекції з класичної філології професорів Кервеля і Лінкера, які акцентували увагу студентів на критичному аналізі («розсліді») тексту авторів. «До пильнішої науки взявся, – згадував майбутній відомий політик, – аж пізно, стративши багато часу на даване лекції [репетиторство – В. Б.], тож опісля пізналися змарнованими перші літа по уживанню університетської свободи, високо цінений професорами» [39, арк.9].

Не отримуючи жодної допомоги з дому, Ю. Романчук заробляв на життя репетиторством, а також під час університетських студій був анонімним співробітником єдиної на той час української газети «Слово» [213, с.137]. Прагнення тіснішої праці привело Ю. Романчука до народовців. На формування його світогляду і політичних переконань мали значний вплив твори М. Шашкевича, поезії Т. Шевченка, які він знав напам'ять.

У 1863 р. Ю. Романчук розпочав педагогічну діяльність у німецькій гімназії м. Львова, у 1868 р. перейшов на роботу в українську Академічну гімназію, де працював до 1900 р. Працюючи на педагогічній ниві як викладач єдиної тогочасної української середньої школи, він виявив себе прекрасним педагогом, знавцем класичних мов, чудовим вихователем своїх учнів. Під керівництвом директора гімназії о. В. Ільницького Ю. Романчук розпочав складати шкільні підручники українською мовою, зокрема видав «Руську читанку для четвертої кляси народних шкіл», дві частини «Читанки для нищих середніх шкіл». Вже саме видання підручників українською мовою, а надалі введення до них фонетичного правопису – велика історична заслуга Ю. Романчука [299, с.93].

Шкільна Крайова Рада (заснована 25 червня 1867 р.) у 1868 р. утворила польську й українську «Комісію до уложення шкільних підручників». Згадуючи первісний склад української комісії, Ю. Романчук

виділив участь у ній Є. Черкаського, А. Яновського, О. Огоновського, М. Полянського, І. Шараневича, Ф. Костенка, Й. Ступницького, В. Ільницького. Він критично оцінив їх роботу: «З цієї комісії виходили учебники, уложені в твердім язиці, зовсім в тім самім роді, як були попередні учебники; вона мабуть і небагато тих учебників видала» [65, арк.12].

20 листопада 1869 р. з ініціативи В. Ільницького руську комісію доповнено новими членами – О. Партицьким, А. Вахнянином, Ю. Романчуком. Останній наголошував, що «першим ділом поширеної комісії було поправлення правопису в напрямі до фонетики. Рішено це зараз на першому засіданні, що відбулося під проводом Ільницького десь в падолисті 1869 року... Партицький і Вахнянин домагалися впровадження фонетики, але всі інші члени були противні: одні засадничо (Ступницький, Шараневич, Полянський), другі не вважаючи її ще на часі» [65, арк.12-13]. Згідно пропозиції Ю. Романчука ухвалено етимологічний правопис граматики Осадци, «однакож есенціально поправлений в напрямі фонетичного, якого зачало недавно перед тим уживати Тов. «Просвіта» і який з деякими дрібними змінами здержався в школах аж до 1892 р...» [65, арк.14].

Основним завданням комісії стали «перероблення» старих і написання нових підручників. Ситуація вимагала, передусім, «переробки» всіх підручників для народних шкіл щодо правопису, мови та змісту (написання нових підручників забрало б багато часу). Завдяки зусиллям О. Партицького і Ю. Романчука першу частину завдання виконано вже у 1870 р. Згодом комісія приступила до підготовки читанок для гімназій. У 1871 р. Ю. Романчук уклав нову читанку для першого і другого класів гімназій, а О. Партицький – для третього і четвертого. Підручники для народних шкіл видавалися накладом шкільного фонду Ставропігійського інституту. На видання підручників для гімназій, за словами Ю. Романчука,

«вистарався зразу віце-маршал сейму Юліан Лаврівський о маленький фонд в міністерстві, потім коли «Просвіта» рішилася зайнятися цим ділом (на загальних зборах 1871 р.), давав їй сойм на ціль 2000 зл. Потім вже Шкільна Рада Краєва сама диспонувала тими грішми, що оставали в касі Краєвого Виділу» [65, арк.15].

З ім'ям Ю. Романчука нерозривно пов'язана праця провідних національно-культурних інституцій Галичини, передусім – товариства «Просвіта», Руського педагогічного товариства, Наукового товариства ім. Шевченка тощо.

Як відомо, у січні 1868 р. відомий громадський діяч о. С. Качала запропонував заснувати товариство, основною метою діяльності якого було б «спомогати народню просвіту в напрямх маральнім, матеріальнім і політичнім через видавання практичних книжок, брошур і т. д. в тій мові, якою нарід говорить» [241, с.356]. Цей заклик підтримав Ю. Романчук, інші діячі з середовища академічної молоді, а також – К. Сушкевич, М. Коссак, П. Свенціцький та ін. Ще у березні 1868 р. підготовлено статут майбутньої організації, який Галицьке намісництво не затвердило. Проте влада у Відні була послідовнішою, ніж на провінції і 2 вересня 1868 р. своїм розпорядженням Міністерство просвіти ухвалило статут і дозволило заснувати товариство «Просвіта» [275, с.19].

Ю. Романчук увійшов до складу установчого комітету (А. Вахнянин – голова, К. Сушкевич, О. Партицький, О. Борковський, М. Коссак, А. Січинський, О. Огоновський та ін.). Цей комітет підготував перші загальні збори товариства 8 грудня 1868 р., на яких Ю. Романчука, разом із О. Борковським, І. Комарницьким, М. Коссаком, М. Михалюком, О. Огоновським, О. Партицьким, К. Сушкевичем, К. Устияновичем, обрано до виділу товариства [277, с.229]. За словами С. Шаха, «люди, що ввійшли до цього першого виділу «Просвіти», – це не випадковий підбір людей, які далися вибрати, лиш був це пляновий добір осіб, що в

пізнішому часі всі майже відіграли важнішу роллю не лише самій «Просвіті», але й в українському суспільному життю взагалі, не лише в Галичині, але й на Буковині, деякі увійшли навіть на все в історію українського народу XIX віку» [277, с.230].

На голову новоствореного товариства пропонували народовця, енергійного діяча, професора Академічної гімназії о. О. Огоновського, однак він відмовився з огляду на відсутність часу, а на своє місце запропонував відомого музиканта, диригента та письменника, професора Академічної гімназії А. Вахнянина – голову організаційного комітету. У результаті загальні збори обрали головою товариства А. Вахнянина, який виконував ці обов'язки до 26 травня 1870 р.

Перше засідання виділу відбулося 8 грудня 1868 р., одразу ж після загальних зборів. На ньому заступником голови обрано К. Сушкевича, а секретарем – Ю. Романчука. Виділ намагався повести «найширшу акцію за позисканням членів і то на всіх частях нашої України» [277, с.21].

Діяльність «Просвіти» регламентувалася статутом товариства, зміни до якого вносилися у випадку необхідності. Згідно першопочатковим основоположним програмним документом, «Просвіта» оголошувалася науково-просвітницькою організацією. Крім «освічення народу шляхом збирання та видання всіх здобутків усної словесності... і всього, що дає можливість вивчити народ та його історію», товариство повинно було «видавати популярні перекази з усіх галузей науки, які відповідали б поняттям народу та його потребам» [20, арк.3].

На думку львівського історика А. Середяк, напрями діяльності товариства, викладені у першому статуті, не передбачали залучення до його роботи широких верств населення. Обмеженість кола членів «Просвіти» зумовлювалася також високим вступним та щомісячними членськими внесками. Бажаючі стати членом нового товариства повинні були заплатити 4 крони, а згодом щомісячно виплачувати ще 1,04 крони.

Ініціатори створення товариства розраховували, передусім, на заможну інтелігенцію, яка повинна була працювати з народом [290, с.15].

Згідно з статутом виділ поділявся на дві секції: етнографічну і просвітню. Проте етнографічна секція існувала недовго, оскільки другі загальні збори змінили статут. Упорядкований за два роки етнографічний матеріал «Просвіта» так і не видала. У 1871 р. неопубліковані документи відправлено до Києва, де вони були використані М. Бучинським, який працював у «Юго-Западном отделе русского географического общества» [277, с.20]. Просвітня секція, до якої входив Ю. Романчук, приступила до видання популярних книжечок для народу живою народною мовою, а також – укладання перших шкільних підручників для єдиної тоді української Академічної гімназії у Львові.

Щоб прихилити увагу українського громадянства до просвітницької праці, виділ 11 лютого 1869 р. видав укладену Ю. Романчуком відозву «Дорогі Родимці», в якій пояснив причини заснування товариства «Просвіта», його завдання. «Галицькі українці, – підкреслювалось у відозві, – почавши нове життя в 1848 р. протягом 20 літ, що з накладом минули від того часу, мало поступили вперед у розвою своєї народності. Правда, побільшила ся за той час українська інтелігенція, крім українських священників маємо тепер українських учителів і урядовців, маємо українські часописи, українські товариства, а почасти вже й українську мову в школах, але увесь той поступ проявляється лише у вищих верствах народу, у тих верствах, у котрих непостійність при народнім прапорі історія давніших часів так сумно нам доказала. Наша маленька, з самих майже залежних людей зложена, інтелігенція не може нам ніяк дати запоруки на будучність...» [277, с.21].

Недоліки першого статуту виявилися одразу ж після початку роботи товариства, через що другі загальні збори 26 травня 1870 р. ухвалили другий статут, запропонований комісією під головуванням К. Сушкевича

та Ю. Романчука [16, арк.3]. Ухвалені зміни полягали в обмеженні наукового характеру діяльності товариства, яку вирішили зосередити у Товаристві ім. Шевченка (згодом – Науковому товаристві ім. Шевченка).

За своєю структурою «Просвіта» спочатку була одноступеневою організацією (1868–1870). Після ухвалення другого статуту, крім Головного віділу, який працював у Львові, товариство могло розповсюджувати свою діяльність на повіті, де повинні були б створюватися самостійні відділи, наділені правом проводити власні збори. Створення нової структури повинно було б сприяти залученню нових членів до лав товариства. З цією метою статутом передбачалося зниження вступного внеску до 2 крон, а щомісячного – до 0,5 крони. Водночас члени товариства одержали право придбати два примірники кожного видання «Просвіти» за половину номінальної вартості [268, с.24].

Одним із головних напрямів діяльності «Просвіти» залишалося книгодрукування. Ще на перших загальних зборах було вирішено видавати книжечки чистою українською мовою. Ю. Романчук найбільше часу присвячував вирішенню питань тематики та правопису, виступав прихильником фонетичного правопису, перейти до якого вдалося «Просвіті» тільки в 1898 р.

Ю. Романчук усвідомлював необхідність випуску та значення підручників для українських шкіл. Як відомо, одним із аргументів переходу навчального процесу в Галичині на польську мову була саме відсутність підручників. Головний віділ «Просвіти» склав анкету, відібрав окремі комітети спеціалістів, котрі повинні були зайнятися опрацюванням термінології та упорядкуванням оригінальних або ж перекладних підручників.

Першопочатково товариство потурбувалося про переклад окремих навчальних матеріалів та видання їх літографським способом. У 1870 р. Головний віділ підготував звернення до фахівців, у якому закликав їх

писати підручники та надсилати їх до товариства. Загалом у 1869–1876 рр. видано 22 підручники загальним тиражем 15100 примірників, з них 300 – літографським способом. За словами С. Шаха, «у складанню номенклатури, відповідних українських висловів, оцінці підручників та їх укладі заслужилися найбільше отсі члени виділу: Ом. Огоновський, А. Вахнянин, Ю. Романчук, В. Ільницький, Ом. Партицький, Ю. Целевич» [277, с.21].

Крім шкільних підручників, «Просвіта» видавала популярні книжечки для народу. Однією з перших була видана «Читаночка для сільських людей» О. Партицького. Ю. Романчук, як довголітній член видавничої комісії, був причетним до складання планів видання товариства на кожний рік. Загалом на 1918 р. видано 348 популярних книжечок загальним тиражем 2941 примірників.

У 1877 р. тернопільська філія «Просвіти» вирішила самостійно видати популярну книжечку для сільських господарів «Пасіка». У листі до О. Барвінського 28 березня 1877 р. Ю. Романчук підкреслив, що «виділ центральний не відступить и не може ніколи відступити від засади, що філії не мають права видавати книжечки неodobрені виділом центральним. Формальне право виділу центрального є тим згляді незаперечне. Бо між правами виділа філіяльного, вичисленими в параграфі 42 статута, не єсть сказано, що сей виділ має право видавати книжки, а параграф 43 каже виразно, що інші права виділа центрального може виділ філіяльний тільки за призволеннем виділа центрального виконувати» [16, арк.6].

Ю. Романчук пояснював О. Барвінському, чому «виділ центральний не хоче и не може в засаді дозволити філіям видавати цілком на свою руку книжки. Отже ходить о те, що не на кожду філію и не на кождий виділ філіяльний можна напевно спуститися, и могло б вийти таке, що котрий виділ філіяльний видав би книжку, котра б під зглядом тенденції, змісту, язика [мови – В. Б.] и правописи просто противна булла интенціям

центрального виділу и репрезентованого ним товариства. Бо в філіях бувають всілякі елементи» [40, арк.6]. Водночас Ю. Романчук зауважив, що Головний виділ не збирався обмежувати свободу діяльності філії у Тернополі.

У таких випадках Ю. Романчук просив дотримуватися статутної процедури: «Виділ філіальний приготує яку книжку, и коли вона по гадці сего ж виділа вже спосібна до друку, пересилає до наконечного одобренья виділови центральному. Се одобренья (оціненя) повинно наступити скоро, позаяк виділ центральний має вже яко субстрат оцінку виділу філіального (в певних разях може одобренья виділу центрального бути майже тільки формальністю). Видрукувана книжка повинна мати нр [номер – В. Б.] видань «Просвіти», а крім того, – другий нр [номер – В. Б.] видань філії(н. пр. «Пасіка» мала б надпис «Тов. Просвіта Книж. 45.; філія Тернопільська, книж. 1). Також має бути на титуловій картці виразно зазначено, що книжечка видає ся заходом сеї або тої філії» [16, арк.6-7] .

Ю. Романчук головував у «Просвіті» від 31 січня 1896 до 29 червня 1906 р. Після смерті О. Огоновського наприкінці 1894 р. більше року не було голови в «Просвіті». Ці обов'язки виконував заступник голови О. Барвінський, який часто хворів. Його заступали члени виділу К. Левицький і Г. Врецьона. У квітні 1895 р. О. Барвінський виїхав до Німеччини на лікування. Заступником голови виділ обрав О. Торонського [16, арк.3].

Тільки 31 січня 1896 р. відбулися загальні збори «Просвіти», на яких п'ятим головою товариства обрано Ю. Романчука. За словами С. Шаха «його і його працю знали вже члени «Просвіти» віддавна і хотіли йому саме тепер виявити своє признання, довіря та пошану, неначе у відповідь намісникові графові Казимирові Баденьому, що мстячися за відступлення Романчика від нової ери, подбав при помочі адміністрацій них надужить,

щоб він перепав при виборах до галицького сейму небажаного йому провідника» [277, с.89] .

Період головування Ю. Романчука в товаристві виділявся «незвичайно стислою статутною працею. Виділ реалізовував всі постанови статуту 1891 р., дбаючи про те, щоб 1) в усіх громадах засновувались читальні з новими статутами; 2) при читальнях відкривались крамниці, каси ощадності; 3) читальні «Просвіти» ставали культурно-освітніми осередками громад, які б ширили освіту і добробут» [16, арк.3].

Саме в період головування у «Просвіті» Ю. Романчука в краї поширився кооперативний рух. За підтримки «Просвіти», зокрема членів виділу К. Паньківського та К. Левицького, «пішов тоді по Галичині клич, щоби власними силами рятуватися, рятувати село від визиску чужих банків та крамарів». За почином К. Левицького, Я. Кулачковського, С. Федака утворився в 1898 р. «Краєвий союз кредитовий», який заснував нове товариство – «Краєвий союз ревізійний». Головний виділ використовував організацію для контролю над економічними установами «Просвіти» [22, арк.7-8] .

У 1898 р., за ініціативою Ю. Романчука, Головний виділ «Просвіти» розпочав масштабну національну маніфестацію з нагоди 50-річчя ліквідації панщини в Галичині. Вона відбулася під проводом окремого комітету, утвореного всіма українськими товариствами (зокрема й москвофілами). 17 травня 1898 р. у краї відбулися повітові віча, а 19 травня – всенародне українське віче у Львові на Високому замку. Щоб пояснити вагу скасування кріпацтва, Головний виділ видав окремі книжечки: «У пятьдесяту річницю знесення панщини і відродження Галицької Руси» (автор – Л. Селянський (Л. Романський) та «Панщина і її скасування в 1848 р.», написану І. Франком [19, арк.3].

«Просвіта», разом із НТШ, а також іншими українськими товариствами краю, виступила ініціатором святкування 100-річчя «Енеїди» І. Котляревського. У Львові маніфестація відбулася 31 жовтня 1898 р. Крім названих свят, очолюваний Ю. Романчуком Головний відділ звертав увагу на місцеві пам'ятні ювілейні дати, щоб захопити ними якнайширші кола громадян та мати нагоду поширювати ідею «Просвіти». Наприкінці 1901 р. відсвятковано два 25-літні ювілеї філій товариства «Просвіта» в Коломиї і Тернополі. Крім концертів, у цих містах відбулися просвітньо-господарські віча з виставками господарсько-рільничих машин, насіння і т. д. Як пам'ятки цих ювілеїв, згадані філії відкрили великі бібліотеки [153, с.42] .

У 1903 р. Ю. Романчук репрезентував галицьких українців у складі представницької делегації (13 осіб) на відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві. К. Студинський у своїх спогадах яскраво описав виступ представника «Просвіти»: «Як тільки перший промовець Юліан Романчук виступив на естраду, зірвався гураган оплесків, що тривав кілька мінут і не дав йому прийти до слова. Шановний парламентарист розкланювався на всі сторонни, а його поважна стать і незвичайно симпатичне обличчя викликували щире зацікавлення. Вітав він свято української культури від «Просвіти» від 28 філій і 1300 читалень. Голос його обурив ясний. Він електризував публіку. Українська, чиста як кришталь, мова, що найшла доступ серед важких умов у публічному виступі, витискала сльози. В зіницях видців видно було радість, і тугу, і жаль. Послові Романчукові подякувано такими громовими оплесками, що тряслася стеля. Тут росло українство навіть у серцях тих, що до нього ставилися байдужо» [169, с.269].

Проте цим виступом місія Ю. Романчука у Полтаві не завершилася. На цій академії голова міської ради Полтави Трегубов перервав виступ Алексієвської (від Чернігівського драматичного кружка) і заборонив

виступати українською мовою. З протестом виступив М. Міхновський. Наступного дня, після чудового концерту «під орудою М. Лисенка», гості пішли на обід до ресторану «Моголія», де Ю. Романчук виголосив заяву. «Ми, як громадяни чужосторонньої держави, – підкреслив він, – стояли осторонь під час вчорашньої демонстрації супротив заборони відчитування українських адресів на святі в пам'ять родоначальника української літератури Івана Котляревського, – стояли осторонь не тому, що не відчували разом і однодушно з прочими українцями, але тому, щоб не зловживати гостинності, якої нам уділяє оця держава. Однак ось тут вважаю за вказане заявити, що ми, галицькі від поручники, а з нами і весь наро в Галичині і Буковині, солідаризуємося цілком з вчорашнім протестом українців проти важкої образи, нанесеної тій мові, що нею писали Котляревський, Шевченко, Куліш і другі визначні письменники. Вона здобула собі в Австрії право громадянства між іншими культурними мовами і вона є рідним, найдорожчим і неодумним скарбом цілого українського народу» [169, с.271] . Про виступи Ю. Романчука та інших представників Галичини і Буковини написала статтю Х. Алчевська в «Южном Краю».

Важливим етапом визвольного руху українців стали проголошені першою російською революцією 1905 р. конституційні свободи і права. Ювілейне віче львівських українців, скликане 12 листопада 1905 р. «Просвітою» та іншими товариствами на честь гетьмана Богдана Хмельницького, передало «братам із російської України слова радості з причини конституційних свобод» і закликала їх, «щоби старалися в хвилі, коли Росія перебудовується на нових основах, здійснити право українського народу на його свобідне національне існування дорогою освітньою, економічною й політичною». Наче у відповідь на привітання галичан, організовуються на Наддніпрянщині українські освітні

товариства з назвою «Просвіта» (в Одесі, Катеринославі, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Києві) [277, с.53].

В організаційному напрямі Головний віділ намагався заснувати якнайбільше філій в краї та довести до того стану, щоб кожне повітове місто мало власну філію «Просвіти». Провідні діячі товариства спробували «оживити» діючі на той час філії, щоб вони стали справжніми освітніми осередками в повітах і автономними виконавцями планів Головного віділу. Філії одержали право: а) приймати зголошення до вступлення в члени тільки за зложенням річної вкладки; б) мати в евіденції всіх членів і всі читальні; в) стягати членські вклади; г) продавати видання товариства; д) розсилати книжки і всякі посилки своїм членам тощо. Ю. Романчук зауважив, що необхідно щоб «кожда читальна мала і в порядку утримувала добру бібліотеку (книжки дорадить філія), хор або крамницю або касу позичкову або страж пожарну або то всьо разом, святкувала роковини Шевченка, знесення панщини і т. д.».

Зазначалося, що «задля виконання того всього кожда філія мусить мати свою канцелярію в своїм осідку. Канцелярія повинна мати свою впадаючи в очи підпись, її місце повинно бути оголошено і всюди в повіті знане кождому. Канцелярія повинна бути бодай 2 години на день... отворена і пересиджуючий там функціонер (член віділу або урядник віділу) відповідні висше функції виконувати» [20, арк.25].

Головний віділ звертав особливу увагу на видання товариства. Видавнича діяльність «Просвіти» у період головування Ю. Романчука стала об'єктом критики окремих польських політиків у Крайовому сеймі, зокрема – Целецького і Поляновського. 6 лютого 1898 р. посол Целецький запропонував відібрати у «Просвіти» допомогу на видавництво, оскільки товариство, на його думку, ширило ненависть до поляків. Приводом до критики стала книжечка О. Борковського «Про Богдана Хмельницького і його повстання в 1648 р.». Після тривалої дискусії, в якій на захист

«Просвіти» виступив перемишльський єпископ К. Чехович, Галицький сейм ухвалив, що Крайовий виділ мав виплачувати «Просвіті» допомогу, переглянувши перед тим її план видавництва [268, с.23].

З приводу цієї дискусії та ухвали сейму, Головний виділ на чолі з Ю. Романчуком оприлюднив заяву. У ній підкреслено, що, з одного боку, «Просвіта» дотримується свого статуту, не виступає вороже проти жодної нації або ж суспільної верстви, а спрямовує свою діяльність виключно до просвіти й піднесення добробуту українського народу, а з іншого – має право брати допомогу з фондів, складених цілим краєм, в т. ч. й українським народом [153, с.113]. Проте виступи проти «Просвіти» в Галицькому сеймі привели до того, що у 1899 і 1902 рр. не було виплачено допомоги (у 1902 р. – за «ширення племінної й суспільної ненависти в книзі «Русь-Україна і Московщина» Л. Цегельського»).

На початку 1900 р. Ю. Романчук виступив на захист проєктованих змін статуту товариства, які розкритикував М. Грушевський. Відомий історик наголошував, що ухвалення пропонованих доповнень до статуту позбавлять селян права участі у роботі зборів. Від імені Головного виділу виступив К. Левицький, який відкинув закиди М. Грушевського та зауважив, що «з противників предложенной зміни статута... только п. Галущинський представив якийсь бодай позорни закиди предметові, а прочи обмежилися до пустих фраз, що змагали до приєднання собі прихильності у присутніх селян». Зауваження М. Грушевського названі «баламученєм... бо по ухваленню зміни будуть члени мати право брати участь в Загальних зборах: одні яко подпоручники членов з рішаючим голосом, а другі яко звичайні члени з голосом дорадчим» [142, 1900, 26 січня].

Слова К. Левицького викликали обурення М. Грушевського, який у листі до газети «Діло» спростував твердження члена Головного виділу. Він підкреслив, що три роки виступав проти внесення змін у статут,

оскільки вони давали «виділу можливість занадто широкого впливу на Загальних зборах» [47, 1900, 28 січня].

31 січня 1900 р. Ю. Романчук на сторінках «Діла» втрутився у публічну дискусію К. Левицького і М. Грушевського. Він запропонував відомому історикові розпочати дискусію у часописі, оскільки «справа реформи «Просвіти» є дуже важна і публічне обговорення їй конче потрібне». На думку Ю. Романчука, на таку дискусію найкраще підходили М. Грушевський і Ю. Романчук [142, 1900, 31 січня].

У відповідь М. Грушевський зауважив, що: 1) «нова реформа посилить позиції виділу; 2) реформа відбирає в багатьох право безпосереднього голосу». «Непопулярність нової реформи» фахово розкритикував Ю. Романчук. Він зауважив, що для того, щоб рішення набуло законної сили новий статут вимагав присутності на загальних зборах п'ятдесяти осіб, а не сорока, як це було раніше («после того виділ мав би не більший, але менший вплив»). По-друге, чисельно збільшився просвітний рух, тому раз на два роки перед загальними зборами мали відбуватися збори у читальнях повітів, де обирали б представників на на цей захід. По-третє, непопулярність реформи пояснив її непорозумінням або певними інтересами окремих груп [142, 1900, 31 січня].

Уже 3 лютого 1900 р. М. Грушевський опублікував у «Ділі» статтю, у якій не погодився з аргументами Ю. Романчука. Відомий історик вважав, що «незалежно від того, чи проект добрий чи злий (себто навіть виходячи з точки зору оборонців його), він тепер не на часі». Наступного дня Ю. Романчук висловив жаль з приводу відмови М. Грушевського від дискусії [142, 1900, 3 лютого].

У 1906 р. під час активної боротьби за виборчу реформу до австрійського парламенту Ю. Романчук разом із К. Левицьким були змушені відійти від справ товариства і зосередити основну увагу тільки на політичній діяльності [240, с.246].

У 1921 р., з ініціативи Ю. Романчука, під час відзначення 60-річчя смерті Т. Шевченка при «Просвіті» було започатковано видавничий фонд «Учітеся, брати мої...». У тому ж році Головний віділ товариства влаштував ювілейні святкування 80-річчя Ю. Романчука – члена-засновника та почесного члена «Просвіти» [13, арк.4].

На початку ХХ ст. О. Терлецький обгрунтував необхідність створення «Учительської громади» – станового товариства вчителів середніх шкіл, оскільки учительство гуртувалося від 1868 р., здебільшого, в Польському педагогічному товаристві. На загальних зборах Українського педагогічного товариства 1902 р. (УПТ) уперше висловлено пропозицію заснувати окреме товариство вчителів середніх шкіл, а нарада 1908 р., скликана віділом УПТ, конкретизувала план його створення. Ініціаторами створення «Учительської громади» виступив Ю. Стефанович, який разом з О. Прислопським організував комітет для підготовки статуту (до нього увійшли о. С. Юрик (голова), Ю. Стефанович, К. Студинський, С. Томашівський і В. Щурат). Цей комітет підготува установчі збори товариства 1 листопада 1908 р. Їх відкрив і проводив Ю. Романчук, його заступниками стали: о. О. Стефанович і Р. Перфецький, секретарями – Т. Гоза й С. Лещій.

Виступаючи на установчих зборах товариства, Ю. Романчук відзначив: «Інші народи Австрії вже давно мають подібні організації і коли перед кількома роками відбувалася в нашій таки Львові нарада над реформою середніх шкіл, брали в ній участь через відпоручників своїх товариств значно менші і далекі наради, а тільки ми тут на місці і в своїй столиці не могли брати рівної їм участі, бо не мали подібної репрезентації нашого шкільництва. Краяни польської народности зробили се вже перед 24 роками, зав'язуючи «Товариство учителів шкіл вищих». Правда ми тоді не мали ані можности, ані так дуже наглої конечної потреби подібне руске товариство злагодити...» [62, арк.38].

Перший голова товариства М. Грушевський, з'ясовуючи його завдання, підкреслював: «Учительська громада» метою своєю постановила: згуртувати й організувати українські сили шкіл вищих, та силами їх і всіх, інтересованих розвитком української школи вяснити сучасне становище середніх і вищих шкіл української території та працювати для націоналізації школи середньої і вищої, так само як і нижчої». Головні виділи «Учительської громади» до Першої світової війни очолювали М. Грушевський (листопад 1908 – квітень 1912 рр.) та Ю. Романчук (квітень 1912 – квітень 1915 рр.).

Ю. Романчук залишив політичний слід у редакційно-видавничій сфері. Упродовж 1873–1878 рр. він з перервами очолював редакцію газети «Правда». Наприкінці 1879 р. на власні кошти заснував у Львові першу політичну газету для народу «Батьківщина» (виходила двічі на місяць), яку редагував до 1887 р. (виходила до 1896 р., згодом перейменована на «Свободу») [191, с.331]. У тижневику переважало «тверезе», просте слово до селян про їх насущні справи, про те, що діється навколо них, у краю, в державі; деколи редакція не боялася «сказати й гострішого... слова осуду на тих, хто робив кривди народові, без огляду на те, чи се були свої, чи чужі» [329, с.132].

Тижневик отримав схвальні відгуки М. Драгоманова. Цікаво те, що в Галичині дехто з прихильників «Батьківщини» бачив у ній ненависний дух Драгоманова і відгомін «богохульних» дописів «Громадського друга», незважаючи на те, що редактор «не був ані соціалістом, ані радикалом, а тільки пробував чесно і щиро робити своє діло – говорити народові те, що знав і думав». На думку оглядача «Діла», «Батьківщина» вважалася популярним тижневику, оскільки її редактор «висунув клич до праці всього руського народу і до єдності всіх русинів (українців)» [142, 1933, 15 квітня].

І. Франко зауважував, що «від часів перших річників Наумичевої «Науки» наші селяни не чули такого простого, ясного і симпатією навіяного слова; про політичні та громадські справи. Наумович ніколи не говорив так ясно й сміло. То чи не диво, що «Батьківщина» робила всюди велике враження; її дожидали люди цілими гуртами геть за селом, визираючи посланця, що мав принести номер із пошти; її відчитували письменні на цвинтарях під церквою по неділях перед цілою зібраною громадою, що, слухаючи не привичних для себе слів, звісток і порад, забувала про їду й недільний відпочинок. Її слово було святе; кожда громада, де було хоч кілька людей жившої вдачі, вважала собі пунктом амбіції описати в «Батьківщині» свої громадські порядки чи злидні; з якого повіту, з якого кута не було звісток у «Батьківщині», і то звісток, майже виключно писаних селянами, там люди ходили мов осоромлені на ціле сусідство, на весь край. Зерна духовного життя, політичної й національної свідомості, кинені «Батьківщиною» під наші вбогі сільські стріхи, треба вважати одним із найцінніших здобутків нашого відродження. Вони принесли вже й не перестають і досі приносити свої плоди» [241, с.488].

Проте демократично настроєних, орієнтованих на європейський рівень письменників та публіцистів не влаштувала політична платформа тижневика, її редакційний напрям. Зокрема М. Павлик та М. Драгоманов у листі від 8 листопада 1881 р. пропонували Ю. Романчуку співпрацю за умови демократичної орієнтації видання, однак редактор рішуче відкинув пропозицію. У результаті в одному з ісвоїх листів М. Павлик піддав нищівній критиці «Батьківщину» за її світоглядну обмеженість, небажання бути трибуною пропаганди передових суспільних поглядів.

Ю. Романчук підтримував ініціативу А. Коса та Р. Сембратовича щодо видання українського часопису «Ruthenische Revue». Редактори видання 4 квітня 1903 р. у листі до І. Франка просили його, щоби він «уже

до першого числа виготовив яку статтю...». І. Франко висловив готовність допомагати журналу своїми працями без жодного гонорару тільки тоді, «коли перші номери покажуть, що видавництво справді поставлено поважно» [126, с.228].

Водночас І. Франко відмовився підписати проект програмної статті «До наших читачів» якою відкривався перший номер видання від 15 травня 1903 р. (її підписали А. Кос, Ф. Богачевський, А. Могильницький, Ю. Романчук, В. Яворський, Р. Сембратович. Надіслану програмну статтю відмовився підписати з наступних причин: «1) маю звичай підписувати лиш те, що сам напишу; 2) вважаю, що для європейської публіки така стаття, підписана цілим гуртом людей, не будучи ніяким покликом, ані маніфестом, ані політичною заявою партійною, а простими запросинами до пренумерати, зробить радше комічне, ніж поважне враження; 3) ся програмова стаття не містить ані зеренця ніякої програми, і думаю, що в такій формі, як є, дасть досить некорисне свідоцтво про стан політичної і культурної свідомості підписаних під нею» [126, с.229].

У цьому ж листі І. Франко висловив критичні зауваження щодо видання журналу: «Одне місце в поклику (руськім) здивувало мене. «Ruthenische Revue», сказано там, не буде орган одиниць, але орган всього народу». Отже, також митрополита Шептицького, д. Барвінського чи, може, також о. Делькевича і Мончаловського? Невже дотеперішня практика не навчила Вас, високоповажний пане, що такою половою нікого не можна зловити і що далеко краще в таких випадках *Farb e dekenpen* (пустити фарбу, колір, виявити політичне обличчя – В. Б.). В поклику замість усякої програми поставлено “об’єктивність”, якою в Європі нікому не заімпонуєте. Згадано глухо про власні ідеали українського народу – які вони? Чим вони інтересні для Європи? Для кого в Європі? І. Франко висловив бажання, «аби «Ruthenische Revue» була найкраща і

гідно репрезентувала нашу справу перед Європою [126, с.229]. Він був здивований тим, що утворений пресовий комітет аж до квітня 1903 р. не заявив про себе, не порозумівся із крайовими співробітниками щодо співпраці. Тому радив не розпочинати видання журналу в травні, а відкласти хоча б до вересня 1903 р. і «розпочати справді солідно, рядом праць, що дали б Європі добре поняття і про сам народ, і про його духовних та політичних репрезентантів» [126, с.230].

Надалі співпраця Ю. Романчука з «Ruthenische Revue» посилилася. Упродовж 1900–1904 рр. Р. Сембратович листувався з Ю. Романчуком, обговорював із ним широкий спектр питань і наболілих проблем. Зокрема Р. Сембратович інформував Ю. Романчука про те, що «поляки приготовані на втрату кількох мандатів, но ніяк не хотіли би мати Вас послом в парламенті»; пропонував відомому політику свою допомогу; подавав детальну інформацію щодо передвиборчої ситуації, зокрема наголошував, що польські політики розраховували на підтримку москвофілів. Щоб цього не сталося пропонував висувати кандидатуру Ю. Романчука в декількох округах; звертав увагу на потребу публікувати матеріали про українських гетьманів – «виднійших провідників козацтва, визначних літераторів минулого і сучасного, а також про економічну організацію русинів» [67, арк.4].

І. Франко у листі до Ю. Романчука від 10 жовтня 1897 р. підтримав пропозицію про видання матеріалів зловживань властей під час виборчих компаній: «Лагодячи книжку, ми повинні знати собі докладно справу з того, що хочемо осягнути. Мені здається, що безпосереднього результату нею не осягнемо, значить, треба мати на оці інтерес історично-публіцистичний» [126, с.92-93].

На думку Каменяра, найвідповідніше було б видати збірник документів з передмовою та відповідним апаратом, пояснюючи значення кожного документа. До таких документів він зараховував: 1) заяви

офіційних осіб, корпорацій або властей (відозви центрального польського комітету), промови намісника (про сеймові вибори), відповідь цісаря українській депутації, лист Абрагамовича та ін.); 2) виборчі протести: 3) акти оскарження: 4) виборчі результати; 5) звіт і промови К. Баденього в парламенті; 6) промови послів Державної ради про вибори в краї. Наприкінці збірника він пропонував подати докладний список арештованих, покалічених і вбитих в останній виборчій кампанії [126, с.95]. У короткій передмові (5-6 аркушів) І. Франко радив використати детальніше промови прокураторів, зізнання свідків, голоси преси і не переобтяжувати «купою лишніх подробиць, імен, дат, що відстрашують від читання» [126, с.95]

Проте вже 25 листопада 1897 р. І. Франко повідомив Ю. Романчука про хворобу очей і неможливість виконання окресленої роботи: «Цілий місяць був я неспосібний до жодної роботи, та й тепер я ще не є настільки здоров, щоби-м міг узятися до сеї роботи, котра вимагає багато читання. Я пару разів пробував узятися до неї і мав надію, що таки зроблю її, та тепер лікар сказав мені рішучо, що доки лічуся атропіною, не смію багато читати. А таке лічення потриває ще пару місяців, і для того я не осмілююся держати Ваших паперів довше, бо, може для Вас справа пильна і Ви знайдете для сеї роботи когось іншого» [126, с.95].

З 1880 р. народовці розпочали видавати газету «Діло». Ю. Романчук був одним із її засновників та співробітників, у певні періоди – головним редактором, а також головою Видавничої спілки «Діла». Значну історичну вартість мають спогади відомого політика про український часопис. На його думку, газета завоювала симпатії у широких читацьких колах завдяки «зручному доцільному редагуванню і народній чистій мові» [89, арк.24].

Ю. Романчук, як зрештою і більшість народовців, підтримав русофілів під час судових процесів, а також виступи проти церковної реформи 1882 р. Часопис «Батьківщина» писав: «Уряд не довіряє

теперішньому нашому рухові..., підозріває якісь потайні цілі, якусь неприхильність до держави, якусь ворохобню. Наша робота далеко ліпше буде іти, коли уряд не буде становити ніяких трудностей. Як нам до того довести?»).

Відповіддю на риторичне питання стало укладення міжпартійної угоди 1882 р. між народовцями і русофілами, згідно якої всі загальнонародні політичні акції мали відбуватися після досягнення взаємної згоди. Угода залишила осторонь нагальне питання української національної ідентифікації в ім'я потреби співпраці та солідарності галицьких українців проти колонізаційних процесів, які набирали обертів за мовчазної згоди або ж бездіяльності австрійського уряду. Угода 1882 р. формально регулювала відносини між народовцями та русофілами до 1890 р., хоча й вона не припинила полеміки між цими політичними таборами.

Справжнім захопленням Ю. Романчука була книго-видавнича справа. У 1904 р. він розпочав видання серії «Руська Письменність», де в кожному томі подавав коротку передмову, стислий виклад біографії письменника, його портрет, основні твори. Напередодні 1908 р. видано твори І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Шашкевича, Я. Головацького, А. Могильницького, М. Устияновича, А. Метлинського, М. Костомарова, Т. Шевченка. Упродовж 1908 – 1926 рр. видано твори П. Куліша, Л. Глібова, К. Климовича, М. Шашкевича, М. Вовчка, О. Стороженка, С. Руданського, Ю. Федьковича, С. Воробкевича, О. Кониського. Значну допомогу Ю. Романчуку у видавничій сфері надавала наддніпрянська інтелігенція.

«Моє видання, – відзначав Ю. Романчук, – має ціллю: познакомити якнайширші круги з укр.-руською літературою. Для того оно мусить дуже дешево: кожда книжка 500 до 600 сторінок буде коштувати оправлена 1 К (ос. 40 коп.), а в кращій оправі 1,5 К (60 коп.), буде друкуватися в 3000 до

5000 примірників» [52, арк.15]. Ю. Романчук звертався з проханням до М. Комарова (21 лютого 1904 р.), проф. Сумцова, Д. Багалія та ін. відомих громадсько-політичних діячів, науковців надавати твори відомих українських класиків.

Зокрема у листі від 9 лютого 1904 р. до професора Духовної академії в Києві М. Петрова Ю. Романчук уважував: «В ваших «Очерках ист[орией] укр[аинской] литературы» Ви, між іншим, подали зміст і частини двох поезій Артемовського-Гулака «Справжня Добрість» і «Дві пташки». Я видаю тепер твори найзнам[енитіших] укр.-русских писателів, а перша книжка, котра вже друкується, буде обіймати твори Котляревського, Артемовського і Гребінки. Я рад би помістити в ній всі укр[аїнські] твори цих писателів, маючи сяку-таку літературну вартість. А що дві згадані поезії Артемовського доси, оскільки знаю, нігде ще не друковані, то я удаю ся до Вас, Вп. Добр., з уклінною просьбою: прислати мені в цілості ті поезії та і інші, коли які маєте, а они ще не були б знані. Я, розумієся, використав всьо, що було подане коли-небудь в «Кіевській Старині» і в львівських журналах «Сьвіт» (1882 р) і «Зоря» (1896 р.)» [52, арк.14].

І. Пулюй був посередником у взаєминах Ю. Романчука і Олександри Куліш в справі видання творів П. Куліша в серії «Руська письменність». У листі до Ю. Романчука від 10 березня 1907 р., подякувавши за надіслану книжку «Руської письменності», І. Пулюй підкреслив: «Ваш лист посилаю пані Кулішевій і раджу, щоб дозволила Вам і Просвіті видавати вибрані твори Куліша на українській мові. Надіюсь, що вона послухає моєї ради, коли хто другий в справу не вмішається і не відрадить» [53, арк.24].

Водночас доктор Каманін з Києва запропонував О. Куліш видати всі твори П. Куліша українською і російською мовами. У згаданому листі до Ю. Романчука І. Пулюй це підтвердив: «Писав до мене в січню д. Каманін з Києва, що в него є думка видавати всі твори Куліша і просив мене о раду, що і як робити. Про се видання писала кілька разів і пані Куліш.

Каманін прислав мені програму того видання, з котрої можна догадатись, що буде до 22 томів по 500 сторін. Я радив Каманінові і пані Кулішевій не починати діла, на яке сама пані Куліш не спроможеться своїми невеличкими достатками. Мені здається, що в неї не буде більше на те видання, як 10-12 тисяч рублів. На мою раду відповіла пані Куліш, що не покине своєї думки» [53, арк.25]

І. Пулюй радив Ю. Романчуку звернутися до «Просвіти» в справі видання творів П. Куліша: «Може Просвіта схоче видавати всі твори Куліша, поки що тільки на українській мові, коли пані Куліш дасть за життя хоч 6000 рублів, а після смерти пожертвує на тую ціль, на скільки її стане. Можна б видавати найперше вибрані українські твори, а коли наклад вернеться, будуть гроші на дальші видання. Зробіть те предложенне «Просвіті», але не офіційно, а коли той план подобається, можна буде спитати пані Кулішевої» [53, арк. 25].

31 березня 1907 р. І. Пулюй у листі до Ю. Романчука запевняв останнього, що «писатиме ще раз до пані Кулішевої, бо я не сумніваюсь, що вибрані твори Куліша розійдуться, як вони сього і варті, а повне видання творів на українській і московській мові довго-предовго лежатиме на складах, вже тому, що буде незрівняно дорожше, як видання «Просвіти» [53, арк.26].

У листі до Ю. Романчука від 6 січня 1909 р І. Пулюй повідомляв: «Про задумане Ваше видання українських творів Куліша писав я свого часу і радив пані Кулішевій, щоб дала дозвіл на те видання. Писав я і Каманіну, що був би гріх, заохочувати пані Куліш до видання всіх творів Куліша на московській і українській мові, бо нема в неї грошей на 30 томів і в мене нема, а коли б в кого й були гроші, то таке видання гнитиме на складах і не розійдеться його більше як 30 екземплярів» [53, арк.27] І. Пулюй був переконаний, що О. Куліш зрадіє пропозиції Ю. Романчука.

Проте у листі до Ю. Романчука від 30 січня 1903 р. І. Пулюй констатував: «На мій жаль бачу з листу пані Кулішевої, що вона на видання «Просвіти» не годиться» [53, арк.28]. Він радив Ю. Романчуку «подбати, щоб товариство «Просвіта» визначило для пані Куліш почесний гонорар за право одного видання» [53, арк.30].

Конфлікт між Ю. Романчуком і О. Куліш загострювався. У листі до Ю. Романчука 24 лютого 1909 р. І. Пулюй радив скоріше його залагодити: «Я радію, що твори покійного друга друкуються, але болить серце, читати такі нарікання та спокійно дивитися, як роблять велику кривду Кулішевій дружині. Я розумію її велике огірчення: вона і слухати не хоче про гроші, як тільки Ви будете друкувати праці Куліша» [53, арк.31].

Шукаючи шляхи порозуміння І. Пулюй надавав рекомендації Ю. Романчуку: «Може пані Куліш дасть ся упросити, щоб прийняла від Просвіти який гонорар за право одного видання. А може б спромоглась Просвіта після видання українських творів видрукувати у невеличкому накладі ще й Кулішеві твори на московській мові, хоч би важніші з них, заплативши за все те пані Кулішевій гонорар» [53, арк.31]. Водночас І. Пулюй розкритикував видання першого тому творів П. Куліша. «Мушу Вам признатись, – відзначав він, – що сільветка Куліша розмальована в передньому слові дуже мене розчарувала. Там нібито й хвалять Куліша, але поміщено і стільки давньої неоправданої галицької лайки, що сільветка вийшла така подібна до Куліша, як тая, що на оправі» [53, арк.31].

Отже, взаємини Ю. Романчука з дружиною П. Куліша були надзвичайно складними. 11 лютого 1909 р. Ю. Романчук (після видання першого тому творів П. Куліша) написав їй листа, у якому зауважив: «Ані я, ані тов.[ариство] «Просвіта» не маємо ніякої грошевої користи з видання «Руської письменности», а видаємо її тільки для народної справи, чисто з патріотизму» [39, арк.19] Водночас Ю. Романчук запропонував «двояку» пропозицію: «Або, щоби не робити конкуренції Вашому

київському виданню, наше видання не буде зовсім даватися в Росію в розпродаж, так що єго ніяка книгарня чи в Києві чи де-інде не буде мати, – або дамо Вам по 10 сотиків від кожного проданого примірника» [39, арк.19].

У наступному листі до дружини П. Куліша від 18 березня 1909 р. Ю. Романчук з жалем писав про те, що «нині звернула почта два примірники 1-го тому творів Куліша, котрі я Вам перед 5 тижнями післав, а Ви їх, як і писали до д-ра Пулюя, не зволили приймати їх і не відповіли на мій лист з 11 лютого» [39, арк.20]. У цьому листі він підтвердив свої пропозиції. У черговому листі від 20 квітня 1910 р. Ю. Романчук переконував, що видаючи в «Руській письменности» твори найзнаменитіших українських письменників Т. Шевченка (1907–1908), М. Костомарова (1906), «мусів я з черги приступити до видання творів Куліша: єго ж ніяк не міг я пропустити, хиба прийшлося би залишити ціле се видавництво з чималою шкодою для українського письменства й для всеї української справи. «Руська письменність», як се кожний хоч трохи тямущий чоловік зможе пізнати, видає ся не для матеріальної користи: она при своїй великій дешевості держить ся тільки тим способом, що львівське товариство «Просвіта» дає без зиску на неї гроші, а я і гроші, і працю» [39, арк.22].

Плідною була співпраця Ю. Романчука з С. Єфремовим. Останній підтримав намір Ю. Романчука видавати «Руську письменність». «Дуже радий допомогти Вам в такій преважній справі, як критичне видання спільних наших письменників, і прошу й на далі, коли чого треба буде, звертатися, як у нас кажуть, без церемонії. Усе, що можтиму, зроблю не зволікаючи», – писав С. Єфремов 26 травня 1904 р.

Проте він вважав «невідповідним загальний заголовок» видання. С. Єфремов зауважував: Чому «Руська письменність»? Адже ж у Вас в Галичині останніми часами прищепився, і досить міцно, термін

українсько-руський, та й на перший том пішли якраз українські письменники... Гадаю, що коли у Вас не можна держатись термину «український, то вживати принаймі «українсько-руський», бо саме «руській» серед нашої несвідомої та збаламученої публіки приймається зовсім не в тому значінню, яке надаємо йому ми, і ширить небажані непорозуміння» [46, арк.1-2].

У наступному листі від 19 червня 1904 р. С. Єфремов, знову повернувся до проблеми назви видання: «Що до заголовку «Руська письменність», то дозвольте мені все ж таки не згодитися з Вашою думкою. Коли слово «український» у Вас в Галичині ще, як Ви пишете, не утерлося, то таке популярне видання, як Ваше, допомгло б йому утертися. Та обставина, що слово «український» має ще й локальне значіння все-таки веде до меншої плутанини, ніж, як буває у нас із словом «руський», яке у нас всі розумітимуть як «російський». Слово «український» в Галичині нікого б не збило з пантелику, також і в Росії, а «руський» для Галичини може й гарне, для Росії цілком баламутне і вже з тієї причини не варто було б його уживати. Ім'я «руський» ми згубили вже на вічно і даремна праця заходжуватись коло того, щоб вернути його собі назад» [46, ар. 6-6зв].

І. Франко також критикував «Руську письменність». Найновіший том, за його словами «добре достроюється до попередніх, хоча щодо його укладу і оброблення можна би де в чім і посперечатися з видавцем» [329, с.112]. Каменяр звернув увагу на неповноту творів кожного автора, про яку «нема мови». Обговорюючи цю проблему, вважав, що хоча б видання всіх творів М. Шашкевича «було б дуже пожадане і не таке неможливе, щоб не далось погодитися з популярним характером видання» [329, с.112].

І. Франко зауважував, що «не видавцеві річ перехапувати осуд критики, а краще було подати всі вірші при купі» [329, с.113], оскільки Шашкевичеві вірші подав видавець у «двох категоріях»: «ті, що були

друковані в «Русалці Дністровій» та «Вінку», подано в головнім тексті, а ті, що повіднайдемо пізніше, і ті, що містилися в «Руській читанці», подав у примітках ніби тому, що вони слабші». Дивним для Каменяря було й те, чому видавець із Шашкевичевого перекладу «Короледвірського рукопису» подав тільки ті твори, які були видані давніше, а не подав цілого перекладу, що був опублікований у «Записках НТШ». На його думку, повний переклад не гірший від перекладу тих частин, що ввійшли у видання Ю. Романчука.

І. Франко зауважив, що Ю. Романчук не опублікував змістовний і автентичний вірш М. Шашкевича «Верніться, пісні родимі» через те, що він був опублікований у «Зорі Галицькій» (1850 р.) за підписом Бульвінського. Каменяря наголошував, що Бульвінський ніколи віршів не писав і «мав сей вірш навіть у Шашкевичевім автографі». Водночас І. Франко не вступав у дискусію з Ю. Романчуком щодо вибору творів інших письменників: «Раз видавець поклав собі метою видання давати в своїм виданні тільки те, що писано руською мовою і має претензію на літературну вартість, то тут мусимо здатися на його смак і розуміння літературної вартості і бути вдячні йому за те, що дає» [329, с.113].

Проте І. Франко запитував у редактора, чи подані уривки з творів автора дають «поняття про його дійсну літературну фізіономію, тобто чи дають вірний образ нашого письменства, чи лише препарований для певної цілі» [329, с.113]. У педагогічних колах, до яких належав Ю. Романчук, переважав погляд, згідно якого «подавання препаративних, а іноді й обрізаних та штуканих виривків із пам'яток старовини, хоч не допускаються науковим способом думання, все-таки допускаються педагогічними оглядами...» [329, с.113]. Незрозумілим було для І. Франка також те, чому Ю. Романчук не згадував про І. Вагилевича – автора віршів «Мадей», «Жулин та Калина». Каменяря вважав його письменником,

«якого образ не може бути вимазаний із загальної картини нашого духовного відродження».

І. Франко наголосив на інших недоліках «Руської письменності». Зокрема перед творами кожного автора Ю. Романчук подав коротеньку передмову, у якій інформував читача про життєвий шлях письменника. На думку І. Франка, «ті передмови в отьому томі такі куценькі, безбарвні, а де-куди й зовсім неясні» [329, с.114]. Неприйнятною для Каменяра була передмова до творів М. Шашкевича, в якій «майже що слово, то або історична невірність, або такий незручний вислів, що виглядає на навмисне закривання правди» [329, с.114].

На відміну від Ю. Романчука, І. Франко на основі численних фактів доводив, що Галичина після переходу під владу Австрії «зовсім не була до тої міри сполонізована, як зробилася в 30-х і 40-х роках ХІХ в.». Наукові дослідження, на думку І. Франка, викрили ціле «карпато-руське письменство», що продовжувало традиції церковних братств. Перші імпульси національного відродження вийшли від німців (Маус) та поляків (Вацлав з Олеська), які збирали та перекладали руські народні пісні, цікавилися руським народом, його життям та традиціями.

І. Франко наголошував, що Ю. Романчук ігнорував такі факти, як усунення губерніальним розпорядженням 1818 р. руської мови з офіційних народних шкіл, відмови русинам у 1846–1847 рр. на видавання «найневинніших» часописів. Не можна, на думку І. Франка, так категорично, як Ю. Романчук, говорити про «спольщення духу» галицьких русинів напередодні 1848 р. [329, с.115]. Чисто формально-національними формулами, на переконання І. Франка, такої складної появи, як галицько-руське відродження не розв'язати. І. Франко побачив в Романчуку «обік сього замилювання до простих, формально національних формулок», ще й «велику нехіть чи нездібність входити в суспільні і ідейні основи явищ». Загалом такі передмови Ю. Романчука для І. Франка

були дуже слабенькі («шаблоновою школярською стилістичною вправою») [329, с.116].

Відзначимо, що І. Франко неодноразово згадував Ю. Романчука у листах до відомих громадсько-політичних діячів. Зокрема у численних листах до М. Павлика він повідомляв про безрезультатні візити до парламентаря. На думку Каменяра «ліпше буде дати «Батьківщині» йти своєю дорогою і ждати, що буде в ній далі. Романчук і так до співробітництва не всякого допустить, а що хто напише, то він не перепустить без цензури. Так що тут яке-небудь вліяння з нашого боку – окрім хіба що писання дописів статистичних та вістей про життя народу – зовсім неможливе» [127, с.217].

У листі до О. Кониського від 13 грудня 1884 р. І. Франко згадував про Ю. Романчука як члена виділу Літературного товариства ім. Шевченка, а також про розмови з ним щодо можливого редакторства Каменяра в «Зорі». В іншому листі від 15 квітня 1885 р. він поділився враженнями про газету «Мир»: «Появлення «Миру» збило наших народовців значно з пантелику, і вони крутяться в полеміці з «Миром», мов білка в колесі, на здібних формальностях та на пустих фразах, не сміючи ввійти в пояснення принципів. Ще нужденніше стоїть під впливом заїнагурованої Романчуком глупо-опуртоністичної тактики справа виборів, справа безмірно важна для цілої України-Русі в теперішній хвилі».

Полеміка між І. Франком та Ю. Романчуком торкалася також видань останнім творів Т. Шевченка. У рецензії на працю В. Доманицького «Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Каменяр вважав працю Ю. Романчука «Деякі причинки до поправнішого видання поезій Тараса Шевченка» цікавішою за статтю М. Крупського «Замітки до поправнішого видання поезій Т. Шевченка», проте із зовсім «неважним і неповним апаратом». Висловлюючи пошану праці В. Доманицького, І. Франко не міг висловити першому докорів: легкодушного довір'я, з яким він «оперся

на зовсім невірних інформаціях, яких достарчив йому д. Романчук щодо деяких публікацій Шевченкового тексту». Вони торкалися поезій «Чигирин», «Кавказ», «Холодний яр», хибних варіантів, на думку І. Франка, інших Шевченкових творів, друкованих у «Вечорницях».

У статті «Нове видання Шевченка» І. Франко порівнював видання творів Т. Шевченка із львівським виданням 1867 р. та виданням Ю. Романчука. Зокрема «Катерина» за його підрахунками мала у львівському виданні 717 рядків, а Ю. Романчука – 749, у новому – 766. «Тарасова ніч» – у львівському виданні 1867 р. мала 128 рядків, у Ю. Романчука – 150, у новому – 195 тощо. За словами І. Франка «майже кожда така вставка, кождей варіант – се zarazом поправка, усунення якогось загальника на користь пластичнішого вислову, усунення незручної твердості, хибного або сумнівного наголосу, прогалини або неповноти думки на користь кращого, мелодійного вислову». Однак згодом І. Франко вибачився за свою критику щодо неповноти джерел видань творів Т. Шевченка Ю. Романчуком.

Загалом взаємини І. Франка та Ю. Романчука були складними, подекуди навіть конфронтаційними. Якщо лідер націонал-демократів прагнув спокійного, конструктивного діалогу, то з уст Каменяра звучали інколи навіть образливі слова на адресу першого («Сідоглавий», звинувачення у зраді національних інтересів тощо).

Л. Ганкевич у листі від 6 травня 1902 р. інформував Ю. Романчука, що зважаючи на численні звернення чеської інтелігенції видати «якусь інформаційну брошуру про русинів в Галичині», товариство «Українська громада в Празі» планує видавати брошуру «Die Ruth...» у чеському перекладі. На думку Л. Ганкевича, «ся брошура мала би після їх слів велике значінє, бо хоч в части висвітлила би нашу справу в Чехах» [43, арк.2]. Ю. Романчук погодився на переклад і видання своєї брошури:

«Дали від себе 25 зр. і вистараюсь від Нар.[одної] Ради 25 [зр.]» [43, арк.2].

Ю. Романчук підтримував тісні взаємини з представниками української інтелігенції, яка перебувала в еміграції. Зокрема М. Лозинський неодноразово звертався до Ю. Романчука за допомогою. 16 липня 1902 р. М. Лозинський, перебуваючи в Цюріху, вкотре звернувся до Ю. Романчука з проханням допомогти налагодити його співпрацю з редакцією «Діла»: «В сій справі хоч в часті могло б мені помоги «Діло» і в тій справі я обертаюся до Вас, як до голови видавничої спілки «Діла», тим більше, що і давніше в справі мого співробітництва в «Ділі» я до Вас удавався і найшов якнайлучше прийняте. Що я писати вмію – се Ви знаєте, і на 4-6 статей на місяць усе найшло би ся при добрій волі для мене місце в «Ділі». А материял також був би. Критичні огляди літератури (що я вже довгий час вів у «Ділі»), свої і перекладені оповідання, кореспонденції про Швейцарію, статті про наші справи (деякими думками ми з напрямом «Діла» ріжнимосся, але єсть у нас багато спільних точок) все те дало б материялу доволі. Щодо платні ми вже умовили б ся» [50, арк.1, зв.2].

М. Лозинський звертався з аналогічним проханням до В. Охримовича, проте не отримав позитивної відповіді. Тому він настирливо вимагав допомоги Ю. Романчука: «Щодо Вас, то я сподіваюся, що Ви візьмете мою пропозицію під розвагу і віднесетея до неї прихильно, а що за Вашим голосом підуть усі члени видавничої спілки «Діла» – сего вже й додавати не треба» [50, арк.2 зв]. У листі від 12 вересня 1902 р. М. Лозинський зауважував: «А я тимчасом тут з голоду вмираю. 100 франків, висланих мені з Америки ще 31 мая с.р., десь пропали по дорозі. «Жизнь» виходить дуже неточно і я вспів заробити в ній доси всего 18 фр., зносини, які старався нав'язати з газетами в Росії, не дали поки що ніякого результата. Жінка лежить у шпитали, хора на дифтерію, а я сиджу дома і годую сина молоком, котре бере хазяйка поки що за свої гроші. Довгів,

таких, що і нині треба віддати (за комнату і т.д.) коло 150 фр. А в мене ні сантима... Писав до посла Яворського і в відповіді дістав лист, недостатньо франкований, так що заплатив за него послідних майже 10 сантимів. А на цілій широкій – Руси нема де дістати якого нужденного зарібку, на яких 80 к. в місяць. Звертаюся до Вас ще раз послідній. Постарайтеся для мене о заробок в «Ділі», а поки що позичте мені конче 200 К, щоб я міг поплати довги і за жінку в шпиталі заплатити. Коли буду мати заробок в «Ділі» то відтягнете собі відти ті гроші, коли ні, то 100 К пришлю Вам сей час, як лиш відшукаються ті гроші з Америки, а других 100 може віддам пізніше. А може, коли помремо з голоду і пропадуть...» [50, арк.4, зв.5]. Наприкінці листа, М. Лозинський просто вимагав: «Позичте тих 200 К і постарайтесь о роботу в «Ділі». Я ж не хочу милостині, лиш роботи, а на цілій Руси нема її. Визнаєте, що я в газеті вмю робити!» [50, арк.5 зв.].

28 вересня 1902 р. Ю. Романчук вислав 50 к. і написав маленьку записку: «З причини довшого виїзду зі Львова відбулося засідання Спілки аж вчера. Рішено ремуперувати поодинокі надіслані вами і прийняті до поміщення в «Ділі» статії (з виємкою критичних оглядів літератури). Багато дописуй ледве чи «Діло» помістить, бо до подібних статей прийнято тепер специяльного співробітника» Кузьму. Редакцію від 15 Х обіймає но Охримович др.. Євген Левицький і до него і до Костя Лев.[ицького] прошу дальше звертати ся» [50, арк.7, зв]. Я ледве стягнув трохи гроша від довжників: що можу, те посилаю. Щиро поздоровляю...» [50, арк.7 зв].

8 листопада М. Лозинський подякував за допомогу, проте наголосив: «В «Ділі»... відносяться до моїх статей з таким критицизмом, як до статей нікого иньшого зі співробітників «Діла», – але лучше щось, як нічого. Я числив, що зароблю в «Ділі» коло 80 К місячно і тоді, при моїх зарібках в иньших газетах, можна би вичитувати; тимчасом в жовтни заробив 40

корон: мало для життя, за багато для смерти...» [50, арк.8]. Водночас М. Лозинський поставився прихильно до виступів Ю. Романчука і його однодумців в Державній раді при розгляді питання страйкового руху в Галичині: «Щодо мене то я таки щиро признаюсь, що Ваше поступоване під час страйкової дебати (т.є. Ваше і тих послів, що разом з Вами брали участь) міні заімпонувало (перший раз – відколи – сліджу за політикою русинів в соймі і парляменті)» [50, арк.8 зв].

У цьому ж листі М. Лозинський звернувся до Ю. Романчука із проханням: «Як видно з дискусії в «Ділі», задумують русини видавати німецьку газету. Я певний, що при закладанню тої газети Ви будете мати не послідній голос, то ж прошу при тій нагоді не забути про мене, тим більше, що я надалі з кінцем сего шкільного року переносуся до Австрії. Тут в університетах прямо живцем здирають шкіру, так що для жінки на медичні студії треба би тут що найменше 450 франків на рік і міг би [виконати] які-небудь обв'язки в редакції (співробітника, коректора і т.п.) чи то у Відни, чи у Львові. Думаю, що зробити що-небудь для мене в тій справі буде Вам тим легкше, що знаючих німецьку мову так, аби нею писати, найдеть ся на руси не дуже багато» [50, арк.12]

1 липня 1903 р. М. Лозинський писав Ю. Романчуку про назриваючий скандал з редакцією «Діла» зважаючи на неоплату надісланих статей. «Я просив би Вас як фактичного і морального провідника нац.-дем. партії, котрої органом єсть «Діло», щоби Ви вплинули на редакцію «Діла», аби мені ті гроші виплатила. Се прямо скандал, що я ю ті гроші мушу тільки разів упоминатися, такого задержування заплати за роботу і галицькі дідичі не допускаються, против котрих те саме «Діло» накликує до страйків! Я просив би Вас виєднати мені ту висилку грошей як найшвидше, мені їх дуже треба, я вже 4-ий місяць (від 15-ого марта с.р.) живу у Відні без ніякого зарібку, дістаючи лише з амер. «Свободи» по 5 дол. місячно...» [50, арк.13].

Інформуючи про негативний результат співпраці з «Ruthenische Revue», М. Лозинський виголосив нове прохання: «Тепер просив би я Вас, може можна би дістати яке постійне місце в «Ділі», запевнене хоч на три роки, т.є. доти, доки я не здам доктората), тоді я переніс би ся до Львова, а то тут я не маю абсолютно з чого жити...» [50, арк.14].

Таким чином, громадська праця Ю. Романчука була в центрі уваги української суспільності Галичини і Наддніпрянщини. Один із провідних діячів народовського табору виступив співзасновником «Проствіти», Літературно-наукового товариства імені Шевченка (з 1892 р. – Наукового товариства імені Шевченка), Руського педагогічного товариства, «Учительської громади», «Зорі» та інших організацій. Сладовою його громадської роботи стала редакційно-видавнича діяльність («Правда», «Батьківщина», «Діло», «Свобода», «Rutenich Revue» та ін.), книго-видавнича праця («Руська писемність», твори Т. Шевченка та ін.). У цьому контексті важливими були численні зв'язки Ю. Романчука з галицькою та наддніпрянською інтелігенцією, які допомагали визначати пріоритети культурно-просвітньої та національно-політичної діяльності громадських інституцій краю. Взаємини з І. Франком носили публічний і часто конфронтаційний характер, проте сприяли формуванню національної самосвідомості галичан.

РОЗДІЛ ІІІ

ПАРЛАМЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Складовими парламентської праці Ю. Романчука були діяльність у Галицькому сеймі (1883–1895) та Державній раді у Відні (1891–1897, 1901–1918). Його діяльність у законодавчих інституціях влади Австро-Угорщини була в центрі уваги української громадськості Галичини. Парламентську діяльність він розпочав після обрання послом Галицького крайового сейму у 1883 р. в окрузі Калуш-Войнилів (раніше в цьому окрузі обиралися А. Петрушевич, Я. Кульчицький). Виборча кампанія проходила в складних суспільно-політичних умовах, адже польські політики усвідомили, що негачія інтересів галицьких українців сприяє поширенню москвофільства. Діяльність народовців, спрямована на порозуміння з москвофілами, вела б до втрати авторитету і популярності перших.

Проте на вибори 1883 р. народовці пішли торованим шляхом – сформували спільний блок із москвофілами, який у підсумку одержав тільки 9 мандатів (найменше за всю історію Галицького сейму) [252, с.23]. Після цієї поразки москвофіли запропонували обраним послам скласти повноваження, на що народовці не погодилися, оскільки вперше спромоглися одержати перевагу над своїми політичними опонентами.

Незважаючи на малочисельність, депутатам «Руського клубу» цієї каденції вдалося домогтись прийняття сеймових ухвал про відкриття паралельних класів з українською мовою навчання в гімназії в Перемишлі та здобуття мандату до Крайового відділу освіти. Як згодом зазначав К. Левицький: «Українську політику в тому періоді називали у нас «професорською», бо представником її був професор Юліан Романчук, і він зачав в Галицькому сеймі ставити внески на оснування українських гімназій і учительських семінарій в ім'я засади: хто має свою школу, той має свій нарід!» [233, с.67].

2 жовтня 1884 р. Ю. Романчук поставив у сеймі внесок про реформу системи початкової та середньої освіти. Основна мета нормативно-правового акту – запровадити у початкових школах Галичини паралельні класи у місцевостях, де чисельність національної меншини складала понад 25%. Також відомий громадсько-політичний діяч пропонував змінити шкільний статут. Він виступив за збільшення кількості українських початкових шкіл, передусім, у містах, де немає жодної української школи навіть там, де переважали українські міщани (Городенка, Дрогобич, Яворів тощо) [286, с.132]. Відзначимо, що співвідношення польських та українських гімназій в Галичині становило 21:1 відповідно.

Практичне втілення в життя пропонованих Ю. Романчуком освітніх змін наштовхнулося на опір польської сторони, адже питання про мову викладання у початкових школах вирішували громадські ради, до складу яких входили переважно представники цієї національності. Однак цей внесок було адресовано шкільній комісії, яка рекомендувала скерувати пропозиції Ю. Романчука до Крайового віділу. Референт шкільної комісії Ю. Чарторійський визнав ініціативи Ю. Романчука слухними.

На пропозиції комісії сейм зобов'язав Крайовий віділ прозвітувати з цього питання вже наступної сесії. «Ми могли би на підставі прав природних, – підкреслював Ю. Романчук, – жадати, щоби всюди кожному русинові дана була спосібність в своїм ріднім язиці своє виховання і повне образование діставати. Ми в нашім внеску того не домагаємся, не домагаємся навіть того, чого моглибисьми домагатися на підставі наших устав конституційних, наприклад, щодо руських шкіл, як параграф 19 уставу засадничої приписує, усунено примус язика польського. Ми не жадаємо тут навіть догодження всім фактичним потребам, бо фактичні потреби, як сказав, вимагали б наприклад, щонайменше чотирьох гімназій руських в нашім краю. Ми, застерігаючи собі всі наші права, домагаємся на тепер

тільки усунення деяких найбільше разячих несправедливостей і деяких найтяжчих кривд» [62, арк.9].

Виступ Ю. Романчука відбувся після публікації у «Ділі» розвідки «Середні школи в Галичині в рр. 1875–1883». Газета виявила найбільше зацікавлення пропозиціями відомого громадсько-політичного діяча. Натомість москвофільські друковані органи розцінили виступ Ю. Романчука скептично. У «Слові» – найавторитетнішому москвофільському часописі, відзначалося: «Стоим там, где мы стояли год тому назад, и после истечения года начнется та же самая польскопримирительная комедия, а «братья» (тобто поляки – В. Б.) всегда найдут трудности на дороге удовлетворения справедливым требованиям галицко-русского народа» [142, 1884, 27 вересня]. Критичну позицію зайняв також «Новый пролом». «Представитель Руси, – писала газета, – должен держати себе достойно, требовати всяких прав с достоинством, а не просити, бо просящие в политических делах не получают ничего» [145, 1884, 4 жовтня]. Отже, москвофіли у 1884–1885 рр. сприймали внесок Ю. Романчука як вузькопартійну ініціативу. Однак, починаючи з кінця 1885 р., опоненти народовців почали уважніше ставились до його ініціатив, оскільки з'явилися надії на хоча б часткову їх реалізацію.

Значно позитивніше оцінили внесок Ю. Романчука польські політики, які гуртувалися навколо краківського часопису «Нова реформа». Вони підтримали пропоновані зміни, адже вважали, що потрібно «вже визначитися – або хочемо згоди й порозуміння, або ж волиємо воювати. Або визнаємо право русинів на розвиток і вживання власної мови й народності – або ж, заперечуючи, хочемо їх штовхнути в обійми хтivityого сусіда (Росії – В. Б.)» [220, с.64]. На думку І.Чорновола, познанські газети привітали внесок Ю. Романчука з раціональних міркувань: українці в Галичині перебували в приблизно такому ж становищі, як поляки супроти німців у

Пруссії. Інші публікації польських часописів різної політичної орієнтації були переважно нейтральними [345, с.19].

30 листопада 1885 р. на засіданні Галицького сейму відбулося перше читання внеску Ю. Романчука про зміну крайового шкільного статуту щодо мови викладання в початкових і середніх школах. Як і передбачалося, запропоновані зміни у галузі початкової освіти підтримали тільки 4 повіти; «за» (з певними умовами) – 12 повітів і одне місто; проти – 18 повітів і 3 міста; «проти» з певними модифікаціями – 8 повітів; 1 місто уникнуло однозначної відповіді; 4 повіти відмовилися надавати рекомендації через некомпетентність; 28 повітів і 24 міста – проігнорували запит. Таким чином, Крайовий виділ хоча й підтримав ідею перетворення паралельних класів початкових шкіл в окремі українські школи, однак висловився проти пропонованих змін у шкільному статуті [351, с.87].

Результати опитування щодо пропозиції в сфері середніх шкіл були значно гірші: «за» – 8; «проти» – 29; не дали однозначної відповіді – 10, «промовчали» виділи 30 повітів і 24 міст. В результаті – Крайовий виділ висловився проти поділу класів на засаді мови викладання, оскільки «могли б пробудитися сильніше національні відмінності, через що потерпів би шкільний порядок» [351, с.88].

Обговорення внеску Ю. Романчука проходило в надзвичайно напружених умовах, через бажання окремих польських депутатів заслухати звіт у повному вигляді. У цій ситуації слово взяв Ю. Романчук, який розцінив подібні ініціативи як безпрецедентний випадок. Він не погодився з «тоном відповіді» Крайового виділу. Після цієї словесної перепалки, сейм адресував звіт Крайового виділу шкільній комісії, зобов'язавши її запропонувати проект рішення до закінчення сесії [142, 1884, 16 грудня].

Надалі на засіданнях шкільної комісії сейму внесок Ю. Романчука обговорювався ще чотири рази. На останньому з них автор змінив свої

вимоги, включивши до них ще одну – утворення окремої гімназії в Перемишлі та паралельок у Коломиї, Станиславові та Тернополі.

Першопочатково шкільна комісія сейму їх не підтримала, мотивуючи своє рішення ухвалою Перемишльської повітової ради, представники якої вважали, що в місцевій гімназії кількість учнів-русинів недостатня для організації окремої гімназії, що було очевидною неправдою. Згодом, під тиском громадськості, шкільна комісія все ж таки була змушена підтримати пропозиції про відкриття початкових шкіл для національної меншини та схвалити концепцію заснування паралельок з українською мовою навчання, котрі у випадку подальшого успішного розвитку могли б перетворитися в окремі гімназії. Через те, що не опитано повітової ради у Тернополі та Станиславові, відхилено пропозиції Ю. Романчука про паралельки у гімназіях цих міст [201, с.56].

Офіційну позицію уряду щодо внесення Ю. Романчука у липні 1885 р. оприлюднила «Gazeta Lwowska». Уряд був готовий підтримати його пропозиції рівно ж настільки, наскільки вони не суперечили чинному законодавству. Була відхилена ідея створення паралельних класів у гімназіях Східної Галичини з дидактичних міркувань. Водночас уряд не виступав проти відкриття української гімназії в Перемишлі [202, с.134].

Шкільна тематика домінувала на засіданні Галицького сейму 2 та 4 січня 1886 р. Ю. Романчук висловив незадоволення із-за певної модифікації шкільною комісією його пропозиції, заявивши, що «Руський клуб» утримається від голосування. Особливістю засідання 2 січня 1886 р. стали пропозиції А. Малецького, в яких він висловився проти самого принципу поділу освітніх закладів на польські та українські, доводив потребу утраквізму.

4 січня 1886 р. утраквістичні пропозиції А. Малецького підтримав директор Львівської чоловічої учительської семінарії Є. Черкавський, а також А. Сапіга та Т. Розвадовський. Пропозицій Ю. Романчука схвально

оцінив єпископ Ю. Пелеш, угодовську промову якого підтримала значна частина польських послів, які напередодні ставилися до українських пропозицій негативно [142, 1886, 6 січня].

Результатом двох читань стало ухвалення трьох законопроектів, які підготувала шкільна комісія. У них, зокрема, запропоновано змінити шкільний статут, а пропозиції Ю. Романчука доповнено пунктом, згідно з яким впровадження в початкових школах української мови відбуватиметься лише на вимогу батьків 25 учнів. Щодо середніх шкіл – висловлено сумнів в потребі заснування окремих українських гімназій, «щоб молодь потім окремо виховувалася, щоб собі самостійні уявлення про світ і свої обов'язки виробляла, і щоб врешті ставала навзаєм чужою?» [211, с.174].

Питання відкриття гімназій, на думку шкільної комісії, потребувало додаткового вивчення, передусім, у Крайовому відділі. Водночас з метою задоволення потреб українців у сфері освіти, пропонувалося санкціонувати відкриття перших чотирьох класів з українською мовою навчання в гімназії у Перемишлі [344, с.76]. Висновки Комісії мали рекомендаційний характер.

Крім внеску Ю. Романчука на розгляд Комісії запропоновано два діаметрально протилежних подання: перше стосувалося виключно початкової школи (не рекомендувалося змінювати статут, оскільки національна меншина в містах, де вона становила менше 3 тис. осіб, автоматично позбавлялась права на національну школу). Автори другого подання рекомендували змінити шкільний статут таким чином, щоб відкрити українські паралельні класи в усіх гімназіях, де існували паралельні класи за бажанням батьків 25 учнів. Такі класи мали б тимчасовий характер і підлягали ліквідації за умови падіння відвідування менше ніж 19-ти учнів. Цей законопроект фактично повторював первісну пропозицію Ю. Романчука [361, с.68].

19 січня 1886 р. у Галицькому сеймі обговорювався звіт Крайового відділу. Засідання відкрив А. Сапіга, який виступив проти поділу освіти за

національною ознакою. Доповідач виявив готовність голосувати проти проекту, який передбачав утворення гімназії у Перемишлі ще й тому, що він суперечив рішенню повітової ради. Натомість А. Сапіга запропонував зобов'язати Крайовий виділ на наступній сесії представити перелік гімназій, у яких назріла потреба створення українських паралельок [315, с.43]. Після виступів А. Голєвського (про неможливість непорозуміння з українцями) і М. Антоновича (про суперечності у польському таборі щодо українського питання) розпочалися постатейні дебати.

Антиукраїнська позиція більшості польських депутатів викликала обурення Ю. Романчука, який звинуватив опонентів у надмірній непоступливості: «Бо если ви не узглядните наших жадань, тогда ви замаскуєтесь до решти перед світом, а ми можемо стати сміло і перед народом, і краєм, і перед державою і сказати: «Ми робили все, що було в наших силах, все, на що нам указовано: ми пішли так далеко, якесьмо могли, щоби тільки не роз'ярувати незгоди межі двома так близькими народами, а мимо того наші старання були недаремні, то вина не нас може тяжіти» [299, с.93-94].

Відзначимо, що навіть такі незначні поступки поляків в національно-культурній сфері, як відкриття одної української гімназії в Перемишлі, сприймалися українським політикумом як значна перемога. «Діло» з оптимізмом відзначало: «Одно однакож можемо вже тепер сконстатувати, а іменно то, що внесення пос. Романчука заінтересувало польських політиків в великій мірі і що одна часть з них, пересвідчившись о жизненности руського народу в Галичині, пересвідчившись, що народне життя руське мимо всего розвинулось широко і що не тільки послі руські, а весь народ з всею свідомостею добивається своїх прав, і зрозумівши, що струю народного життя вже нічим не можна спинити в її бігу, – що та часть послів польських клониться вже дати русинам ширше поле в школах до їх

національного розвою, але поки що не знає ще, що дати і в яких границях» [142, 1886, 11 грудня].

Наслідки розгляду українських вимог прокоментував «Новый пролом» 20 січня 1886 р.: «Если пересмотрим яким бы ни было наши газеты из 1879, 1880, 1881 и 1882 года и сравняем тогдашнее наше положение с нынешним, то окажется, що сегодня галицко-русское дело не лиш стоит о много лучше, як стояло тогда, но при том всем можем заприметить, що нашу Русь респехтуют сегодня те сфери, которым пять или шесть лет тому назад майже ничего о ней знати не хотели» [145, 1886, 24 гудня].

Відгомін подій у Галицькому сеймі, навколо обговорення подання Ю. Романчука, «докотився» також до Наддніпрянщини. Зокрема О. Кониський у листі до О. Барвінського від 13 січня 1886 р. підкреслив: «Мені здається, що поляки схаменулися, та таки й час вже схаменутися. От коли б був живий Костомаров, то б я у его й виграв заклад в 1881 р. Ми перебили з ним руки: чи за 10 літ погодять русини з поляками, чи залишать поляки гукати «Niema Rusi!» Він запевняв, що на се й 20 літ мало. Оте ж на моє вийшло» [122, с.3].

Однак проблема української гімназії в Перемишлі надалі залишалася актуальною через бездіяльність уряду. З цих причин 9 грудня 1886 р. Ю. Романчук вкотре виступив із внеском про українську гімназію в Перемишлі. Після завершення першого читання, внесок направлено до шкільної комісії сейму [28, арк.9].

24 січня 1887 р. відбулося друге читання внеску. Шкільна комісія підтримала пропозиції Ю. Романчука – рекомендовано зафіксувати їх в шкільному статуті і забезпечити право українців на відкриття нових гімназій. Пропозицію відомого громадсько-політичного діяча підтримали Т. Ковальський, Ю. Чарторійський, Ю. Пелеш. Натомість проти виступили М. Бобжинський та А. Голевський. Виступ Ю. Романчука, в якому він проаналізував історію внеску починаючи із 1884 р., завершився гучними

оплесками сейму. Однак після поіменного голосування пропозиція відкриття української гімназії була відхилена 60 голосами. Водночас ухвалено внесок М. Бобжинського про паралельні класи [28, арк.12].

Рішення сейму привело до розколу «Руського клубу» – М. Антоневич і М. Січинський виступили з пропозицією скласти мандати [27, арк.67]. Цю ж позицію відстоювали часописи «Діло» і «Новый пролом». Останній, зокрема, гостро картав українських послів за відмову від пропозиції М. Антоневича і М. Січинського про сецесію. Замість безрезультатних засідань в сеймі, «Новый пролом» радив організувати віча і пропагувати поділ Галичини на дві окремі провінції за етнічною ознакою. Ю. Романчук у цій ситуації вирішив діяти поза межами Галицького сейму через віденський уряд. Його зусилля увінчалися тільки схваленням Міністром освіти Австро-Угорської імперії постанови сейму про українські паралельки в Перемишлі [145, 1887, 12 лютого].

Не менш актуальним питанням для українців Галичини залишалася проблема вибору до Крайового віділу представника українців. Після смерті Ю. Лаврівського «Руський клуб» втратив свого представника у цій інституції, оскільки ним став лояльний до поляків Т. Сінгалевич. Питання набуло нового звучання після втручання Відня, проте пропоновану «Руським клубом» кандидатуру Ю. Романчука не сприймали польські представники, взамін пропонуючи лояльних М. Кашека, К. Мандичевського або ж К. Охримовича. Після закулісних переговорів намісник П. Залеський погодився на кандидатуру Т. Бережницького, якого 2 грудня 1885 р. обрано до Крайового віділу [142, 1887, 2 березня].

Після цього рішення проблема становища українців у краї, задоволення їх національно-культурних проблем набула особливої гостроти. Уже на третій сесії Галицького сейму, Ю. Романчук висловив обурення тому факту, що ні маршалок, ні намісник не звертаються до українців їх мовою. Призначений 1886 р. маршалок Ян Тарновський врахував його думку і

наступної сесії звернувся до української фракції українською мовою (як і намісник П. Залеський). На шостій сесії Ю. Романчук поставив внесок про зміну регламенту. На його переконання, під час відкриття і закриття сеймових засідань маршалок повинен звертатися до українців їх рідною мовою. З цих причин, оголошуючи про відкладення шостої сесії, маршалок врешті-решт звернувся українською мовою до українських послів. Така процедура продовжувалася вже у наступних сесіях [344, с.45].

Безперспективність польсько-українського протистояння спонукала український політикум до пошуку нових форм польсько-української співпраці. Як відзначав дослідник М. Мудрий: «Стало функціонуюча ідея міжнаціональної згоди виступала вагомим чинником розвитку українського й польського національних рухів, способом їх пристосування до умов австрійської конституційно-парламентської системи, елементом міжпартійної боротьби, сприяла перегрупуванню політичних сил, виконувала роль психологічного захисту, противаги зростаючому українсько-польському протистоянню, відображаючи природне прагнення людини до стабільності. ...З висоти часу можна констатувати: через зіткнення інтересів двох народів в одній провінції, кожен з яких вважав її своєю, а також через різні завдання, які стояли перед українцями й поляками в Галичині, будь-які далекосяжні угодові ініціативи були приречені на невдачу. ...Це був своєрідний ідеал (повернутий у минуле чи майбутнє), якого потребували обидві сторони і який, незважаючи на це, з кожним роком ставав усе менш досяжним» [261, с.67].

Витоки «нової ери» слід шукати у діяльності провідника київської «Старої Громади» – під час археологічного з'їзду в Києві 1874 р. В. Антонович зблизився з гуртом польських істориків, що були запрошені на цей з'їзд. Через шість років під враженнями поїздки до Галичини й Італії провідник «Старої Громади» виплекав ідею «українського П'ємонту». На

цьому ґрунті В. Антонович знайшов спільну мову з В. Калінкою – польським істориком-клерикалом.

Трагічна загибель російського імператора Олександра II 1 березня 1881 р., з яким остаточно загинули надії на проголошення конституції й скасування Емського указу, сприяла зміцненню контактів В. Антоновича з польським середовищем. Водночас за активної участі О. Кониського В. Антонович інтенсифікував контакти з львівським народовцями й польськими лібералами. Коли таємними контактами В. Антоновича з польськими діячами 1888 р. зацікавився міністр закордонних справ Австро-Угорщини граф Густав Кальнокі (ймовірно, інспірований німецьким канцлером О. Бісмарком), ідея польсько-української угоди отримала державну підтримку [345, с.32].

Реалізації задуму В. Антоновича перешкоджала наявність у Галичині впливової москвофільської течії, представники якої ставилися вороже до ідеї «українського П'ємонту». Політичним ідеалом багатьох сучасників Ю. Романчука було гасло, яке особливо полюбляла повторювати москвофільська преса: «Getrennt marschieren – vereint schlagen» (окремо прямуємо – разом вражаємо). «Зрівно українство народовців, як і москвофільство москвофілів, – писав І. Франко, – було чисто теоретичне; була навіть якась тиха згода в обох партіях ймовірно не говорити про ті партійні різниці простому народові нічого, держати його навіть у цьому питанні в повнім незнанні. ...дві кардинальні точки були: ми всі русини і повинні держатися купи, і ми, поперед усього, ми повинні дякувати цісарю за його безмірні добродійства і просити у него ще того й того» [122, с.524]. Таким чином, для того щоб реалізувати ідею «українського П'ємонту» потрібно було, з одного боку – нейтралізувати польських політиків, а з іншого – ізолювати народовців від москвофілів й знешкодити останніх [122, с.527].

Детально описавши довготривалий процес зближення між польськими й українськими політиками, І. Чорновол згадав ім'я Ю. Романчука тільки один раз. 27 вересня 1885 р. депутат Галицького сейму, член «Польського кола» Т. Мерунович звернувся до нього з проханням зустрітися з певним «Горватом» «з незвичайно розпространеними знайомствами і впливами» в Наддніпрянській Україні для того, щоб провести переговори про перспективи укладення розмови польсько-української угоди «не сходячи з дороги легальності у відношенню до правительства австрійського і російського..., щоб їм через се надати більшу силу закордоном» (йшлося про В. Антоновича, який у жовтні 1885р. в черговий раз відвідав Львів) [142, 1885, 2 жовтня]. Восьмигодинна розмова В. Антоновича з лідерами народовців Ю. Романчуком і А. Вахнянином про співпрацю з польськими політиками виявилася безрезультатною. Як повідомляв В. Антонович М. Драгоманову: «Страх перед звинуваченнями в нігілізмі, з одного боку, в підкупі поляками, з іншого, повністю паралізують всі починання, а відсутність ініціативи і суспільна апатія довершують справу» [216, с.34].

Проаналізувавши листи братів К. та М. Устияновичів до Ю. Романчука, з впевненістю можна стверджувати, що відомий громадсько-політичний діяч був проінформований про зацікавлення керівника інформаційного бюро міністерства закордонних справ Австро-Угорщини барона К. Вольфарта українським національним рухом, однак до листопада 1890 р. він відсторонився від угодової політики В. Антоновича [59, арк.36].

Новий намісник Галичини К. Бадені, отримавши від прем'єр-міністра Австро-Угорської монархії графа Е. Тааффе вказівку порозумітися з народовцями, нав'язав контакти з О. Барвінським (переконаним прихильником угоди з польськими політиками на ґрунті знешкодження москвофільства). Проте він видався йому надто флегматичним, через що Е. Тааффе розпочав діалог із К. Телішевським – єдиним українським послом, кандидатуру якого підтримав польський Центральний виборчий

комітет під час виборчої кампанії 1889 р. [291, с.112]. А. Вахнянин стверджував, що упродовж жовтня-листопада 1890 р. К. Телішевський відвідував палац намісника чотири рази.

Під час розмов К. Телішевський та К. Бадені узгодили умови компромісу: забезпечення русинам рівноправності, утравізм усіх учительських семінарій, відкриття ще однієї української гімназії; кафедра історії України у Львівському університеті; забезпечення українській мові рівноправності з польською; «відповідна репрезентація в тілах законодатних»; народовець у міністерстві освіти; «поворот урядників русинів з Мазурщини на Русь» (тих, що отримували призначення в етнічні польські райони, що сприяло їхній асиміляції, так звані «заточники»). Розмови К. Телішевського з намісником відбувалися в атмосфері повної конфіденційності. Про них знало обмежене коло осіб (О. Барвінський, редактор «Діла» І. Белей, адміністратор «Діла» Д. Гладилевич, секретар Народної Ради К. Левицький, президент «Руського клубу» Ю. Романчук, депутат сейму М. Січинський, отці О. Стефанович та І. Чапельський), а умови компромісу К. Телішевський оприлюднив тільки у 1892 р. [288, с.274-275].

На нашу думку, незважаючи на те, що А. Вахнянин назвав Ю. Романчука серед гурту осіб, які були втаємничені в контакти К. Телішевського з намісником, Ю. Романчука повідомили про них в числі останніх, побоюючись, що він побіжить радитися з Б. Дідицьким (ідеологом москвофільства, під керівництвом якого Ю. Романчук працював у «Слові»).

Тактика союзу з москвофілами принесла «Руському клубові» відчутні успіхи під час каденції 1883–1889 рр., водночас спричинила упереджене відношення поляків до Ю. Романчука. Депутат сейму С. Гневош завіряв представника москвофільської партії М. Антоневича, що з Ю. Романчуком не сяде в одному покої «без револьвера» [344, с.71]. З цих причин К. Бадені

уникав контакту з головою «Руського клубу» до завершення переговорного процесу.

24 листопада 1890 р. намісник запросив до себе на аудієнцію істеблїшмент народовців: голову Народної Ради О. Огоновського, її секретаря К. Левицького, а також О. Барвінського, К. Мандичевського, К. Телішевського та митрополита С. Сембратовича. Намісник запропонував розірвавши відносини з москвофілами. У відповідь на цей крок пообіцяв підтримку уряду і запропонував С. Сембратовичеві очолити угодову акцію. С. Сембратович відмовився і наголосив, що політика повинна перебувати в руках світських осіб, а не духовенства. З ним погодилися представники інтелігенції. Гр. К. Бадені повідомив, які жадання народовців він готовий підтримати. Зустріч тривала півтори години. Треба здогадуватися, що водночас гр. К. Бадені й народовці узгодили тактику угодової акції [344, с.72].

Ю. Романчук у зустрічі з намісником участі не брав. Отже, голова Народної Ради доручив голові «Руського клубу» виступити в сеймі з декларацією про зміну політичного курсу. Як стверджувала передвиборча агітка Ю. Романчука 1895 р. (автором якої, ймовірно, був він сам), «він пристав на тоє нерадо, бо не довірював обітницям, а провиджував незадоволенье одної части русинів [москвофілів]. Однак з патріотичного обов'язку, задля добра цілого руського народу вкінці рішився зробити сю пробу і дня 25 листопада 1890 року в пам'ятній бесіді зазначив в соймі становище русинів-народовців» [344, с.73]. Оскільки сесія завершувалася 29 листопада, то на розкол українського клубу (через опозицію москвофілам) часу не було, угодовці передбачали, що скандалів вдасться уникнути. На себе намісник брав стримання вияву невдоволення серед «подоляків».

На сесії сейму 25 листопада 1890 р. К. Телішевський виступив із закликами до порозуміння. «Нарід польський і нарід руський, – підкреслив

він, – доперва тогді на полю праці около добробита, около розвою зйдуться і наперед підуть, если жежи тими двома народностями запанує згода і запанує порозуміння, взаємне довір'я (браво!), если помежи тими обома народами запанує засада взаємного пошанованя, взаємного узнаня, засада признання рівних прав ... ми всі той край замешкуючи, мусимо жадати згоди і згідного поступованя і згідної праці» [344, с.74]. Наступним слово взяв голова «Руського клубу» Ю. Романчук. Перечисливши кривди галицьких русинів, він заявив про їхню лояльність щодо Корони й престолу св. Петра, а закінчив зверненням до польської більшості: «Супроти Вас, панове, скажу тільки: хочете згоди, то ми до згоди все готові, а если ж хочете конче борби, то підіймемо борбу. О ласку просити не будемо, борби не страхаємося, згоду приймемо радо». Наступного дня намісник гр. К. Бадені в черговий раз приголомшив Сейм, заявивши, що Ю. Романчук діє з його відома. Подальші дебати вилилися в спільну польсько-народовську демонстрацію проти москвофільства. У кулуарах москвофіли М. Король і Д. Кулачковський погрожували Ю. Романчукові виходом з «Руського клубу» [344, с.74].

Москвофіли відповіли 27 листопада 1890 р. Лідер москвофільської фракції «Руського клубу» М. Антоневич (близький співробітник Ю. Романчука під час каденції 1883–1889 рр.) заявив, що декларація президента «Руського клубу» про вірність Короні позбавлена сенсу, оскільки лояльність русинів до Австрії загальновідома, і звинуватив народовців, що вони їх продали «чи за миску сочевиці, чи може за які концесійки і субвенційки або за 10-гульденові мандати» [304, с.34] (натяк на обіцянку намісника забезпечити народовцям 10 мандатів під час виборчої кампанії до австрійського парламенту 1891р.).

Ю. Романчука підтримав митрополит С. Сембратович. У відповідь Ю. Романчук зажадав від М. Антоневича пояснень, з чим власне не згідна його партія, водночас чітко сформував програму нового курсу народовців:

«Перший: народність руська єсть відрубна не тільки від польської, але і від російської; другий: вірність для греко-католицької віри (ідеал москвофілів – православ'я); третій: вірність для австрійської держави і пануючої династії (на противагу царофільству москвофілів); четверте: лібералізм; по-п'яте: економічне піддвиження селянства і міщанства» [145, 1890, 29 листопада].

Згодом М. Січинський, К. Телішевський і член Крайового віділу Д. Савчак наполягли, щоб М. Антоневич пояснив позицію партії. М. Антоневич був змушений відповісти: «О програмі, котра Вам подобалась, я сказав мої погляди – то значить, що з із'ятієм где некоторых уступів, котрі нам явно убжили, гожуся (п. о. Січинський. Одрубність малоруська). То мені не убжиає. Чи я говорив, що я хочу великої Росії?.. Если одрубність наука совершенно узнасть, то я і тому перечити не буду, в програмі краєвій не говорю ані о цілої Малой Русі, ані о Україні, тільки о Галицькій Русі» [145, 1890, 29 листопада].

Декларація Ю. Романчука занепокоїла частину польських політиків. Їх цікавило, як далеко К. Бадені зайшов у своїх обіцянках народовцям, щоб нейтралізувати польську опозицію. К. Бадені у заключній промові заявив, що уряд підтримає жадання народовців за умови, що свої соймові декларації вони підтримають реальними діями. У кулуарах К. Бадені пояснив ситуацію К. Телішевському й запросив на аудієнцію провід «Руського клубу». Наступного дня, поінформувавши Д. Савчака, Ю. Романчука й К. Телішевського про невдоволення частини польського політичного істеблішменту, він прохав народовців утриматися від оголошення умов угоди [291, с.87].

29 листопада 1890 р. сейм схвалив внесок Ю. Романчука про подальшу утравкізацію учительських семінарій та підтримав пропозицію С. Сембратовича відкрити ще одну українську гімназію [142, 1890, 30 листопада]. М. Антоневич від імені москвофільської частини «Руського клубу» заявив, що вони «безумовно і одверто» стоять «під прапором»

митрополита, а також визнав, що «тоє наука вже рішила, що галицько-руський нарід належить до Малоросії» [142, 1890, 30 листопада].

Того ж дня сесія сейму завершила роботу. Народовці сприйняли декларацію Ю. Романчука з великим ентузіазмом. Основне значення угоди полягало в тому, що «заява Ю. Романчука в Сеймі 25 листопада 1890 р. мала за наслідок визнання австрійським урядом (вперше) і польським політичним табором (остаточно) ідеї окремішності й соборності української нації на офіційному рівні». Скликані народовцями віча на провінції ухвалювали резолюції про підтримку зміни політичного курсу, листи з подякою Ю. Романчукові «Діло» друкувало два місяці поспіль (загалом опубліковано 63 таких листи) [252, с.23]. Великий ентузіазм спостерігався також у середовищі «Старої Громади», яка вважала її за істотний крок у напрямі трансформації Галичини в український П'ємонт. Преса писала про «нову епоху», «нову добу» та «нову ситуацію» в українській політиці.

Як пояснив походження терміну «нова ера» І. Чорновол, його ініціатори «мали на увазі передовсім розв'язання безкомпромісної боротьби з москвофілами, які досі були їхніми традиційними союзниками. У такому сенсі цей термін вперше вжив В. Барвінський – брат Олександра ще у 1883 р. Натомість москвофіли переклали термін «нова доба» як «нова ера» і надали йому іронічного забарвлення. Вже 1891 р. поняття «нова ера» повноцінно функціонувало у публіцистиці, здебільшого позбулося наданої йому іронічності. Натомість у ХХ ст. і польська і українська громадська думка схилилися до оцінки угоди 1890 р. як прояву наївності і «романтизму». Так цей термін знову набув іронічного забарвлення і увійшов до історіографії остаточно» [344, с.81].

26 грудня 1890 р. в атмосфері загального піднесення відбулися другі збори Народної Ради, які підтримали декларацію Ю. Романчука. Звітуючи, він оприлюднив детальну програму вимог народовців до уряду. Програма повторювала пропозиції К. Телішевського намісникові, до яких

Ю. Романчук додав такі вимоги: українські паралельні класи в трьох гімназіях (у Станиславові або Коломиї і в Тернополі або Бережанах, Стрию, Дрогобичі або Самборі), надання українській мові статусу другої викладової мови Львівського університету, поділ Крайової шкільної ради на польську і українську секції, окружні шкільні інспектори-народовці. Додому Ю. Романчука відпроваджували під співи «Ще не вмерла Україна» [142, 1890, 29 грудня].

Натомість польські політики спочатку поставилися до декларації Ю. Романчука з недовірою. Щоб пояснити міркування польських організаторів угоди, місячник «Przegląd Polski» писав: «Про те що така спокійна й ввічлива поведінка є тільки спритною тактикою русинів, а не їх щирим переконанням, ми чули не раз. Авжеж! Переконання не змінюються щодня. Але тактика ввічливості й злагоди завжди має свої добрі сторони й вигоди: якщо утримається, може стати добрим звичаєм, традицією, а в практиці поступово вплинути на переконання обох сторін». Остаточо поляки підтримали її тільки упродовж нового 1891 р., коли переконалися в щирості задекларованих народовцями намірів [252, с.69].

Очевидно обережність польських політиків і преси була небезпідставною. Про це, зокрема, свідчить чернетка згаданої промови Ю. Романчука на зборах Народної Ради 1890 р.: «Так чи сяк русини щось дістануть, отже нам мусить ходити; 1) щоби при тім щось для себе спеціально узискати, 2) щоби узискати щось понад ті для русинів призначені уступки. Се лежить не тільки в нашім інтересі, бо ми мусимо оправдати свій поступок перед своїм сумлінням і перед загалом русинів, але і в інтересі правительства, бо воно тогди дає не теперішнім опозиційним русинам без певності компенсати з їх сторони, але русинам, з котрими порозумілося. Отже, треба б нам знати 1) що дістали б русини без всяких компромісів; 2) що дістануть понад те в разі компромісу а) для народовців, б) для загалу (... ми мусимо представити так, що ми нашими заходами і 1) і

2) роздобули, так що се було би нашою заслугою. Б[адені] мусить нас поставити в ту можливість» [201, с.34].

Водночас у липні 1891 р. Ю. Романчук особисто запевнив представника київської «Старої громади» К. Михальчука, який тоді відвідав Львів, що «він ... почекає трохи, а потім «сильно вдарить» на угододателів, як ошуканців» [201, с.35]. Отже, з самого початку угодової акції Ю. Романчук розглядав свій компроміс з польською більшістю як тимчасовий.

Очевидно у Галичині очікували виборів до австрійського парламенту, які мали відбутися в березні 1891 р. Під час переговорів з народовцями намісник обіцяв їм вісім-десять мандатів (на що й натякав М. Антоневич у сеймі, говорячи про «10-гульденові мандати»), проте польський Центральний комітет для Східної Галичини готовий був згодитися тільки на п'ять. 7 лютого 1891 р. під тиском К. Бадені Центральний комітет для Східної Галичини схвалив не протидіяти народовцям і підтримати їхніх кандидатів при ймовірності вибору москвофіла; народовці зобов'язалися чинити так само [182, с.257-258].

Поляки не висунули своїх кандидатів у округах, де балотувалися ініціатори угоди О. Барвінський, Ю. Романчук і К. Телішевський (в одному окрузі з К. Телішевським балотувався редактор газети «Dziennik Polski» П. Осташевський-Баранський, але його кандидатуру польський Центральний комітет для Східної Галичини не підтримав), народовці натомість підтримали чотирьох русинів, кандидатури яких лобювали польські політики – К. Мандичевського і К. Охримовича, а також А. Підляшецького й отця Й. Брилинського. Відтак до австрійського рейхсрату потрапило семеро українців, які обрали головою свого клубу Ю. Романчука. Він увійшов до складу бюджетної комісії, парламенту.

Післявиборчу атмосферу в «Руському клубі» детально описала «Батьківщина»: «Посол Телішевський виготовив регулямін клубовий, а

п. Романчук зайнявся укладенням програми. У всіх руських послів панує одна думка і так згідливо будуть там виступати яко достойне заступництво руського народу» [139, 1891, №14].

Безумовно, для Ю. Романчука це означало великий особистий успіх. Водночас він мав підстави для невдоволення. Вибори 1891 р. нічим не відрізнялися від традиційних «галицьких» виборів, коли мандат зазвичай виграв урядовий кандидат. Раніше Ю. Романчук і інші українські політики гостро виступали проти такої практики. Однак тепер Ю. Романчук виграв вибори завдяки підтримці намісника. Народна Рада висунула кандидатуру Ю. Романчука в окрузі Калуш – Долина – Бібрка. «Председатель клубу руских послов сеймових і товариства політичного Народна Рада посол Юліан Романчук – знаний добре нашому народови із своєї дотеперішньої діяльності і тому з повним довір'ям глядить нині на нього наш народ та радуєся з причини його вибору. Надіємося, що посол Романчук стане на чолі клубу руських послів в Раді державній і разом з всіма послами Русинами буде достойно заступати нас перед лицем держави і світа», – писала «Батьківщина» напередодні виборів [139, 1891, №8].

Однак місцеві поляки, висунувши кандидатуру сполонізованого русина Рудницького з Бібрки, завзято опиралися. Все ж під тиском намісника Рудницький зняв свою кандидатуру – під час передвиборчого віча 19 лютого 1891 р. між ним та Ю. Романчуком відбувся діалог: «Рудницький. Хочу, однак, взяти від пана Романчука тут при вас слово, що він щиро дає руку до згоди і взиваю його, щоби щиро сказав, що хоче згоди і щоби дивився мені так просто в очі, як я йому дивлюся. Романчук. Я все був щирий угодовець. Для згоди потрібно, щоби обі сторони її щиро хотіли. Я хочу згоди, але чи хоче її друга сторона? Рудницький. Щиро? Прошу, дивіться мені в очі. Романчук. Дивлюся в очі і додержу слова. Рудницький. Дайте на то руку! Романчук. Дає руку» (під крики «браво») [142, 1891, 12 лютого].

Згідно внесення міщанина Бібрки Козакевича ці передвиборчі збори постановили «майже одногосно» обрати Ю. Романчука своїм кандидатом. Цього ж дня Народна Рада в Долині скликала також передвиборчі збори, які відбулися під проводом о. Заячковського. Зібрання одностайно теж назвало Ю. Романчука своїм кандидатом [139, 1891, №7]. Проте в настроях москвофільської частини виборців Ю. Романчука сумніватися не варто: наприкінці 1890 р. він отримав вотум недовір'я від виборців Калушського повіту як депутат сейму.

Під проводом Ю. Романчука «Руський клуб» австрійського парламенту діяв надзвичайно продуктивно. У квітні його голова вніс депутатський запит про забезпечення рівноправності українського населення з іншими мешканцями Галичини. Прем'єр-міністр граф Едуард Тааффе запевнив його, що проблема невдовзі буде вирішена [195, с.78]. 19 червня 1891 р. Ю. Романчук виголосив промову в якій «перший раз – відколи засідають руські послы в Державній раді – ясно і явно висловив заступник руського народу: хто ми є, який ми народ і чого ми бажаємо від нашої держави» [139, 1891, №24].

Незабаром депутація «Руського клубу» вручила прем'єр-міністрові перелік невідкладних вимог народовців: повернення «заточників» на посади у Східну Галичину; екзамен з української мови для державних службовців Східної Галичини; дотримання державними установами практики звертання до українців українською мовою; написи українською мовою на всіх державних установах; кафедра історії України і чотири українські кафедри на юридичному факультеті у Львівському університеті; підготовчий клас до української частини гімназії в Перемишлі та ще одна українська гімназія в Сх. Галичині – по змозі в Бучачі або Чорткові; нова учительська семінарія «руського типу», подальша утраквізація учительських семінарій і їх доповнення 4-класовими школами вправ; посада референта українського шкільництва в міністерстві освіти й віросповідань; дозвіл на влаштування

благодійної лотереї на спорудження у Львові будинку товариства «Просвіта». Всі ці вимоги гр. Е. Таафе пообіцяв виконати. Міністр Галичини Ф. Залеський також їх підтримав, за винятком вимоги включити в штат Міністерства освіти українця. Ці ж вимоги схвалили міністри юстиції та освіти [201, с.54]. Заручившись такою підтримкою, «Руський клуб» заявив про своє «прихильно-вижидające становище» щодо уряду гр. Е. Таффе [201, с.54-55].

Ю. Романчук розглядав угоду з проурядовою більшістю як тимчасову, що доводять також його спроби провадити самостійну політику. У травні без відома колег з «Польського кола» він запропонував на розгляд бюджетній комісії резолюції в справі відкриття в Східній Галичині ще однієї української гімназії, учительської семінарії та підготовчого класу до гімназії в Перемишлі. Оскільки це належало до компетенції Сейму Галичини, поляки були невдоволені. «Польське коло» опублікувало протест проти внеску Ю. Романчука, після чого він відмовився від свого наміру.

У жовтні 1891 р. Ю. Романчук подав на розгляд «Польського кола» пропозицію збільшити кількість членів комісії для виборчої реформи з 24 до 36 осіб. І хоча поляки не підтримали його, він все ж зареєстрував її як внесок. Парламент відхилив його, але завдяки перевазі всього в 11 голосів, примусивши добряче похвилюватися польських консерваторів [142, 1891, 24 жовтня]. За це краківський «Час» назвав його «непевним елементом» і запевнив, що поки «Руський клуб» очолює Ю. Романчук, він не може розраховувати на довір'я «Польського кола».

У бюджетній комісії палати послів Ю. Романчук виступив за зниження ціни солі, за вигідний розпродаж дешевої солі для худоби, допомогу сільським громадам Карпатського Підгір'я та Верховини. Внесок Ю. Романчука схвалила бюджетна комісія. [139, 1891, №43]. У листопаді 1891 р. Ю. Романчук на засіданні палати послів запропонував проект податкових змін [139, 1891, №47].

На засіданні посольської палати 5 грудня 1891 р. Ю. Романчук проаналізував ситуацію в парламенті, назвавши її «неясною»: «Палата розбита на велику кількість партій і клубів, які не визначили ще свого становища до уряду і не знають: поборювати їм його чи підтримувати. Політику уряду він назвав односторонньою, спрямовану на зміцнення монархії зовні. Голова «Руського клубу» наголосив на несправедливій виборчій ординації, необхідності зміни політики щодо Галичини: «не можна відмовляти русинам у відповідній репрезентації в парламенті, не можна їх обмежувати одною гімназією, не можна виключити їх мову з уряду та суду. Уряд дав обіцянки, але не виконав» [140, 1891, №200]. Завершив свій виступ Ю. Романчук риторичним запитанням: «Чи справедливо відказувати у політичних і національних правах народу, який в нічому не провинився. Благородно хіба віддячувати неповагою – щоб не вжити сильнішого слова – народу, який у найважчих часах стояв вірно при імператорі і державі?» [140, 1891, №200].

Навіть москвофіли, устами «Галицкой Руси», назвали виступ Ю. Романчука як важливий, проте нерішучий крок. На думку газети, слова Ю. Романчука свідчать про зворот його до «старої ери», а він сам «хоче бути представником руського народу» [140, 1891, №200].

На другому році угодової акції зобов'язання уряду перед народовцями реалізовувалися надто повільно. До того ж українські політики були невдоволені окремими кроками галицької державної адміністрації: директором учительської семінарії в Самборі був призначений не українець, а поляк (всупереч тому, що намісник обіцяв народовцям), навчання в новій українській гімназії (заснованій внаслідок ухвали Галицького сейму 7 березня 1892 р.) не розпочалося, незважаючи на початок шкільного року, а на посаду викладача української мови у львівській жіночій учительській семінарії призначили польку Марії Тейсаре.

У зв'язку з цим на початку вересня депутація в складі О. Барвінського, І. Белея, К. Левицького, Ю. Романчука та Д. Савчака здійснила демарш у намісника, поінформувавши його про готовність народів до опозиції [173, с.58]. Граф К. Бадені підтвердив взяті на себе зобов'язання і звернувся до Відня з проханням затвердити весняну постанову Галицького сейму про коломиїську гімназію негайно. Цісар Франц Йосиф I санкціонував її вже 6 вересня, а гарячковий набір в її перший клас відбувся під безпосереднім наглядом Крайової шкільної ради [173, с.59].

Ю. Романчук у листопаді 1892 р. взяв участь у парламентській дискусії над річним бюджетом на 1893 р. На початку свого виступу він вкотре наголосив на необхідності зміни виборчого законодавства та ствлєнні уряду до вимог русинів. Зокрема він підкреслив: «Наші кривди такі великі і тільки їх є, що як би прийшло всі вичислювати – то не стало би на те часу, а всім іншим послам охоти до слухання. Ми упосліджені всюди і яко нарід, і в наших правах політичних і господарських, і в просвіті. Якийсь час здавалося, що правительство признаєть русинам ті права, які їм належаться, але скоро показалося, що се не правда». Дали русинам кілька шкіл та й на тім стало. А тим часом як давно з русинами поступали, так поступають і досі» [139, 1892, №46].

На думку Ю. Романчука, уряд не помічав актуальності руського питання: «Нас давлять, гноблять на кожнім кроці. При виборах в громадах, в радах повітових, в судах і урядах обходяться з русинами так, якби вони не були рівноправними і рівними громадянами» [139, 1892, №46]. Голова руського клубу пояснював австрійському уряду: «Справа руська то не справа галицька або буковинська, то справа важлива для цілої держави. Русини щодо числа кількості становлять четвертий народ в Австрії, а їх значення ще більше, коли зважити, що вони є частиною 20-мільйонного народу руського, що живе між поляками і москалями, і що на руській землі прийде може незадовго до кривавої війни. Русини між слов'янами займають

друге місце щодо кількості, а в Європі шосте. Ми – окремий народ і від поляків, і від москалів. Поляками русини ніколи не будуть, але хто знає, чи в Росії не стануть вони москалями, бо там гнітять їх ще більше як тут. Австрійський уряд повинен підтримувати русинів, бо русини народ вірний й з власної користі будуть триматись Австрії» [139, 1892, №46].

Ю. Романчук відповів опонентам, які наголошували, що уряд не хоче задовільнити вимоги русинів з огляду на польську позицію: «Таж русини ніколи не наставали на права поляків і уряд може ще більше права надати лише на шкоду. Те, що мають поляки, хочемо мати і ми. З цієї роботи уряду видно, що воно не знає, чого русинам треба. Для того треба, щоби так як поляки мають, в Міністерстві міністра, що пильнує їх інтересів, аби також і русини дістали міністра-русина, щоби доносив правительству потреби русинів. Поляки загарбали все в свої руки, они мають багато послів і всоймі, і в раді державній, мають намісника і маршалка, мають в міністерствах своїх урядників, мають в кінці свого міністра. Того всього русини не мають і для того більш оправдане єсть жаданє, аби їм дати міністра-русина» [139, 1892, №46].

Водночас Ю. Романчук звернувся до австрійського уряду з інтерпеляцією в справі еміграції галицьких селян до Росії. У ній він запитував про масштаби еміграції (за матеріалами газет виїхало біля 30 тис. чоловік), заходи уряду щодо сповільнення її та вирішення проблеми безробіття в краї. Інтерпеляцію підписали руські, чеські, німецькі, румунські та італійські послы. Жодний польський посол її не підписав.

Наприкінці листопада 1892 р. в Державній раді розгорівся конфлікт між урядом та німецькими послами при ухваленні диспозиційного фонду (він становив 50 тис. зр. на рік і призначався президентові міністрів на його видатки). Руські послы голосували, на відміну від німецьких і чеських послів (які й відхилили його), за надання цього фонду. Цей виступ він використав для нагадування уряду українських вимог: «Уряд повинен

поступати з русинами так само як і з іншими мешканцями держави, а не томити їх і пригнічувати» [139, 1892, №48].

Незважаючи на це, 24 вересня 1892 р. Ю. Романчук заявив у Галицькому сеймі, що уряд не спромігся забезпечити русинам рівноправність, а факти прихильності влади до народовців – поодинокий виняток. Тому народовці готові перейти в опозицію, за що відповідальність лежатиме на політиці «Польського кола» та уряду [139, 1892, 28 вересня].

Проте, що наприкінці 1892 р. серед народовців критики угоди переважили над її прихильниками, засвідчили грудневі збори Народної Ради, яка ухвалила рішення надати депутатам Сейму та парламенту «вільну руку» в виборі ставлення до «Польського кола» й уряду. Зокрема Ю. Романчук отримав санкцію на здійснення свого наміру повернутися до консолідаційної політики.

Все ж на початку 1893 р. провід партії народовців прийняв пропозицію польських політиків взяти участь в Галицькій крайовій виставі, що була запланована на 1894 рік. Акція була задумана як демонстрація успіхів Галицької автономії в галузі економіки й культури і мала також протиросійське вістря [272, с.4-5]. Ю. Романчука змусили підписати відповідну відозву [272, с.5].

Восени 1893 р. уряд загалом виконав взяті на себе зобов'язання перед народовцями, що дало їм підстави замислитися над перспективами угодової політики. У результаті з'явилися чергові вимоги народовців до уряду, які, ймовірно, уклали Ю. Романчук та К. Телішевський. Невдовзі Ю. Романчук представив їх гр. Е. Тааффе – без відома намісника і «Польського кола». Він пропонував: реформа виборчої системи австрійського парламенту, запровадження прямих виборів у сільській курії, збільшення числа депутатів сільської курії, «в округах виборчих о руській більшості полишення мандатів русинам», вилучення громад містечок з сільської курії і приєднання їх до міської курії; повне урівноправнення української мови з

польською; екзамен з української мови для всіх урядників Східної Галичини; забезпечення українцям посад заступників намісника, президента апеляційного суду, директора скарбу; написи на всіх державних установах українською мовою поряд з польською; реформа закону про церковну конкуренцію, ліквідація права патронату дідичів над церквами; поділ Крайової шкільної ради на польську й українську секції; перегляд закону про окружні шкільні ради в напрямку забезпечення українцям більшості в етнічних українських повітах; зменшення податків на селян; примусова асекурація; збільшення бюджетного фінансування меліоративних робіт; зниження ціни на сіль; зниження державного мита на юридичні документи; заведення цивільної процедури; «рівномірний розклад тягарів на громаду, школу, дорогу» [300, с.51-52].

Провідник «Руського клубу» зазначив, що у випадку невиконання вимог його фракція приєднається до опозиції. Гр. Е. Тааффе попросив залишити перелік, а невдовзі представив його міністрові Галичини Ф. Залеському. «Як багато людей має за собою Романчук? – обурювався прем'єр-міністр, – Якби їх було 40-50, то мусів би граф Тааффе йому поклонитися і попросити: «Пане професоре, допоможіть мені!» Але з сімома?» [300, с.52].

10 жовтня відкрилася чергова сесія парламенту. Іменем «Руського клубу» Ю. Романчук заявив, що незважаючи на те, що українці мають претензії до уряду, проте «Руський клуб» підтримуватиме його й надалі [142, 1893, 14 жовтня]. Однак за декілька днів розпочалася урядова криза. Оскільки стосунки між чехами й німцями досягли точки кипіння, уряд впровадив надзвичайний стан на чеських землях. А оскільки чеські політики становили значну частину урядової коаліції, уряд гр. Е. Тааффе опинився під загрозою відставки. У такій ситуації, щоб відвернути увагу парламенту від напруженого становища в Чеському королівстві, прем'єр-міністр поставив на порядок денний проект реформи виборчої системи.

Тактика гр. Е. Тааффе частково себе виправдала: немов забувши про надзвичайний стан у Чехії, депутати почали гостро критикувати нову ініціативу уряду. Проте урядова коаліція дала тріщину, австрійські клерикали й «Польське коло», які становили її основу, висловили недовіру прем'єр-міністрові. Відтак 27 жовтня 1893 р. гр. Е. Тааффе подав у відставку [142, 1893, 29 жовтня].

Урядова криза істотно змінила ситуацію у Галичині. Виборча реформа – давня мрія українських політиків. Очевидно існував шанс на збільшення чисельності «Руського клубу», а значить – на звільнення з-під опіки «Польського кола». До того ж провідник молодочеської партії Й. Кайцль написав Ю. Романчукові листа з пропозицією взяти участь в опозиційній коаліції на чолі з молодочехами. У разі приєднання «Руського клубу» її чисельність могла б зрости до 80 осіб. До того ж це був шанс закріпитися на орбіті загальноімперської політики. Відтак іменем клубу Ю. Романчук підтримав проект реформи, а 18 листопада склав перед виборцями Бібрки декларацію про відмову від політики порозуміння з поляками. Свій новий курс Ю. Романчук назвав «принципiальною політикою» [316, с.70].

Однак провід народовців поставився до надій Ю. Романчука на молодочехів скептично. У Галичині пам'ятали, що давні надії на союз з чехами ні разу не принесли очікуваного результату. Відтак цей план Ю. Романчука народовці не підтримали. Зрештою молодочехам так і не вдалося об'єднати опозицію.

У «Руському клубі» визрівав розкол: Ю. Романчук і К. Телішевський виступили за перехід в опозицію, а О. Барвінський і К. Охримович – за підтримку уряду князя А. Віндішгреца. Внаслідок обговорення клуб підтримав пропозицію Ю. Романчука про «вільну руку» щодо нового уряду [316, с.71].

У грудні 1893 р. Ю. Романчук відвідав кн. А. Віндішгреца. Новий прем'єр-міністр відхилив пропозицію розглянути жадання «Руського

клубу». 15 грудня Ю. Романчук та О. Барвінський продемонстрували неузгодженість позиції «Руського клубу» на форумі Райхсрату: Ю. Романчук висловив недовіру «Руського клубу» урядові кн. А. Віндішгреца, натомість О. Барвінський говорив про «условне довір'я».

Тоді ж до складу «Руського клубу» замість померлого Й. Брилинського увійшов А. Вахнянин, який 1890 р. виступив з критикою декларації Ю. Романчука [142, 1893, 19 грудня], перетворився в її переконаного прихильника тоді, коли її автор від неї відмовився. Тож Народна Рада висунула кандидатуру А. Вахнянина не без спротиву Ю. Романчука. А. Вахнянин виграв вибори тільки завдяки підтримці намісництва. Ю. Романчук у своїй газеті «Батьківщина» заявив, що результат виборів є незадовільний й назвав тактику О. Барвінського «блудною дорогою».

У таких умовах Ю. Романчук налагодив відносини з москвофілами. 10 січня 1894 р. відкрилася сесія Галицького сейму. Ю. Романчук зібрав 19 депутатських підписів для свого внеску про реформу сеймових виборів. Згодом він підтримав виступ М. Антоневича проти впровадження в галицьке шкільництво фонетичного правопису (що було одним з основних наслідків «нової ери»), заявивши, що фонетичний правопис – це експеримент, і якщо він не вдасться, то буде згорнутий [142, 1894, 14 січня].

13 лютого Ю. Романчук запропонував запровадити українські виклади в львівській політехніці [142, 1894, 15 лютого]. Через день, 15 лютого, москвофіл М. Король виступив з гострою критикою політики «нової ери» [142, 1894, 19 лютого]. Слово взяв Ю. Романчук, який підтримав свого нещодавнього політичного супротивника: «Проба не вдалася», – заявив президент «Руського клубу». Наступного дня гр. К. Бадені заявив, що як такої, угоди не було, лише усна домовленість, і запевнив депутатів, що й надалі сприятиме «розумним» прагненням русинів «або з заступниками руського народу, або без них» [142, 1894, 24 лютого]. Ці слова намісника Галичини народовці сприйняли як образу і привід до розриву.

У цей період відбувалися спільні засідання українських фракцій австрійського парламенту й Галицького сейму, які повинні були визначити подальший політичний курс партії народовців. Після довгих дискусій депутати доручили звернутися до «Польського кола» А. Вахнянинові, Д. Савчакові та А. Підляшецькому (останній взяв самовідвід). А. Вахнянин 11 лютого заручився підтримкою намісника, а через три дні разом з Д. Савчаком взяв участь у засіданні «Польського кола». Поляки погодилися підтримувати народовців й надалі за умови нейтралітету «Руського клубу» в парламенті й узгодження з «Польським колом» кожної заяви. Того ж дня А. Вахнянин повідомив про наслідки переговорів колег у парламенті. У відповідь Ю. Романчук запропонував вимагати від поляків згоди на виборчу реформу, руської секції крайової шкільної ради тощо. Коли йому заперечили, що ці умови для поляків неприйнятні, він заявив іменем депутатів Сейму про небажання брати участь у подальших переговорах [344, с.90].

Все ж О. Барвінський і А. Вахнянин сподівалися стримати Ю. Романчука від крайнощів. 27 лютого «Руський клуб» австрійського парламенту доручив Ю. Романчукові та А. Підляшецькому зустрітися з прем'єр-міністром. Ю. Романчук зажадав від прем'єр-міністра А. Віндішгреца безпосередніх виборів у сільській курії і гарантій народовцям на збільшення числа їх мандатів. Підтвердивши існування проекту виборчої реформи, А. Віндішгрец ухилився від відповіді. Відтак Ю. Романчук висловився за перехід в опозицію. Його підтримав К. Телішевський. О. Барвінський і А. Вахнянин виступали за нейтралітет «Руського клубу». 13 березня А. Вахнянин відвідав нового міністра освіти представника «Польського кола» С. Мадейського, який заявив про готовність підтримати освітні жадання народовців за умови продовження угодової акції. А. Вахнянин домогся його згоди на утравкізацію учительської семінарії в Сокалі і стипендії двом кандидатам на українські

юридичні кафедри та одному славістові. «Руський клуб» сприйняв звіт А. Вахнянина про візит до міністра освіти позитивно. Проте Ю. Романчук був відсутній. Відтак О. Барвінський і А. Вахнянин вирішили приєднатися до урядової коаліції [344, с.91-92].

15 березня під час бюджетної дискусії молодочех Г. Айм дорікав народовцям, що вони не приєдналися до опозиції й звернувся до них з словами «Хто робиться черв'яком, не повинен жалітися, що його топчуть». Слово взяв А. Вахнянин. Навівши приклади з минулого українсько-чеських взаємин, він заявив, що народовці не довіряють чехам, оскільки вони ніколи не виконували обіцянок українським політикам. Відповідь у сеймі К. Бадені Ю. Романчукові (яку пригадав Гайм) треба тлумачити так, що намісник готовий дбати про національні потреби галицьких українців й надалі, незалежно від позиції їхніх політичних провідників. Відтак Ю. Романчук заявив, що він, деякі інші члени «Руського клубу» висловлених думок А. Вахнянина не поділяють [142, 1893, 21 березня].

Все ж О. Барвінський намагався відвернути неминучий розкол «Руського клубу». На засіданні 5 квітня О. Барвінський запропонував Ю. Романчукові компроміс у вигляді тактики «вільної руки». Ю. Романчук відмовився. Наступного дня А. Вахнянин заявив про приєднання «Руського клубу» до урядової коаліції, а Ю. Романчук, що виступ А. Вахнянина його ні до чого не зобов'язує. 21 квітня «Діло» оголосило про вихід Ю. Романчука з «Руського клубу» [142, 1893, 21 квітня], а 25 травня це зробив К. Телішевський [142, 1893, 25 травня].

Розкол народовців на дві фракції остаточно завершився на травневих 1894 р. зборах Народної Ради – близько 80% його учасників підтримало політику Ю. Романчука. Все ж формальну єдність Народної Ради вдалося зберегти, в структурі якої з того часу існувала меншість на чолі з О. Барвінським та більшість на чолі з Ю. Романчуком.

Угода народовців з «Польським колом» поглибила суперечності між народовцями й москвофілами, зламала гегемонію москвофілів в українському національному русі й похитнула їх позиції у Відні. «Хто: чи декан чи професор, – говорив в сеймових кулуарах граф С. Бадені Т. Окуневському, – матиме сміливість виступити з клубу, коли тут оголошується вірність династії і католицькій церкві?». Згодом М. Антоневич стверджував, що «нова ера» «была для общерусского дела тяжелым ударом, но которая, собственно, причинилась к усилению народовецкой партии, одалживающей свое нынешнее положение именно «новой эре». В іншій брошурі він наголосив: «Следует отметить, что после «новой эры» антирусское движение сильно развилось, число отъявленных врагов «кацапни» заметно умножилось. Пропасть между нами и украинофилами делалась все глубже и глубже. Но ведь это и было целью «новой эры» [345, с.123-125].

Невдовзі москвофіли звинувачували народовців у національному розколі, підкріплене їхніми давніми аргументами про те, що «український сепаратизм» – це «польська інтрига». Вістря їхньої пропаганди звернулося передовсім проти Ю. Романчука. Відтак коли упродовж 1883–1890 рр. Ю. Романчук символізував в уяві сучасників національну єдність, то під час «нової ери» – національну зраду в уяві москвофілів. Москвофільська пропаганда невдовзі дала плоди. Наприкінці грудня Ю. Романчук отримав вотум недовір'я від виборців Калуського повіту [142, 1893, 27 грудня], наприкінці січня – від виборців Турківського повіту К.Телішевський [142, 1893, 21 січня].

Боротьбу москвофілів з «новою ерою» несподівано підтримала щойно створена Русько-Українська радикальна партія (РУРП). Верхівка партії – М. Драгоманов, М. Павлик, І. Франко – вважали, що для народовців природній союз з польською лівицею, і критикували угоду з позицій класової боротьби [312, с.124-125]. В. Будзиновський зауважував: «Коли

Драгоманов «нову еру» поборював, то не за національну зраду, але за те, що замість зробити угоду з польськими атеїстами і польським «робучим людом», «новоеристи» погодилися з побожними католиками і з аристократією». Критика угруповання «молодих радикалів» мала передовсім націоналістичне підґрунтя [299, с.93-94].

Проте Ю. Романчук від самого початку розглядав угоду з польськими консерваторами як тимчасову, а після реалізації обіцянок намісника знову мав намір повернутися до звичнішої для себе ролі опозиціонера. До того ж він так і не звільнився від сентиментів до ідеалу «общеруськості». «Його програмовість – це згода, консолідація, компроміс, – писав перший біограф Ю. Романчука Ф. Федорців. – Хто знає, чи в хвилях романтично-патріотичних настроїв не мріяв він, так сказати б, про універсальну партію для всіх українців, про той ідеал старих або постарілих людей, як Габсбурги про універсальну монархію» [61, арк.4].

У парламенті у Ю. Романчука склалися особливо довірчі відносини з К. Телішевським. Наприкінці 1891 р. М. Павлик видав брошуру «Прибудь розум – щастя буде! Розмова русина з Турчанського повіту з послом Константином Телішевським в справі угоди». К. Телішевський розповів М. Паликові, що йдучи на угоду з урядом, він насправді мав намір консолідувати галицьких русинів в одну партію. «Я отже думав, – говорив К. Телішевський, – що коли система, всім нам ворожа, зміниться, то повстане одне велике сторонництво, і поставивши одну велику програму, най би й консервативну, але політичну, піпхне справу народу руського наперед, бо введе його в фазу дійсного життя політичного, а не каже йому снути марева чи то на темат одної великої матушки Росії, чи на темат неактуального досі – прошу уважати – політично досі через провідників неясно неактуально поставленого питання про самостійність України-Руси» [289, с.92].

Оскільки «нова ера» не сприяла консолідації галицько-руських політиків, а навпаки – їх розмежуванню, він вважав її невдалою акцією. До того ж єдина поступка русинам упродовж 1891 р. – це вибори. Більше того, на запитання, чи можна очікувати від уряду виконання інших обіцянок, він відповів, що скоріше «ні», ніж «так». К. Телішевський висловився за «ігнорування чужих нашому народові ідеї панросійської, панукраїнської і всякі інші того рода народові незрозумілих ідей комуністичних» і закликав провести консолідаційний з'їзд з москвофілами [269, с.112]. Під час скандалу, який спричинила ця брошура в таборі народовців, К. Телішевський не зрікся своїх переконань («Діло» навіть заперечувало його причетність до неї), і поступово відійшов від політики.

Брошура М. Павлика виявила живучість давнього ідеалу консолідації з москвофілами, до чого схилився й найближчий політичний приятель К. Телішевського – Ю. Романчук. Зауважимо, що інформації про його особисте ставлення до думок К. Телішевського виявити не вдалося. Ймовірно, він знав про його політичні плани і частково їх підтримував, але вважав перехід в опозицію передчасним доти, доки уряд не виконає взятих зобов'язань перед народовцями.

Відомо, що на переконання Ю. Романчука істотний вплив справив Б. Дідицький. Посилаючись на неопубліковані спогади О. Барвінського, І. Чорновол стверджує, що Ю. Романчук відновив свої контакти з Б. Дідицьким наприкінці 1892 р. Проте збережені листи Б. Дідицького до Ю. Романчука не підтвердили цієї інформації. Листування засвідчує повагу ідеолога москвофільства до Ю. Романчука, але водночас – істотні духовні протиріччя й нерегулярність контактів між ними [344, с.146-147].

Восени 1892 р. відбувся розкол у «Руському клубі» Галицького сейму. Під час засідання клубу 23 вересня Ю. Романчук запропонував зберегти єдність клубу за умови виключення з клубу М. Антоневича й Д. Кулачковського. У відповідь москвофіли вийшли з його складу. Крім

Ю. Романчука, у ньому залишилися Й. Гурик, Т. Окуневський, К. Охримович, Д. Савчак, М. Січинський, К. Телішевський. У 1894 р. москвофіли створили власний сеймовий клуб на чолі з Л. Рожанковським [142, 1892, 12 листопада].

Все ж тільки урядова криза 1893 р., урядовий законопроект про реформу виборчої системи до австрійського парламенту й підтримка лідера молодочехів Й. Кайця спонукали Ю. Романчука змінити тактику. Втім, зміну курсу народовців започаткував не Ю. Романчук, а адвокат зі Стрия Є. Олесницький, який восени 1893 р. започаткував хвилю протестів, які «поховали» політику «нової ери». За винятком Є. Олесницького, народовці не брали участі в організованій радикалами нараді представників українських партій 2 лютого 1894 р. Ймовірно Ю. Романчук не бажав віддавати ініціативу радикалам [142, 1894, 4 лютого].

Невдовзі в кулуарах сейму Ю. Романчук запропонував москвофілам повернутися до «Руського клубу». Москвофіли не погодилися, проте підтримали його ідею провести з'їзд «мужів довір'я» галицько-українських партій 19 березня 1894 р. Із 300 запрошених на з'їзд з'явилося менше половини. Збори бойкотувала митрополича консисторія, а також українські громадські організації великих міст, передусім Станиславова й Тернополя. Внаслідок майже одностайного засудження «нової ери» «мужі довір'я» перейшли до обговорення укладених Ю. Романчуком умов декларації угоди. О. Барвінський і А. Вахнянин демонстративно покинули з'їзд. Проте з'їзд зайшов у глухий кут. Москвофіли були невдоволені першим пунктом декларації національної єдності, який у версії Ю. Романчука виглядав так: «Стоїмо на основі національної програми Головної Ради Руської з 1848 р. і хочемо, щоби наш нарід розвивався яко самостійний нарід славянський, остаючись при вірі і обряді своїх батьків, вірний австрійській державі і цісареві».

Д. Кулачковський запропонував свою версію: «Стоїмо на основі національній і хочемо даліше на ній розвиватися як політично самостійний в Австрії народ славянський, остаючись при вірі і обряді своїх батьків, вірний австрійській державі і цісареві». Жодна сторона не бажала поступитися, ситуація ставала абсурдною. Тоді І. Франко запропонував зняти цей текст і розпочати декларацію національної єдності словами «Ми, русини галицькі». Зал спочатку відповів сміхом, проте поступово почав схилитися до Франкової версії. Ю. Романчук заявив, що не уявляє собі текст декларації без означення національної ідентичності. Врешті учасники розійшлися, обравши погоджувальну комісію в складі трьох авторів запропонованих текстів та ще п'яти осіб [274, с.67].

Невдовзі М. Грушевський вручив до Ю. Романчукові листа за підписом 24 членів київської «Старої Громади» з протестом. «Заходи про солідарність з москвофільською партією, – писали кияни, – ми признаємо за річ абсолютно шкодливу і для української народовської партії компрометливу, бо такі компроміси з напрямком, що негує основну ідею нашої національності й пильнує шкодити розвитку її як по Вкраїні Австрійській, так і Російській, не можуть дати ніякої користі для української справи, тільки вносять непевність в програму діяльності української народовської партії й позбавляють віри до неї. Такі компроміси ми признаємо тільки за пролонгацію існування москвофільської партії (чи ба не партії, а болячки на українсько–руській землі), що не має під собою ніякого ґрунту в громаді (бо який ґрунт може мати в нації неґація свого існування?) (...). Щодо поступовання на самім з'їзді, ми признаємо, що заступники української народної партії поступили дуже нетактовно, порушивши питання про те, що таке суть русини галицькі й не зазначивши ясно відрубности українсько–руського народу. Вже саме порушування сего питання єсть фактом дивним: яка національна партія, без власного легковаження, поставить до наради

питання, чи існує її національність (в Галичині се личило хіба перед 1834 р.); не порішивши ж сего питання, проводирі згаданого з'їзду поставили в дуже чудне й ніякове становисько й себе й нас» [274, с.69].

Погоджувальна комісія узгодила такий текст: «Стоїмо на ґрунті малоруської національності і хочемо дальше на ній розвиватися свобідно як рівноправний в Австрії народ, остаючись при своїй вірі і обряді, вірний австрійській державі і цісареві». Проте на цьому ґрунті виникли суперечності між М. Павликом і І. Франком. М. Павлика на з'їзд 19 березня не запросили. Формально М. Павлика й інших провідників радикалів не влаштувала пропозиція обрати надпартійний орган та особливий наголос на націоналізмі. Як писав він І. Франкові, «коаліція, не фузія, програма політично-соціальна без етнографії і конфесії». І. Франко ж доводив, що за інших умов сконсолідувати галицьких русинів не вдасться. Внаслідок наполягань М. Павлика І. Франко вийшов зі складу погоджувальної комісії, а водночас подав у відставку з посади голови коломийської радикальної організації «Народна Воля» [300, с.78]. Після виходу І. Франка погоджувальна комісія не зібралася ні разу. Тому консолідаційний з'їзд, запланований на 15 травня 1894 р. не відбувся.

Народовці формально утримували єдність до травневих зборів Народної Ради, які істотною більшістю голосів (близько 4/5) засудили тактику О. Барвінського й підтримали Ю. Романчука. З'їзд схвалив резолюцію Є. Олесницького «Про політику принципіальну, основану на борбі за свободи конституційні, хосенною і відповідною для руського народу». Слова делегата народовців Станиславова крилошанина І. Гробельського, що «принципальною» є лише та політика, яка полягає на принципі самостійності та соборності української нації, більшість не підтримала. Запропоновану ним резолюцію про схвалення тактики О. Барвінського й А. Вахнянина та вимогою до Ю. Романчука залишитися в складі «Руського клубу» австрійського парламенту до голосування не

допустили в зв'язку із схваленням тексту Є. Олесницького. Наприкінці з'їзд обрав Ю. Романчука головою Народної Ради [344, с.78].

Все ж Народна Рада зберегла формальну єдність: пропозиції про виключення А. Вахнянина з її складу визнання не отримали. Відтак у партії народовців існували дві течії: опозиційна Ю. Романчука й проурядова О. Барвінського.

Політика «нової ери» була істотним кроком у політичній біографії Ю. Романчука. Акт доручення проголошення угоди з «Польським колом» саме йому не лише свідчив про авторитет серед народовців, а й сприяв його зростанню. Ю. Романчука обрали до австрійського парламенту й до його бюджетної комісії (основної), відтак він отримав шанс виявити себе на найвищому політичному форумі Австро-Угорської монархії. Ю. Романчук скористався ним сповна. Прикметно, що під час «нової ери» москвофіли називали народовців «романчукістами». Тому обрання Ю. Романчука на посаду голови Народної Ради у 1894 р., було закономірним наслідком його особистого політичного успіху – незважаючи на те, що сам Ю. Романчук оцінив тоді започатковану ним у 1890 р. акцію як невдалу.

Тактика Ю. Романчука упродовж 1890-х років була передбачуваною: дочекатися реалізації обіцянок намісника, а згодом повернутися до звичної опозиції. Перехід в опозицію прискорила урядова криза й проект виборчої реформи австрійського парламенту. Сподіваючись на істотне збільшення українських мандатів, президент «Руського клубу» вирішив прийняти запрошення молодочехів увійти до очолюваної ними опозиції. Тому Ю. Романчук відкинув пропозицію О. Барвінського продовжити курс «нової ери», спробувавши відновити зруйнований 1890 р. ним же «общеруський союз» з москвофілами. Ю. Романчук намагатиметься здійснити цей свій задум наступні п'ять років, поки 1899 р. не підтримав проект Української національно-демократичної партії.

Таким чином, парламентська діяльність Ю. Романчука базувалася на прагматизмі та пошуку оптимальних форм співпраці з представниками інших народів з метою добитися якнайбільших поступок для галицьких українців у національно-культурній сфері. Із президентом «Руського клубу» рахувалося «Польське коло», провідники молодочеської опозиції та представники інших народів. Декларація Ю. Романчука в Галицькому сеймі 1890 р. була продиктована раціональним розрахунком, а саме гарантіями намісника сприяти реалізації низки жадань Народної Ради. Вона спричинила офіційне визнання короною (вперше) і польським політичним табором (остаточно) ідеї окремішності й соборності української нації, що було істотним досягненням українського національного руху взагалі.

Загальноукраїнський підтекст мали такі поступки на користь народів: впровадження фонетичного правопису в систему державної освіти та адміністрування, відкриття кафедри історії України у Львівському університеті, реформа Наукового товариства ім. Шевченка, поява українського додатку до урядової «Gazety Lowskoj» – «Народна часопись». Істотне значення мало також відкриття української гімназії в Коломиї й урядові санкції на діяльність національної страхової компанії «Дністер» та спортивного товариства «Сокіл».

7 вересня 1900 р., після безуспішних переговорів президента міністрів Кербера про утворення парламентської більшості, видано цісарський патент, згідно якого розпущено парламент і оголошено проведення нових виборів до Палати послів. Народний Комітет УНДП, після оголошення передвиборчої відозви 24 вересня 1900 р., розпочав виборчу кампанію. Незважаючи на те, що президент міністрів Кербер видав обіжник до всіх намісників і президентів країв, в якому зобов'язав урядовців дотримуватися діючого законодавства, практика виборчих зловживань продовжувалась галицькою адміністрацією на виборах 1900 р.

У результаті обрано тільки одного представника українців з п'ятої курії А. Коса (13 грудня 1900 р.) і семи – з четвертої курії: Ю. Романчука, М. Короля, В. Яворського, О. Барвінського, К. Мандичевського, Є. Гладишовського, І. Длужанського (17 грудня 1900 р.). На думку К. Левицького, виборча боротьба була програна з двох причин: «передусім через надужиття і насильства властей, але й через те, що наші виборці в значній частині не виказали розуміння справи виборів і дали ся перетягнути на противну сторону, – як тоді у нас говорено: руський «хрунь» іще великий» [142, 1900, 9 вересня]. Представники УНДП утворили в парламенті «Руський клуб» (спільно з представником Буковини М. Васильком), який очолив Ю. Романчук. За наказом ШНК вони мали вести опозиційну політику щодо австрійського уряду.

4 лютого 1901 р. цар Франц Йосиф привітав Державну раду промовою, у якій визнав розв'язання мовного питання обов'язком держави, а також підкреслив необхідність забезпечення всім народам Австро-Угорщини конституційних свобод. 5 лютого 1901 р. із відповідною заявою виступив «Руський клуб». Його представники зауважили, що вибори до Державної ради 1900 р. відбулися з меншою брутальністю ніж у 1897 р., але все ж із численними порушеннями закону.

У заяві підкреслено бажання послів брати участь у позитивній роботі парламенту, зокрема здійснювати виборчу реформу та підготовку національного закону як головного засобу усунення політичної кризи. Водночас «Руський клуб» проголосив програму діяльності з вимогами: а) законної адміністрації в Галичині; б) реалізації конституційних свобод; в) виборчої реформи із загальним, рівним і безпосереднім голосуванням; г) національної автономії; д) економічного піднесення, передусім, селянства і робітництва в Галичині і Буковині. Ставлення до уряду поставлено в залежність від виконання даної програми [142, 1901, 6 лютого].

На перших засіданнях Державної ради голова уряду Кербер заявив про зацікавленість у злагодженій діяльності парламенту. Тоді ж Ю. Романчук вимагав відповіді на престольну промову цісара Франца Йосифа. М. Василько в емоційному виступі підкреслив вимогу виборчої реформи та національної автономії, нагадавши, що три мільйони русинів мають право обрати тільки 17 послів [286, с.146].

Як відомо, Народний комітет УНДП був не задоволений виступами опозиційних послів на початку роботи нової каденції Державної ради. Тому на адресу Ю. Романчука як голови «Руського клубу» було висловлено вимоги начальної езекутиви партії: 1) пропаганда основних політичних постулатів партії: поділ Галичини і похідні від нього – поділ Краєвої шкільної ради і намісництва, законне впорядкування мовної проблеми в напрямі урівноправнення української мови, заснування українського університету, запровадження загального, рівного, таємного голосування, податкової реформи; 2) рішучі демонстраційні виступи в парламенті з метою розгляду становища українського народу та критики шляхетсько-польської адміністрації в Галичині; 3) послідовна опозиція проти уряду [217, с.56].

Уже в травні 1901 р. діяльність «Руського клубу» була значно організованішою. Ю. Романчук разом з іншими українськими послами підготували законопроект про поділ Краєвої шкільної ради на польську і руську секції. 23 травня 1901 р. клубом було внесено інтерпеляцію щодо конфлікту в Монастирці (біля Ліська) між польським графом Красіцьким та громадою села.

На початку червня 1901 р. парламент розглядав питання бюджету. У дискусії Ю. Романчук, на відміну від О. Барвінського, виступив проти його ухвалення. Використавши нагоду для виступу Ю. Романчук заявив про невирішеність найважливіших проблем: недотримання зобов'язань уряду національного питання, виборчого закону; звернув увагу уряду на

еміграцію з Галичини протягом останнього десятиріччя біля 300 тис. осіб та занепад сільської верстви в краї.

Українські послы Державної ради координували свою діяльність із представниками українців в Галицькому сеймі. Після перерви у засіданнях Державної ради 11 червня 1901 р., вся увага української громадськості була звернена до Галицького сейму, який продовжив свою діяльність 17 червня. Після кількаденного бойкоту розгляду українських вимог, озвучених Є. Олесницьким, О. Барвінським, Я. Окуневським, 8 липня 1901 р. українські послы зважились на сецесію і уповноважили О. Барвінського оголосити відповідну заяву. 19 липня 1901 р. Ю. Романчук і О. Барвінський пояснили голові уряду Керберу причини сецесії з сейму: а) ухвалення краєвого закону про рентові господарства; б) відкинення українських вимог щодо заснування руської гімназії в Станиславові та українського університету в Львові. Українські представники просили сприяння проведенню легальних, без порушення законодавства, виборів до Галицького сейму. Незважаючи на запевнення глави уряду у цьому, вибори у вересні 1901 р. пройшли, як і раніше, із зловживаннями і фальсифікаціями польської влади [142, 1901, 21 липня].

Питання проведення галицьких сеймових виборів Ю. Романчук підняв на засіданні Державної ради, яка поновила свою діяльність 17 жовтня 1901 р. Голова «Руського клубу» підготував внесок, в якому вимагав 1) утворення спеціальної комісії для розгляду виборчих зловживань і покарання винних; 2) підготовки урядом закону проти виборчих зловживань. Однак президент міністрів Кербер апелював до Палати послів з проханням узгодження державного бюджету [142, 1901, 19 жовтня].

Над внеском Ю. Романчука 12 листопада 1901 р. розгорнулася гостра дискусія. Голова міністрів Кербер визнав, що у порівнянні з 1895 і 1897 рр. випадків зловживань стало значно менше. Він наголосив, що

Міністерство внутрішніх справ звертало увагу Львівського намісництва на проведення виборчої кампанії. Надалі високопосадовець радив про факти зловживань інформувати державні прокуратури. У відповідь М. Василько зауважив, що польський комітет і уряд – «се в Галичині одно й те саме». Проукраїнським був виступ І. Дашинського, в якому він назвав польський центральний виборчий штаб комітетом виборчих розбоїв і порівняв його з сіцілійською мафією. Загалом із невідкладного внеску Ю. Романчука послі погодились лише з одним – необхідністю підготовки закону направлено проти виборчих зловживань [224, с.153].

19 листопада 1901 р. «Руський клуб» у Відні ухвалив виступити з невідкладним внеском про заснування українського університету у Львові. Українські товариства надіслали відповідні петиції про заснування самостійного українського університету з метою підтримки громадськістю цього внеску. Від русинів міста Львова вислано таку ж телеграму на адресу Ю. Романчука. 12-13 листопада 1901 р. відбулися збори руських богословів, які постановили солідарно зі світськими студентами домагатись українського університету і надіслали вітальну телеграму словенським студентам, які боролися за словенський університет [220, с.88-104].

12 листопада 1901 р. відбулася небувала демонстрація та віче українських студентів у Львівському університеті. Вони ухвалили резолюції, в яких вимагали заснування українського університету у Львові, висловили обурення університетському сенату за його поведінку щодо українських студентів [227, с.25].

Того ж дня – 19 листопада 1901р., Ю. Романчук виступив з невідкладним внеском, згідно якого австрійський уряд мав запропонувати Палаті послів проект закону щодо заснування руського університету у Львові, а до його впровадження – заснувати паралельні кафедри з українською мовою викладання. 25 листопада 1901 р. Ю. Романчук і

О. Барвінський виступили на захист українських студентів з інтерпеляцією до міністра освіти. 29 листопада 1901 р. у палаті послів на неї відповів міністр освіти Гартель, який заявив про розпорядження щодо строгого проведення слідства подій у Львівському університеті та готовність вислухати інформацію української сторони [142, 1901, 22 листопада].

Водночас Львівський університетський сенат 30 листопада 1901 р. оголосив відозву до академічної молоді, в якій засудив демонстрацію українських студентів, назвавши їх поведінку «зухвальством» і «виявом дикості». У відповідь – 3 грудня 1901 р. українська депутація у складі Комарянського, Барвінського, Гузара і Вовчука заявила про сецесію українських студентів. Інша депутація – Є. Бурачинський, В. Темницький, О. Мелеш і Т. Галушинський, – вирушила до Відня, де 2 грудня 1901 р. разом з Ю. Романчуком і О. Барвінським вручила подібну заяву міністрові освіти Гартлю. Останній ніяких зобов'язань не висловив щодо заснування українського університету, тільки говорив про готовність підготовки професорських кадрів із числа здібних студентів [227, с.24].

Загалом до Палати послів Державної ради надійшло з краю біля 800 петицій з вимогою заснування українського університету. Але руські послы відклали внесок Ю. Романчука, оскільки ситуація в парламенті не сприяла його ухваленню. На порядку денному першим стояло питання ухвалення бюджету. «Руський клуб», від імені якого виступив М. Василько, не мав найменшої причини голосувати за нього. Відкладення розв'язання університетського питання було негативно сприйнято громадськістю краю [227, с.45].

Напередодні відкриття сесії Палати послів 4 лютого 1902 р., Ю. Романчук виступив в бюджетній комісії, де повторив українські вимоги: 1) проведення сеймових і парламентських виборів в Галичині з дотриманням законодавства; 2) поділ Галичини; 3) утворення руської

секції Краєвої шкільної ради у Львові; 4) заснування українського університету у Львові. За ухвалення державного бюджету не голосував [201, с.78].

У день відкриття засідання Палати послів 4 лютого 1902 р. відбулись надзвичайні загальні збори товариства «Січ» у Відні, де студенти висловили невдоволення діяльністю «Руського клубу» в університетському питанні. Основна критика лунала на адресу його голови – Ю. Романчука.

У Палаті послів того ж дня розпочалася бюджетна дискусія. Після молодочеського посла Е. Грегра, виступив Ю. Романчук. У промові він зазначив погіршення становища русинів за діючого уряду і заявив, що ні розпуск парламенту, ні припинення дії конституції не можуть погіршити становища краю. Він запропонував утворити постійну комісію для підготовки виборчої реформи і розв'язання національного питання. Голова уряду Кербер відкинув звинувачення, визнавши важливість трьох проблем: 1) парламентського питання; 2) ставлення до Угорщини; 3) національне питання.

Ю. Романчук разом з послами «Руського клубу» виступив із внеском 2 червня 1902 р. про виплату громадам в Галичині додатків від податку за виконання права пропінації – фондом пропінаційним [142, 1902, №14]. 21 жовтня 1902 р. Державна рада розглянула невідкладний внесок Ю. Романчука в справі заснування українського університету у Львові. У дискусії з польського боку виступив Старжинські, який заявив, що поляки загалом не противляться заснуванню українського університету, однак русинам ще «не треба університету, бо їх наука іще не розвинулася». Міністр просвіти Гартель хвалив руських студентів за працю, але не визнав потреби університету, оскільки українські студенти, за його словами, можуть навчатись в інших університетах Австро-Угорщини. Після виступів О. Барвінського і Ю. Романчука Палата послів

не ухвалила невідкладності внеску про заснування українського університету у Львові.

Дискусія навколо внеску Ю. Романчука щодо сільськогосподарських страйків в Східній Галичині і поведінки краєвих властей виявилася такою ж гострою, як і над попереднім внеском голови «Руського клубу». Першим виступив голова уряду Кербер, який на підставі одержаних інформацій від галицького намісника Пінинського визнав, що страйки у Галичині мали політичний характер і стали наслідком свідомої організації Народного комітету. Представники «Польського кола» заявили про бажання перенести методи ірландської боротьби до Галичини і готовність підтримати уряд у боротьбі проти страйкарів.

Під час першого читання державного бюджету 11 березня 1903 р. Ю. Романчук виголосив гостру політичну промову, в якій висловив незадоволення зростаючими тенденціями у внутрішній та зовнішній політиці держави. На його думку, австро-угорський дуалізм шкодив Австрії, оскільки Угорщина бажала відірватися від цієї держави. Він пропонував, не порушуючи прав ненімецьких народів, використовувати німецьку мову для посередництва у спілкуванні між народами держави. Згадав голова «Руського клубу» й те, що система німецького централізму наприкінці 1860-х рр. віддала владу в Галичині польській партії, яка довела русинів до становища безправних громадян. У відповідь голова уряду Кербер порадив українцям свої вимоги висловити у Галицькому сеймі. Зачепивши проблему страйків, закликав до обережності у політичній агітації. Промова президента міністрів була підтримана польськими послами [142, 1903, 14 березня].

Влітку 1903 р. сільськогосподарські страйки продовжилися. Новий намісник граф А. Потоцький звернувся до перемишльського єпископа о. К. Чеховича з проханням стримати священників від страйкової агітації.

Під проводом Ю. Романчука 15 серпня 1903 р. у Львові відбувся з'їзд руських парламентських і сеймових послів Галичини і Буковини. З'їзд оприлюднив декларацію про становище русинів в краї і державі. У заяві підкреслено, що причиною невідрадного політичного становища Австрійської держави є політика австрійських урядів на користь пануючих народів, які противилися принципам справедливості та рівноправності народів держави. Єдиним виходом, на думку послів з цієї кризи було надання автономії народам без будь-яких винятків [142, 1903, 18 серпня].

У заяві також висловлено протест проти всепольського проекту відокремлення Галичини на основі розширення краєвої автономії та висловлено вимогу виборчої реформи на основі загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування [142, 1903, 18 серпня]. 30 жовтня 1903 р. сеймові послы оголосили другу сецесію. У той же день русини міста Львова відбули нараду під проводом Ю. Романчука та висловили підтримку діяльності руському сеймовому клубу. За словами К. Левицького, друга сецесія сеймових руських послів стала поворотною подією у політичному житті українців і розпочала нову фазу боротьби за національну екзиценцію з гаслом «відкинути компроміси і мирні полагоди, бо будучність наша не в чужій ласці, а у власнім труді, діянні і праці» [201, с.79].

Події в Галицькому сеймі стали чільною темою виступу Ю. Романчука в Державній раді 18 листопада 1903 р. Він заявив, що останні сеймові події в краї показали, що «народи слабші здані на ласку дужчих і протегованих правительством», наслідком чого стали обструкція, абстиненція і сецесія в краєвих сеймах. Голова «Руського клубу» вважав неможливим порозуміння в Галичині з поляками, оскільки Австрійська держава повторює політику колишньої Польщі [142, 1903, 22 листопада].

Зарадити цим негативним тенденціям, на думку Ю. Романчука, мали ухвалення національного закону та виборчої реформи, які б усунули систему привілеїв окремих народів. Голова уряду у своїй відповіді порекомендував руському народу діяти помірковано і спокійно, і лише за таких обставин австрійський уряд задовільнив би вимоги українців. Критичний, опозиційний тон виступу Ю. Романчука підтримав О. Барвінський, який відкинув поради голови уряду Кербера, підкреслюючи вимогу національної автономії [142, 1903, 22 листопада]. Ю. Романчук на цій же сесії разом зі своїми однодумцями підготував внесок щодо вибору комісії для виготовлення законів про нації, виборчу реформу та виборчий трибунал. Однак його пропозиції не були підтримані Державною радою.

8 листопада 1904 р. у Львові відбувся другий з'їзд українських парламентських і сеймових послів Галичини і Буковини. На ньому констатовано перевищення сеймом своїх повноважень. Делегати з'їзду вкотре висунули вимогу надання автономії народам Австро-Угорщини і запровадження нової виборчої реформи.

На відкритті нової сесії Державної ради 17 листопада 1904 р. голова уряду Кербер запропонував ухвалити державний бюджет на наступний рік. Однак політика уряду викликала невдоволення значної частини Палати послів. У дискусії над заявою президента міністрів виступив голова «Руського клубу» Ю. Романчук, який підкреслив, що Галицький сейм і державна адміністрація «стремлять до одержування» культурного та економічного розвитку українців. На його думку, така політика, коли національні потреби одного народу задовольняються тільки за згодою іншого народу, коли одну національність віддають на поталу іншій, коли Галицький сейм не здатний розв'язати українські вимоги, вимагає рішучої опозиції до австрійського уряду [142, 1904, 21 листопада].

9 грудня 1904 р. під час роботи сесії парламенту до Відня прибула депутація українських студентів, яка під проводом Ю. Романчука і В. Яворського запропонувала міністру Гартлю утворити при Львівському університеті правничий віділ з руською мовою викладання. Визнавши слушність цієї вимоги, міністр відповів, що брак фондів не дозволяє її реалізувати [221, с.87-88].

На початку 1905 р. уряд очолив Гавч, який 24 січня 1905 р. виголосив програму уряду в Палаті послів. Він заявив про співпрацю з дієздатним парламентом як одну з умов реалізації австрійської політики в інтересах всіх народів держави. Депутація руських послів на чолі з Ю. Романчуком запропонувала президенту міністрів меморіал з вимогами, які він пообіцяв розглянути. У дискусії над державним бюджетом 14 лютого 1905 р. Ю. Романчук заявив про адекватні перші кроки нового уряду і застеріг від повторення помилок урядом Кербера. Український посол нагадав, що уряд не повинен підтримувати тільки одну націю і розглядати чеське питання без комплексного полагодження національного питання загалом. Галичину він назвав краєм бюрократичної сваволі щодо русинів, і тому підтримку нового уряду поставив у залежність від зміни системи відносин у краї. У цей період «Руський клуб» дотримувався тактики очікування змін політики австрійського уряду [229, с.102].

На відкритті осінньої сесії Державної ради голова уряду Гавч висловив підтримку виборчої реформи. Її прихильником також виступив цісар Франц Йосип. 1 грудня 1905 р. Ю. Романчук від імені «Руського клубу» підтримав проект виборчої реформи [229, с.103-104].

22 січня 1906 р. австрійський цісар прийняв українську делегацію, до якої увійшли: митрополит А. Шептицький, Ю. Романчук, М. Король і єпископи К. Чехович і Г. Хомишин. У своїй промові митрополит висловив бажання, щоб: 1) Східна Галичина і руський народ були трактовані однаково з іншими краями держави; 2) українці отримали в результаті

виборчої реформи таку кількість мандатів, яка б відповідала величині краю та чисельності населення. Цісар, у відповідь, запевнив у позитивних результатах виборчої реформи для українців і попросив недопущення протистояння двох народів у краї.

Цього ж дня до Відня прибули представники Народного комітету К. Левицький, Є. Левицький, С. Федак, С. Дністрянський, О. Колеса і М. Заячківський, які разом з українською делегацією запропонували уряду українські вимоги щодо виборчої реформи. Голова уряду Гавч прийняв прихильно українську делегацію, зауважив що уряд керується об'єктивними засадами при укладанні виборчої реформи та намагається задовільнити українські вимоги.

Результати діяльності депутації, її зустрічей з керівниками держави були позитивними, оскільки, передусім, розвіяли інформації (з польських кіл) про виняткове трактування Галичини та можливі бунти в краї. Маніфестацією підтримки вимог української депутації у Відні стало краєве народне віче 2 лютого 1908 р. у Львові.

22 лютого 1906 р. австрійський уряд Гавча оприлюднив перший проект виборчої реформи до Державної ради. У цьому проекті для Галичини призначено 88 мандатів (з них – 27 для українців) та 11 мандатів для Буковини (4 – для русинів). У проекті закладена нерівність виборчих округів, а також утворено двомандатні виборчі округи для національних меншин. Українські послы розпочали боротьбу щодо зміни цих пунктів виборчого законопроекту [142, 1906, 25 лютого].

Криваві події у с. Ляцьке Буцацького повіту та у Львівському університеті в лютому-березні 1906 р. дещо призупинили боротьбу за виборчу реформу. 5 березня 1906 р. у Державній раді зареєстрували три невідкладні внески Ю. Романчука, Е. Брайтера та І. Дашинського в справі кривавих подій у с. Ляцьке. Ю. Романчук підкреслив, що ці події – ознака утвердженої системи ворожої поведінки краєвих властей щодо русинів.

Його позицію підтримали Е. Брайтер та І. Дашинський. Палата послів ухвалила законопроект Ю. Романчука з вимогою проведення слідства, покарання винних та відшкодування родинам потерпілих [274, с.66].

7 березня 1906 р. Палата послів розпочала перше читання проекту закону про вибори до Державної ради. Ю. Романчук у своєму виступі вимагав окремих змін тих положень, які були несумісними з українськими вимогами, а також запропонував поділ мандатів на підставі національних виборчих округів. «Польське коло» виступило проти виборчої реформи, ставлячи вимогу перегляду конституційних положень для розширення автономії Галичини. Наприкінці березня 1906 р. вибрано комісію для узгодження виборчої реформи у складі 49 осіб. «Руський клуб» делегував до комісії М. Василька. Народний комітет УНДП не був задоволений позицією Ю. Романчука, який не захотів працювати у цій комісії [139, 1906, 9 березня].

На початку травня 1906 р. князя К. Гогенльоге призначено головою уряду, який на презентації своєї програми 15 травня 1906 р. підкреслив, що головним завданням уряду є проведення виборчої реформи на засадах загального і рівного виборчого права. Він запропонував комісії Державної ради з питань виборчої реформи два проекти: 1) проект Гавча, (скоректований польськими послами із збільшенням кількості мандатів з Галичини до 102); 2) проект Гогенльоге (загальна кількість мандатів збільшилась до 495 (полякам – 77, русинам – 35). Проте несподівано 28 травня 1906 р. голова уряду подав у відставку з приводу конфлікту щодо упорядкування торговельно-економічних відносин з Угорщиною [288, с.279].

Відставка князя Гогенльоге спричинила перерву над працею щодо виборчої реформи. З'їзд мужів довір'я УНДП у Львові висловився проти запропонованих проектів виборчої реформи, які зменшували репрезентаційні права українського народу. Також делегати з'їзду

виступили проти запропонованого поляками розширення краєвої автономії. З'їзд закликав послів до найрадикальніших форм протесту, зокрема до складання мандатів.

7 червня 1906 р. Палаті послів представлено новий уряд на чолі з М. Беком. У вступній промові новий голова уряду підкреслив бажання здійснити виборчу реформу, заявивши про необхідність співпраці уряду, парламенту і народів держави. У комісії для виборчої реформи знову виринули протиріччя між представниками країв. Представники «Польського кола» намагалися зупинити роботу над проектом виборчої реформи пропозицією розширення автономії Галичини (проект Старжинського).

Після протестів українців, Гломбінський запропонував комісії з питань виборчої реформи збільшити кількість мандатів для Галичини до 110. У відповідь представник українців в комісії М. Василько погодився б на збільшення кількості мандатів для Галичини, якщо русини мали б 35 мандатів. Водночас він заявив про компромісну пропозицію: 102 мандати для Галичини, з них – 27 русинських. Однак такий компроміс викликав незадоволення в краї, зокрема Народного комітету. Дальше перебування М. Василька в комісії націонал-демократи вважали неможливим і закликали руських послів до найгостріших парламентських засобів боротьби [304, с.118-119].

На осінній сесії Державної ради 1906 р. відбулися подальші дискусії навколо виборчої реформи. Уряд Бека не погодився на розширення компетенції сеймів, але погодився на детальне розмежування повноважень Державної ради і краєвих сеймів. Представники «Польського кола» переконали більшість комісії з питань виборчої реформи у необхідності поділу виборчих округів. Проти цієї пропозиції виступив «Руський клуб». Ширший Народний Комітет оголосив 1 листопада 1906 р. протест русинів Галицької землі проти несправедливих пунктів виборчої реформи,

зокрема, проти поділу виборчих округів, його петрифікації. Палата послів ухвалила новий виборчий закон більшістю: 227 голосів проти 46.

Ю. Романчук від імені «Руського клубу» 22 листопада 1906 р. оголосив заяву, в якій голосування назване грабунком прав руського народу. Тоді ж «Руський клуб» демонстративно покинув зал засідань. На першому вічу у Львові 2 грудня 1906 р. Ю. Романчук охарактеризував заходи руських послів у питанні виборчої реформи. Після його реферату, В. Охримович оголосив резолюцію солідарності віча із заявою українських послів від 22 листопада 1906 р. На вічу висловлено бажання, щоб послы Палати панів склали відповідну заяву і закликали суспільність до солідарної та енергійної виборчої кампанії [201, с.115]. Після декількох голосувань Палата послів, а за нею – Палата панів у грудні 1906 р. – січні 1907 р. ухвалили виборчу реформу. 26 січня 1907 р. закон підписав австрійський цісар.

Виборча кампанія до Державної ради 1907 р. відзначалася надзвичайною гостротою. 19 квітня 1907 р. Народний комітет видав головну виборчу відозву до русинів Галицької землі, в якій закликав їх до активності та реалізації загального і безпосереднього виборчого права, обрання справжніх захисників інтересів народу. У відозві підкреслювалося, що метою політичної діяльності обраних послів, мала стати боротьба в ім'я народної самоуправи, громадянських свобод, господарської незалежності та культурного розвитку українського народу [142, 1907, 23 квітня].

Результати виборів до Державної ради були сприйняті Ю. Романчуком позитивно, адже українці здобули 27 мандатів в Галичині і 5 – на Буковині. Крім Ю. Романчука, послами від УНДП обрано Є. Олесницького, К. Левицького, Т. Окуневського, Г. Цеглинського, Є. Петрушевича, О. Колессу, С. Дністрянського, В. Охримовича, Є. Левицького, Т. Войнаровського, Д. Стахуру, С. Онишкевича,

В. Будзинського, о. Й. Фолиса, М. Петрицького, Т. Старуха. 6 червня 1907 р. відбулася нарада Ширшого Народного Комітету УНДП у справі утворення одноцілого національного українського клубу в парламенті. Найгострішою постала проблема союзу з русофільськими послами. Українські студенти рішуче протестували проти «спілки з людьми, які заперечували існування української нації» [142, 1907, 9 червня].

17 червня 1907 р. цісарським патентом скликано новообрану Державну раду. «Руський клуб» у віденському парламенті, після дводневих дискусій утворив одноцілий клуб з 30 послів (2 соціал-демократи С. Вітик і Я. Остапчук вступили до спільного соціал-демократичного клубу).

«Руський клуб» із послів УНДП, УРП, русофілів та представників Буковини знову очолив Ю. Романчук. У краї неоднозначно оцінили такий формат «Руського клубу». «Діло» сподівалося, що українські послы задля п'ятох русофілів не будуть торгуватися чистотою національної ідеї, а часопис «Галичанин» вважав позицію послів-русофілів зрадою «русской народной идеи». М. Грушевський хотів бачити в утворенні українського клубу у віденському парламенті маніфестацію українського руху, єдності та солідарності австрійського та російського українства.

Ю. Романчук разом із своїми колегами підписав державно-правну заяву «Руського клубу» 19 червня 1907 р. У ній послы підкреслили, що «змагаючи до національно-територіальної автономії в австрійській державі, застерігаємо ся проти неприродного, на ніяких історичних правах неосновуючогося лучення, зглядно розлучування нашого народа дорогою красвої автономії, та протестуємо проти розширення красвої автономії, проти виїмкових законів для Галичини і проти зменшування нашого заступництва протизаконним переводженням виборів» [299, с.115].

У новій Державній раді нової каденції вперше Ю. Романчук виступив при розгляді питання про вибір Старжинського другим віце-

президентом Палати послів. Голова «Руського клубу» рішуче протестував проти цієї кандидатури, оскільки представник «Польського кола» завжди виступав проти українських вимог [299, с.115].

На засіданні «Руського клубу» 5 липня 1907 р. ухвалено програму праці українських послів, визначено тактику. Клуб вирішив перебувати в опозиції до кожного уряду, який не буде виконувати вимог щодо самостійного розвитку українського народу. Того ж дня Ю. Романчук виступив в Державній раді про необхідність усунення куріальної системи сеймових виборів. Він закинув уряду непослідовність і вимагав запровадження загального, рівного, безпосереднього голосування на виборах до краєвого сейму. У відповідь голова уряду Бек запросив українську делегацію до себе на нараду. У ній, з українського боку, взяли участь Ю. Романчук, М. Василько, К. Левицький, К. Трильовський, о. В. Давидяк, які висловили свої вимоги.

22 липня 1907 р. відбулася друга нарада (конференція) з головою уряду, на якій на першому місці було обговорення питання дотримання законодавства в Галичині, покарання урядовців за виборчі зловживання в краї. Відносно інших вимог, керівнику уряду вручено відповідний меморіал, відповідь на який він пообіцяв дати після парламентських канікул. Водночас голова уряду Бек звернувся до намісника графа А. Потоцького із зверненням, у якому пропонував провести розслідування щодо виборчих зловживань [299, с.114].

16 жовтня 1907 р. відкрилась осіння сесія Державної ради, на першому засіданні якої прем'єр-міністр вніс пропозиції щодо заключення австро-угорської угоди на десять років. Напередодні він зустрівся з представниками «Руського клубу» Ю. Романчуком, М. Васильком, К. Левицьким і Л. Бачинським. У нарадах з українцями взяли участь міністр фінансів Коритовський, галицький намісник граф Потоцький і міністр освіти Мархет. У питанні австро-угорської угоди українці

заявили про не участь в голосуванні, оскільки держава не виконала обов'язків щодо українського народу. У справі виборчої сеймової реформи голова уряду Бек закликав всі сеймові фракції до порозуміння [324, с.262-263].

26 жовтня 1907 р. голова уряду Бек відповів на українські вимоги на черговій нараді з представниками українців: «Центральне правительство признає, що досі не знало руського питання, але тепер узнає те питання і хоче ним займатися». Водночас він пообіцяв вжити заходів щодо адміністративної сваволі краєвих властей в трактуванні вимог української нації; розслідування виборчих зловживань, унормування мовного питання у Львівському університеті, заснування нових кафедр на філософському і правничому виділах; запровадження паралельних класів у гімназіях краю; надання концесії на заснування Земельного гіпотечного банку у Львові та субвенції для товариства «Просвіта». На підставі тимчасового порозуміння у цих справах було підписано протокол про дружні відносини до осені 1908р. [345, с.154].

«Руський клуб» вислухавши звіт української делегації, ухвалив 28 жовтня 1907 р. резолюцію, в якій підтвердив свою опозиційну політику до того часу, поки не будуть виконані вимоги українців. Проте українські парламентарі відзначили позитивні кроки уряду щодо українців. У листопаді 1907 р. прем'єр-міністр Бек оновив склад уряду. З цього приводу Ю. Романчук виступив проти призначення міністром Д. Абрагамовича. Він уперше поставив вимогу призначення міністра-українця [345, с.156].

Напад польських студентів на українських у Львівському університеті 14 грудня 1907 викликав демонстрацію українських послів у Віденському парламенті. 16 грудня 1907 р. «Руський клуб» вніс інтерпеляцію до австрійського уряду з приводу подій у Львівському університеті та вимагав її зачитання на початку засідання Палати послів.

Коли у цьому було відмовлено, українські послы вдалися до гострих непарламентських форм боротьби. Голова клубу Ю. Романчук був змушений виступити із заявою, в якій назвав обурення руських послів природним і зрозумілим та попросив вибачення у Палати послів. Залагодив ситуацію Міністр просвіти, який у відповіді на згадану інтерпеляцію, назвав дії ректорату Львівського університету невідповідними інструкціям Міністерства [201, с.140].

Сеймові вибори 1908 р. в Галичині привели до загострення політичної ситуації в краї. Ю. Романчук, будучи членом австрійської делегації, вніс застереження щодо тенденційно-фальшивого інформування цісаря про відносини в Галичині. М. Василько в бюджетній комісії Палати послів назвав «підлою» поведінку галицького намісника під час виборчої кампанії до сейму. 6 березня 1908 р. відбулася нарада парламентських і сеймових послів з метою оцінки політичної ситуації, що склалася після проведення сеймових виборів. «Руський клуб» одностайно констатував недотримання урядом своїх обіцянок, продовження панування «ворожої системи супроти нашого народу», відкрито допускаючи виборчі фальсифікації. Клуб висловив своє обурення політикою уряду [346, с.124].

Критику галицької адміністрації Ю. Романчук продовжив на засіданні бюджетної комісії Палати послів, який вимагав відповідальності намісника та урядовців за виборчі зловживання під час виборів до Галицького сейму 1908 р. Становище в Галичині обговорювалося на зустрічі голови уряду 10 квітня 1908 р. з українськими парламентарями. Бек заявив про виконання ним угоди, укладеної з українськими послами минулого року. Характеризуючи стан справ у парламенті, він підкреслив своє зацікавлення у підтримці «справедливих» вимог українців. Жоден з українських опозиціонерів не міг нічого протиставити керівнику австрійського уряду [207, с.125].

Вбивство М. Січинським намісника графа А. Потоцького 12 квітня 1908 р. загостило українсько-польські відносини. Першою реакцією президії Русько-українського клубу стала заява від 14 квітня 1908 р., в якій причиною замаху на намісника графа А. Потоцького названо пануючу політичну систему: довголітній гніт і нестерпну сваволю адміністрації, що викликала небезпечне роздратування українців. Проте факт насильства «Руським клубом» було рішуче засуджено. Заява «Руського клубу» від 30 квітня 1908 р. дещо зняла напруження у взаєминах студентської молоді [368, с.13-18].

Відзначимо, що у 1910 р. Ю. Романчука, зважаючи на його «поважні виступи», обрано віце-президентом австрійського парламенту. Тоді ж «зложив романчук провід української політики в руки молодшого від себе Костя Левицького та залишився готовим на кожний заклик стати знов у провіді і послужити народній справі» [300, с.56].

Перша половина 1911 р. в Галичині – період розгортання чергової виборчої компанії до парламенту. Знаходячись в досить солідному віці (69 років), обтяжений сімейними проблемами, професор Ю. Романчук спочатку відмовив Ширшому Народному Комітету, який на своєму зібранні одноголосно запропонував його кандидатуру в послы по 55 виборчому округу (Войнилів–Долина–Рожнятів–Калуш–Надвірна–Солотвино). Проте комітет, «висказуючи конечну потребу в парламенті сего найстаршого нашого парламентариста», вирішив утриматися від призначення іншого кандидата у даному окрузі. Дальший розвиток подій, а найголовніше почуття відповідальності перед тими, кому вірно служив все життя і хто йому вірив, змусили віце-президента все ж таки подитися на участь у виборчому марафоні [361, с.87].

17 квітня 1911 р. у Калуші відбулася нарада представників судових повітів Войнилів-Калуш, на яку зявилися представники з Долини, Рожнятова, Солотвина і Надвірни. Нараду проводив посол І. Куровець.

Делегат від Народного комітету – Л. Цегельський заявив, що рішення цієї наради буде визначальним в позиції Народного комітету щодо підтримки запропонованої кандидатури. Після дискусії всі одногосно виказали підтримку Ю. Романчуку у виборах у данному окрузі. Представники всіх судових повітів заявили, що докладуть всіх зусиль, «щоби сій кандидатурі запевнити світлу перемогу...». Газета «Діло» інформувала, що «зібрані розважили зріло також всі ворожі заходи, які будуть звернені проти сеї кандидатури, та візвали весь наш загаль сего округу Тим більше до найгарячішої праці виборчої, що розходить ся тут о загально поважну довірем всего руського народу провідника, обдарену особу, довголітнього репрезентанта українських національно-політичних змагань» [142, 1911, 19 квітня].

Передвиборча компанія людини, яка мала такий високий політичний рейтинг у Галичині, віце-президента австрійського парламенту, прикувала до себе увагу української громадськості краю. У неділю 21 травня передвиборче віче відбулося у Велдіжі Долинського повіту. На ньому був присутній і сам кандидат у послі. Незважаючи на погану погоду – дощ з снігом і поривчастий вітер – на зустріч прибуло більше тисячі виборців – переважно селян, робітників, трохи світської і духовної інтелігенції і кілька десятків жидів [201, с.67].

Після основного промовця, доповідь виголосив п. Грабовенський. Він акцентував увагу на потребі солідарної поведінки українських послів у парламенті. Виборці проявили свою прихильність до виступаючих оплесками. Один з селян наприкінці зустрічі звернувся до Романчука з запитанням, чому така велика кількість українських партій і кожна «захвалює свою кандидата», що дезорієнтує простих людей. А. Могильницький, який був присутній на вічу, детально пояснив виборцю різницю між всіма українськими політичними партіями

Галичини. Закінчилися збори одностайним прийняттям кандидатури Ю. Романчука, як кандидата у послы [344, с.156].

28 травня того ж року передвиборчі збори відбулися у Войнилові. Ю. Романчик виступив з переконливою промовою. Проаналізувавши діяльність Українського Парламентського Клубу, промовець зупинився на найближчих завданнях української парламентської політики: здобуття права на відкриття українського університету; демократичної виборчої реформи для Галицького сейму; справи відкладення сплати боргів селянами та встановлення виборчого трибуналу тощо.

Наприкінці зустрічі Ю. Романчук зробив коротенький огляд галицького життя, зосередивши увагу присутніх на найбільш нагальних потребах української спільноти. Виступ кандидата справив «незвичайне враженє на зібраних, – писала газета «Діло», – котрі серед грімких оплесків ухвалили одногосно його кандидатуру, даючи своїми промовама, в котрих бачилось незвичайне одушевленє виборців, висказ своєї пошани для особи, великих заслуг і невмирущої праці кандидата». Такі ж зібрання відбулися в селах Угранів, Красне, Креловичі та ін., на яких реферували І. Куровець, Р. Перфецький та О. Дудикевич [344, с.161-162].

Кандидатами в послы у 55 виборчому окрузі, крім Ю. Романчука були зареєстровані радикал М. Лагодинський, поляк Я. Саранський, русофіл Гецав, а також Сойка і Яросевич. У першому турі переміг Ю. Романчук, який здобув 13797 госос. У другому турі лідер націонал-демократів підтвердив свою першість, пройшовши в послы до парламенту [142, 1911, 29 травня].

Таким чином, діяльність Ю. Романчука у Галицькому сеймі та австрійському парламенті була спрямована на реалізацію вимог українців в культурно-освітній та політичній сфері. Лідер націонал-демократів намагався втілювати у життя основні вимоги більшості українського

населення краю: проведення справедливих сеймових і парламентських виборів в Галичині з дотриманням законодавства; поділу Галичини на українську та польську частини; утворення руської секції Краєвої шкільної Ради; заснування українського університету у Львові.

РОЗДІЛ IV

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УНДП

Ю. Романчук виступив послідовним прихильником консолідації національних сил. Утворення УНДП в результаті об'єднання правового (національного) крила РУРП та народовців було одним із важливих кроків на шляху згуртування українців Галичини. Народовці пропагували проведення «політики о власних силах», яка вимагала сильної політичної організації.

14 грудня 1879 р. львівські члени «Народної партії» обрали комітет у складі М. Косака, Ю. Романчука та О. Огоновського для вироблення Статуту майбутньої організації і порозуміння в цій справі з провінційними діячами. Багато хто з останніх під впливом відмови «Руської Ради» від угоди, ідея якої була дуже популярною саме на місцевому рівні, підтримали і навіть радили львівським народовцям якнайшвидше створити окрему політичну організацію [30, арк.4].

Однак вже невдовзі більшість із них відмовилася від можливої участі в такому товаристві, вважаючи, що воно представляло б тільки одну сторону. Як писав В. Барвінський до В. Навроцького, навіть на певному етапі такі представники львівського проводу, як Ю. Романчук і Ю. Медвецький вагалися щодо діяльності й готовності народовців вступити у сферу активної політичної діяльності. Домінування старорусинів у консисторіях, деканатах і серед парафіяльного духовенства, яке на той час було найпотужнішою агітаційно-пропагандистською силою, утверджувало стереотип про їх сильний вплив на народні маси серед загалу «Народної партії».

16 грудня 1884 р. Ю. Романчук запропонував Я. Шведзицькому зібрати спільну нараду, «де вже або остаточно уконституємося і приступимо до практичної роботи або остаточно розійдемося». При цьому він просив

вплинути на молодих представників старорусинів, щоб «в дискусії вживали бодай спокійнішого тону» [56, арк.36]. Однак справа затягнулася, тому І. Белей в листі до О. Барвінського від 11 січня 1885 р. підсумовував: «Спільний комітет розбився. Кацапи не хочуть його – і баста...» [351, с.124]. Він пропонував припинити політику «дрібного крамарства» і створити окремий виборчий комітет з народовців цілого краю, а не лише Львова, до якого мала б увійти передова світська руська інтелігенція, а також поважні представники духовенства.

Проте Ю. Романчукові усе ж вдалося 29 січня 1885 р. зібрати представників обох угруповань для остаточного вирішення справи спільного виборчого комітету. В нараді брали участь П. Лінинський, Ю. Охримович, Н. Вахнянин, Г. Величко, Ю. Геровський, І. Добрянський, Т. Гулашевич, М. Димет, Б. Дідуцький, М. Малиновський, Ом. і Ол. Огоновські, Т. Павликів, Ю. Пелеш, А. Петрушевич, О. Стефанович, В. Федорович, Ю. Целевич, І. Шараневич, Я. Шведзицький та ін. Абсолютною більшістю (17 проти 3) вирішено взяти активну участь у виборчій акції, а також утворити для цього комітеті з 16 членів. Тимчасово обрано «комітет п'ятох» у складі І. Шараневича (голова), М. Малиновського, О. Огоновського, Б. Дідицького і Ю. Романчука.

Створенню повноцінного виборчого комітету й спільній діяльності перешкодили збори «Руської Ради», які скликав 5 лютого 1885 р. виділ. Вони більшістю у три голоси (18 проти 15) заперечили можливість негайної солідарної діяльності обох угруповань у виборчій кампанії.

Широкій громадськості про створення Народної Ради оголошено 24 жовтня 1885 р. після опублікування відозви і статуту в «Ділі» та «Батьківщині». За тиждень до цього відозву розіслали по усій провінції чільним народовським діячам для обговорення. У відозві не подано точної дати створення товариства. К. Левицький у своїх спогадах згадував, що провідні діячі народної партії приступивши до створення «Народної

Ради», видали 24 жовтня першу відозву і оголосили статут. На думку дослідника Б. Янишина, можна стверджувати якщо не формальне, то принаймі фактичне її створення у червні-липні 1885 р.

У зазначеній «Відозві до русинів галицької землі» народовці наголошували на продовженні традицій Головної Руської Ради 1848 р., а саме основної тези її національної програми про самостійність русько-українського народу і його відрубність від поляків та росіян. На їх думку, тільки побудована на такій основі «не засуджує нас бути причіпкою якого другого, хоч би і найбільшого народу». Тільки з її допомогою русини зможуть «дійти до повного культурного, національного й політичного розвою, а с тим до добробуту і гаразду» [142, 1885, №113].

Метою політичної програми стало «узискання в практиці того, що нам в теорії признала Конституція з 1861 і 1867 рр.», а саме – рівноправності з іншими австрійськими народами, право на оборону і розвиток української мови, на її використання в школі, суді й адміністрації, національну і церковну автономію, право на зібрання. Виходячи з цього, Народна Рада одним із своїх головних завдань проголосила «привести цілий наш народ до повної свідомості своїх потреб і своїх прав, сконсолідувати його кріпко..., а відтак здобути єму фактичну рівність с другими народами нашого краю» [142, 1885, №113].

Про тяглість поколінь у Народній Раді мав засвідчити склад її виділу. Старша генерація учасників національного руху була репрезентована С. Качалою, І. Борискевичем, І. Заячківським. Найчисельнішим був пласт середнього покоління 1840-х рр., який становив основу народовського руху: Ол. Огоновський, Ю. Романчук, О. Барвінський, М. Бучинський В. Нагірний, О. Стефанович. Молодша частина угруповання представлена у виді М. Січинським, І. Белеєм, К. Левицьким [352, с.224].

26 жовтня 1885 р. на першому засіданні тимчасового виділу Народної Ради Ю. Романчука обрано заступником голови (голова –

Ом. Огоновський). Однак «початок діяльності товариства не був так легкий, як може комусь здалось би», – зазначив у своєму звіті двома роками пізніше його секретар К. Левицький. За словами дослідника Б. Янишина, особливо в організаційному розвитку Виділ Народної Ради зіткнувся з найбільшими проблемами. Більшість провінційних діячів на середину 1880-х рр. продовжували становити духовенство, близько 2200 представників якого були практично в усх галицьких місцевостях. Саме в цей період у їх середовищі через різні причини – матеріальне зубжіння, розгортання реформних процесів, а особливо створення митрополичої «партії миру» – почав ширитися психологічний спротив до активної політичної діяльності. Також тенденція спостерігалася серед нечисельної національної свідомої світської інтелігенції.

Головний тягар організаційної праці випав на Ю. Романчука і К. Левицького. Вже 3 листопада 1885 р. до визначніших народовців провінції розіслано літографічні запрошення вступити до товариства, а також залучити до нього якнайбільше членів у даному повіті, для чого додавалось кілька десятків відбитків відозви і статуту.

На засіданні виділу Ю. Романчук взяв участь в обговоренні питання про організацію політичної партії. Референтом з цього питання виступив О. Барвінський, який запропонував вважати політичне товариство пріоритетним стосовно всіх інших; включати до переліку його повноважень всі не лише політичні справи; створити центральний і місцеві організаційні комітети при Народній Раді, в які б входили провінційні агенти і які займалися б скликанням віч, розповсюдженням «Діла»; забезпечити представництво інших руських товариств у виділі Народної Ради шляхом включення до нього їх делегатів.

Ю. Романчук висловив підтримку основним тезам статту О. Барвінського, проте зауважив повільність організаційного розвитку товариства. Серед основних недоліків він назвав те, що до провізоричного

виділу «Народної Ради» входять люди зі всіх товариств. Крім своєї фахової, вони завантажені ще й іншими роботами, а тому постає необхідність поділити працю так, «щоб ні один львівський не був вільний від роботи, і щоб ніхто не був перетяжений».

Після тривалого обговорення, В. Нагірний вніс резолюції: «Зібрані русини львівські і позальвівські з 23 грудня 1886 р.: 1. Узнають «Народну Раду» головною управительською справ руско-народних; 2. Виражають бажання, щоби в кожному повіті з членів комітет довірочний установився; 3. В цілі успішнішого розвитку створити секції: а) економічну; б) шкільну; в) юридичну; г) автономічної політики; 4. Завізвити молодіж до вступлення в секції [2, арк.1-15].

У 1887 р. виділ Народної Ради надіслав прохання до міністра торгівлі у справі надання священикам права пільгового проїзду залізницею як службовцям, а також протести міністрів внутрішніх справ проти численних ревізій старостами у русинів і руських інституціях, особливо на Рогатинщині. Лідери організації були незадоволені результатами веденої ним «акції інформування центрального правительства о справах, потребах і кривдах руських», оскільки «все кінчиться на признанню потреб... і на обіцянках», а на ділі нічого не робиться [2, арк.1-15].

Невдоволення політикою «нової ери» наступило в середині 1890-х років. У результаті її провалу у Народній Раді виділилось дві групи: першу – на чолі з Ю. Романчуком, яка вже у 1892 р. не сприймала «нової ери» і друга – на чолі з О. Барвінським, який дотримувався принципів «нової ери». Спроба подолати розбіжності на загальних зборах Народної ради у 1894 р. не досягла мети [288, с.271].

Саме на цих зборах Народної Ради 1894 р. Ю. Романчук виступив серед прихильників зміни програми і тактики народовців. Обговорення відбувалося навколо питання перетворення українців у вагомий політичний чинник. Симпатии О. Барвінського виходили з «утилітарної позиції»: « Ми

слабкі, тому український політичний рух міг розвиватися шляхом укладання угод та компромісів з владою, оскільки його сила є недостатньою для ведення власної незалежної політики» [241, с.472]. Ідеологічну платформу цієї групи визначали пункти «нової ери», які відкидали будь-які порозуміння з москвофілами і політичні кроки робили в залежності від позиції намісника та греко-католицької ієрархії.

Ю. Романчук та його прихильники вважали українців дозрілими для здійснення політичних перетворень в краї, відстоювання національних інтересів. Вихід з політичної ситуації, що склалася в результаті «нової ери», вони вбачали в об'єднанні національних сил на ґрунті опозиційного ставлення до краєвих властей.

На згаданих зборах Народної Ради група Ю. Романчука отримала чисельну перевагу. Головою товариства обрано лідера даної групи Ю. Романчука, який виступив за віддалення Народної Ради від «Митрополичої консисторії».

Кристалізація принципів діяльності Народної Ради, відхід товариства від прихильників О. Барвінського, сприяли зближенню народовців та радикалів. Ю. Романчук на згаданих зборах Народної Ради заявив: «Було би пожадане, щоби умірковані радикали прилучилися яко т.зв. ліве крило народовців. Програма народовців, котрі стоять на відрубності національній, широка, в ній можуть поміститись всякі відтінки політичні, але все повинні просвічувати: поступ і свобода. Народовці суть сторонництвом поступовим, демократичним, з котрим можуть всі поступати, що стоять на національнім становищі» [241, с.437].

Проте консолідаційні заходи Ю. Романчука у 1894 р. не увінчалися успіхом, передусім, через внутрішньоорганізаційні суперечності в лавах РУРП. Проте вони не припинилися в другій половині 1890-х років. Водночас посилювалися позиції Ю. Романчука в газеті «Діло». Раніше видавнича спілка «Діла» не втручалася до внутрішньопартійної боротьби в

стані народовців, але в 1895 р. перемиг в ній «опозиційний курс». У підсумку, очолювана Ю. Романчуком, група народовців отримала важливу підтримку з боку найвпливовішого пресового органу [65, арк.25].

На жаль, документів спільних нарад з питань згуртування політичних сил майже не збереглося. 29 жовтня 1899 р. відбулося одне з останніх засідань ініціаторів об'єднання. На порядку денному наради були два питання: «1. Партійні відносини у русинів. 2. Наша будуча акція». Запрошення на цю нараду підписали голова «Народної ради» Ю. Романчук і секретар О. Томницький. Однак не всі учасники наради однозначно оцінювали створення нової партії. Зокрема І. Франко запрошення згаданого змісту супроводжував запискою М. Павликові: «Я буду на нинішніх зборах. Прийдіть і Ви. Справа зовсім не така, як Ви її міркуєте; й збори зроблені против волі Ю. Романчука і Левіцкого, як спроба zorganizувати щось свіжіше з ліпших елементів всіх партій. Буде дехто з провінції. Чи буде, що з того, чи ні, а послухати не завадить; шлюбу брати не будемо» [127, с.140].

Восени 1899 р. Ю. Романчук брав участь у спільних нарадах членів віділу політичного товариства Народна Рада та «Комітету львівських русинів». Вони привели до узгодження розбіжностей щодо створення нової партії. Саме в основу організаційної структури партії покладено проект статуту, вироблений в результаті згаданих нарад. Водночас окремий проект, підготовлений групою «Будучності», був відкинутий народовцями. Публікація обидвох проектів засвідчила, що група «Будучності» пропонувала репрезентаційну (представницьку) систему побудови, а народовці – відстоювали структуру з політичним товариством Народна Рада [288, с.272].

26 грудня 1899 р. відбувся установчий з'їзд УНДП, який проходив в «Народному домі». За задумом організаторів цей з'їзд мав вийти за тісні рамки партійності на шлях всенародних потреб і об'єднати всі активні сили

українського суспільства в Галичині в одну велику національно-демократичну партію. Засідання відкрив голова Народної Ради.

Ю. Романчук ознайомив делегатів з програмою з'їзду та його метою. Установчий з'їзд УНДП прийняв всі необхідні для функціонування партії атрибути: програму, тактику і організацію, вибрав керівні органи партії та затвердив постанову про партійну пресу. Найвищим партійним органом проголошувався народний з'їзд, який повинен був скликатися щорічно, а його рішення були обов'язковими для всіх членів партії.

До складу Тіснішого Народного Комітету увійшов Ю. Романчук разом із І. Белеєм, о. О. Борковським, К. Левицьким, В. Нагірним, Є. Озаркевичем, о. О. Стефановичем, о. О. Темницьким – від Народної Ради. На з'їзді також обрано до ТНК М. Грушевського і І. Франка. Ю. Романчук увійшов до складу Ширшого Народного Комітету. Головою партії обрано Ю. Романчука, а секретарем – К. Левицького [142, 1900, 3 січня].

На думку львівського дослідника В. Расевича існують різні трактування самого акту уконституювання УНДП. Зокрема представники Народної Ради вважали цю акцію поширенням і поглибленням діяльності народної партії, яка дотримувалася принципів програми, прийнятої 24 березня 1892 р., та приєднання для успішної роботи цієї партії тих людей, переважно з молодшого покоління, які стояли поза нею – колишніх радикалів і не радикалів.

Таким чином, наголошувалося на тому, що новоутворена структура була просто поширеним варіантом старої народовецької партії. З іншого боку, твердження про УНДП як поширену форму народовецької партії, також є неоднозначним, оскільки, Народна Рада, хоча і стала «центральною осідком нової партії», але з тактичних причин зберегла в ній певну автономію. Майже до вибуху Першої світової війни перед річним народним з'їздом вона окремо проводила свої збори і визначала ідеологію наступного

з'їзду УНДП. Така подвійна структура партії давала можливість співіснувати в одній організації двом досить різним групам: членам Народної Ради і колишнім радикалам [288, с.275].

Ю. Романчук особисто брав активну участь у підготовці та ухваленні програми, тактики УНДП. Підготовка програми здійснювалася на спільних нарадах народовців та радикалів. 15 грудня 1899 р. «Будучність» опублікувала проект програми нової партії, застерігши, що «ні програма, ні організація не можуть бути змінені в «ессенціональних точках» і, що на випадок якоїсь зміни вони «застерігають собі цілком вільну руку» [139, 1899, 15 грудня].

В основу проекту програми УНДП перенесено більшість положень програми радикальної партії. Порозуміння було досягнуто таким чином: 1) народовці погодилися на включення до програми низки демократичних вимог; 2) радикали відмовилися від пунктів, де йшлося про соціалізм; 3) народовців задовільнило внесення до програми пункту про окремішність української нації, а також – поміркованість майбутніх планів щодо політичної діяльності в межах монархії.

Зміст преамбули проекту програми давав можливість зробити висновок, що цього разу програма значно розширювала для УНДП сферу її діяльності, особливо у політично-адміністративній та державно-правовій сферах. У ній визначалося, що національна частина платформи була найпрогресивнішою у порівнянні з іншими українськими політичними програмами, оскільки не обмежувалася питаннями ефемерної рівноправності та мовними проблемами. «Народна програма» містила детальний план досягнення автономії в межах Австро-Угорщини, на відміну від програми РУРП.

Головна мета УНДП була сформульована таким чином: «Ми, галицькі русини, часть українсько-руського народу, що мав колись самостійність державну, відтак боровся віками за свої державно-політичні права, а ніколи

не зрікся і не зрікаєся прав самостійного народу, заявляємо, що остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоб цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм, в яким би загал народу в свою загальну користь орудував всіми своїми справами: культурними, економічними і політичними. Змагаючи до тої наконечної мети, а зважаючи на нашу приналежність до австрійської держави, ставимо собі для нашої народної роботи : Змагаємо до того, щоби в австрійській державі територія заселена русинами становила одну окрему провінцію з якнайширшою автономією в законодавстві і адміністрації» [142, 1900, 9 липня].

УНДП прагнула тільки «скріпляти та розвивати почуте національної єдності з російськими українцями» з метою « витворення разом з ними культурної одноцільности» [142, 1900, 11 липня]. Стосовно Росії, партія підтримувала ідею перетворення Російської імперії «з абсолютистської і централістичної в державу конституційно-федералістичну, оперту на автономії народностей» [142, 1900, 14 липня].

Ю. Романчук усвідомлював, що утворення української автономії – це справа майбутнього. Партія підтримувала, передусім, мінімальні вимоги: поділ існуючих краєвих адміністративних установ на «окремі уряди і власті для руської частини Галичини з осідком у Львові» і створення окремих адміністративних органів для польської частини [142, 1900, 18 липня].

Лідер націонал-демократів підтримував і пропагував ідею запровадження в державі системи загального виборчого права, тобто ліквідацію курій і ведення прямого, рівного і таємного голосування, а також забезпечення основних конституційних свобод, недоторканості особи і житла, свободи зборів і товариств, слова і преси, свободи віри і совісті. Водночас Ю. Романчук вважав непорушним законом для цієї партії недоторканість приватної власності.

В економічній сфері партія підтримувала: 1) викуп землі, передусім більшої посілості, з передачею в загальну власність народу і розподілом її між безземельними і малоземельними селянами; 2) одержавлення гіпотечного кредиту, шляхом викупу державою гіпотечних боргів, і через поступове одержавлення кредитних інституцій; 3) проведення добровільним шляхом за допомогою держави компенсації селянських земель, регуляції рік, охорони лісів; 4) державну підтримку селян, за допомогою зміни системи оподаткування, через піднесення сільськогосподарської та фахової освіти, через надання субвенцій та відповідну тарифну політику; 5) утворення спеціальних інституцій (магазинів, складів зерна і т.п.) для посередництва при обміні продуктами [142, 1900, 20 липня].

Голова партії в освітній сфері відстоював створення у всіх селах і містах народних шкіл з українською мовою викладення; українських гімназій, реальних шкіл та учительських семінарій у найбільших містах Галичини; заснування у Львові українського університету. Крім цього, він активно підтримував пункт програми про утворення краєвої шкільної ради для української частини Галичини [142, 1900, 21 липня].

5 січня 1900 р. Народний комітет УНДП виступив із своєю першою відозвою до народу, в якій детально пояснив національну ідею: «...Ідеалом нашим повинна бути незалежна Русь-Україна, в якій би всі частини нашої нації з'єдинилися в одну новочасну культурну державу... Та поки досягнемо сей наш ідеал... мусимо на ґрунті теперішніх відносин і в рамках австрійської держави: змагати до витворення окремої національної провінції зі своєю окремою адміністрацією і своїм національним Сеймом...» [142, 1900, 5 січня].

К. Левицький, коментуючи створення УНДП, підкреслив, що «у нас побідила політична думка не тих, що здобули свій рідний нарід, ані тих, що не хотіли знати України і її народу, але тих, що стали здобувати знамя

української нації» [142, 1900, 5 січня]. За ініціативою Ю. Романчука і керівництва УНДП в краї відбувалися народні віча з гаслами: 1) поділу Галичини на українську і польську частини; 2) злуки з Буковиною в одну цілість; 3) запровадження загального, таємничого і безпосереднього права голосування та ліквідації курій.

Розпуск австрійського парламенту 7 вересня 1900 р. активізував діяльність керівних органів УНДП. 28 вересня 1900 р. зібралася перша нарада ШНК, на якій Ю. Романчук відзвітував про переговори депутації русинів з намісником гр. Л. Пішіньським і президентом міністрів Кербером. Члени ШНК, після його виступу заявили про самостійну участь партії в наступних виборах [142, 1901, 3 січня].

На народному з'їзді 25 березня 1901 р. Ю. Романчук виголосив звіт про політичну діяльність. Народний комітет, загалом, не був задоволеним з перших виступів парламентських послів в Державній раді. На адресу Ю. Романчука було висловлено вимоги рішуче заявити в парламенті про основні програмні постулати націонал-демократів та українського народу краю. У відповідь голова Руського клубу побажав кращого інформування роботи послів. 16 квітня 1902 р. Народний комітет УНДП закликав Клуб руських послів до висловлення в парламенті невдоволення руського народу у зв'язку з поведінкою австрійського уряду в справі Львівського університету та до гострої опозиційної тактики в парламенті [142, 1901, 27 березня].

Зі сторони соціал-демократів, радикалів та студентської молоді на адресу Ю. Романчука висловлювалося невдоволення пасивністю націонал-демократів під час сільськогосподарського страйку 1902 р. Проте Народний комітет, як керівний орган партії між з'їздами, закликав українську суспільність до солідарності та підтримки аграрного страйку. Хоча у 1901 р. партія не була готовою підтримати молодий селянський рух. УНДП спробувала скерувати селянські виступи 1902 р. у політичне русло,

запропонувавши менш радикальні ідеї на відміну від УСДП і УРП [142, 1902, 6 квітня].

Народний комітет вислав з цією метою своїх представників у страйкуючі повіти, щоб надати громадам найпростішу юридичну підтримку і «заразом щоби остерігати селян перед бучами» [142, 1902, 13 квітня]. Дії польської краєвої адміністрації штовхали селян до висунення політичних вимог, оскільки відразу солідаризувалася з поміщиками і сприйняла страйковий рух як загрозу польському стану посідання.

Ширший Народний комітет 29 вересня 1902 р., на підставі звітів, визнав, що страйки були корисними для народу, вирішив утворити окремий страйковий фонд і сприяти розширенню страйкової боротьби. Водночас він закликав послів партії проводити гостру опозиційну боротьбу проти польської більшості в Сеймі. Водночас відповідальним за події в краї 1902 р визнав австрійський уряд. Народний з'їзд 26 грудня 1902 р. визнав організацію страйків за пожадану там, де є визиск праці рільничого робітника [142, 1902, 28 грудня].

Від з'їзду 26 грудня 1902 р. УНДП взяла, за словами К. Левицького, «у свої руки керму нашої політики». Народний з'їзд визнав правильною політику масової самооборони та рішучої опозиції проти галицько-польської адміністрації і «проти піддержуючого її центрального правительства» Ю. Романчук також був співавтором інших резолюцій цього з'їзду, що стосувались укладення плану організаційної роботи, визначення організаторів-делегатів для створення повітових організацій в краї з-поміж членів ШНК і заснування бюро правничої наради при Народному Комітеті у Львові (Народної канцелярії), передачі академічного сецесійного фонду до розпорядження Народного Комітету.

15 серпня 1903 р. у Львові відбувся з'їзд руських парламентських і сеймових послів Галичини і Буковини під проводом Ю. Романчука. Він ухвалив декларацію про становище всіх русинів в краї і державі, в якій

підкреслено, що причиною невідрадного політичного становища австрійської держави є політика австрійських урядів на користь пануючих народів, яка суперечить принципам справедливості та рівноправності всіх народів держави. У декларації висловлено протест проти проекту відокремлення Галичини на основі розширеної краєвої автономії та вимогу реформи всіх виборчих ординацій на основі загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування [241, с.433].

Під проводом Ю. Романчука 30 жовтня 1903 р. зібралися українці м. Львова на нараду, де висловили своє признання Руському сеймовому клубу щодо сецесії сеймових послів. Таку ж позицію зайняв Народний з'їзд, який, закликав організації спрямувати зусилля до вибору тих самих послів та доручив руським послам Державної ради вжити найгостріших парламентських засобів щодо польської адміністрації та австрійського уряду, а також – ставити вимогу національної автономії на руських землях Галичини.

26 грудня 1904 р. Ю. Романчук взяв активну участь у загальних зборах політичного товариства Народна Рада і Народному з'їзді, який, за словами К. Левицького, перетворився в «справдішній народний сейм, бо в нім заступлені відпоручники всіх повітів нашого краю» [142, 1904, 29 грудня]. Основним пунктом порядку денного була справа тактики Руського сеймового клубу, якому закидали непослідовність та непомірквану опозицію щодо польських властей. Ю. Романчук підтримав резолюції, ухвалені на основі реферату К. Левицького.

За ініціативою Ю. Романчука Народний комітет виступив із зверненням до повітових організацій в краї, в якому закликав повітові організації краю організувати віча і демонстраційні збори на підтримку виборчої реформи. Відповідний маніфест підготував Ширший Народний Комітет, який також висловився за ухвалення нового виборчого закону [241, с.539].

25 грудня 1905 р. у Львові відбулися засідання Народного з'їзду і Народної Ради. Їх особливістю була ширша участь селянства у дискусіях навколо виборчої реформи. Після тривалих засідань вирішено вислати депутацію до Президента міністрів барона Гавча з метою представлення вимог українців щодо підготовки нового виборчого закону. Водночас за підтримки Ю. Романчука, у Народному комітеті у Львові утворено «лябораторію матеріалів статистичних з виказами числа мандатів посольських, які належаться руському народови в Галичині» (на підставі загального і рівного виборчого права).

Народний з'їзд УНДП 25-26 грудня 1906 р. обговорював питання виборчої кампанії та внутрішньоорганізаційні проблеми. Ю. Романчук підтримав вимогу, щоб: 1) на виборах до Державної ради всі верстви і стани української суспільності в Галичині: селянство, духовенство і цивільна інтелігенція виступили солідарно; 2) виборча кампанія супроводжувалася порозумінням провідних руських партій. УНДП зобов'язалася виставити тих кандидатів, які, передусім, належать до партії і вступають до незалежного Руського клубу.

Активізуючи виборчу кампанію, 19 квітня 1907 р. Народний комітет оприлюднив виборчу відозву до русинів галицької землі. Метою політичної діяльності народних заступників мала стати боротьба в ім'я: народної самоуправи, громадянських свобод, господарської незалежності і культурного розвитку українців в Австрії.

25-26 грудня 1907 р. відбулися загальні збори Народної Ради і Народний з'їзд УНДП, на яких К. Левицький відзвітував за діяльність Народного Комітету; Ю. Романчук – за парламентську діяльність, Є. Олесницький – за сеймову діяльність. Навколо цих звітів розгорнулася дискусія, в якій взяв участь М. Грушевський. Він розкритикував політику послів (в т. ч. Ю. Романчука) за пасивну тактику в парламенті, за те, що не ідентифікують себе з українцями, а русинами. Не погоджувався з тим, щоб

спочатку «старатися про наукові сили на університет». На його переконання, необхідно заснувати, передусім, український університет, а потім говорити про його наукові сили. М. Грушевський також дорікав послам за їхню непотрібну дразливість щодо критичних оцінок преси та окремих представників громадськості [142, 1907, 29 грудня].

Позицію Ю. Романчука та інших українських послів розкритикував М. Грушевський на наступному з'їзді 25 грудня 1908 р. Він знову був незадоволений надмірною пасивністю, торгами з урядом, реакцією на критику з боку громадськості [142, 1908, 29 грудня].

Таким чином, на початку ХХ ст. Ю. Романчук очолив УНДП – політичну партію, яка стала виразником державницьких інтересів галицьких українців, об'єднала тих політиків, які стояли на платформі незалежної української держави. Програма партії – результат вкраплення ідей народовців, радикалів і ліберальних діячів. Ю. Романчук вважав українців дозрілими для здійснення політичних перетворень в краї, відстоювання національних інтересів. Усвідомлюючи безперспективність самостійного виступу у виборчій кампанії, він шукав порозуміння із москвофілами, що однак не принесло бажаних результатів. Упродовж 1908–1914 рр. Ю. Романчук відійшов від активної діяльності у керівництві УНДП.

РОЗДІЛ V

У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ (1914 – 1920-і рр.)

Перша світова війна внесла істотні корективи в діяльність політикуму Галичини. Ю. Романчук вітав об'єднання національних сил краю у формі Головної Української Ради (ГУР). З метою кращої співпраці і координації дій 1 серпня 1914 р. до неї увійшли представники Української національно-демократичної (УНДП), радикальної (УРП) та соціал-демократичної (УСДП) партій. Наприкінці серпня 1914 р. українські політичні організації були змушені залишити Львів і переїхати до Відня. Австрійська столиця майже на два роки стала центром українського політичного життя. Першими організувались послы Державної ради, для яких Відень і раніше був місцем постійного перебування. Серед політичних організацій першість у відновленні роботи належала НК УНДП. Між цими двома групами стали виявлятися протиріччя та конкуренція щодо права представляти інтереси українців в Австрії.

На думку В. Расевича, руйнація усталеної партійної структури, відсутність можливості регулярно скликати колективні партійні органи призвели до появи в партії низки фракційних груп. Оскільки основу політичної тактики групи політиків старшого покоління в УНДП складало австрофільство, з часом стала формуватися альтернативна група, яка орієнтувалася на власні сили. Першопочатково Ю. Романчук належав до групи, яку часто називали «могутньою трійкою» – Є. Олесницького, К. Левицького та М. Василька, а не до опозиційної групи (Л. Цегельський, Є. Левицький, Є. Петрушевич та ін.).

На початку вересня 1914 р. українські послы парламенту Ю. Романчук, К. Левицький і М. Василько звернулися до урядових кіл із вимогою допомоги українським біженцям. Подібні заяви зробили польські та єврейські політики. Тоді ж було створено «Віденський Комітет допомоги для біженців Галичини

і Буковини» на чолі з лідером політичного проводу в Австрії Л. Білінським. Насправді цей комітет опікувався тільки поляками і євреями. З цих причин українці організували «Український комітет допомоги» на чолі з Ю. Романчуком.

На перші оголошення про збір пожертвувань відгукнулися барон С. Буріан і цісар Франц-Йосиф, який виділив 5 тис. корон. На початку січня 1915 р. уряд визнав Комітет державною структурою і перерахував із бюджету 64 тис. корон. Загалом із вересня 1914 р. до першої половини 1917 р. на утримання таборів переселенців, фінансування культурно-освітніх потреб, щомісячна грошова допомога українським біженцям обійшлася австрійській скарбниці приблизно в суму 69 млн. корон [287, с.254].

Протиріччя виявилися в партійному проводі УНДП. Після переїзду до Відня К. Левицький не поспішав із налагодженням функціонування партії. Засідання Народного комітету не скликалися, а послы сейму та Державної ради фактично втратили ґрунт для своєї діяльності: сейм був розпущений, а парламент з огляду на воєнний час не скликався. Це підштовхнуло посольську групу УНДП до усунення з керівництва К. Левицького, який на їх думку узурпував владу в партії. Проте змінити провід УНДП виявилось нереально, оскільки голова УНДП мав, по-перше, міцні позиції у Відні; по-друге, його підтримував Народний комітет. Як наслідок, більшість український сеймових та парламентських послів перейшли в опозицію [240, с.29].

15 грудня 1914 р. Ю. Романчук на правах старійшини скликав конференцію парламентських і сеймових послів Галичини та Буковини, щоб обговорити і ухвалити статут загальноукраїнської організації, який розробила комісія, яка була створена 10 грудня 1914 р. у складі Є. Левицького, Л. Цегельського, Є. Петрушевича. Згідно з проектом до організації мали увійти представники всіх парламентських клубів та делегати УСДП і СВУ.

Є. Левицький виголосив на конференції реферат про потребу утворення у роки війни всеукраїнської національної репрезентації. Від імені буковинських послів М. Василько зачитав заяву, в якій буковинці погоджувалися на участь у раді, але тільки з дорадчим голосом. Після тривалих дискусій конференцію було перенесено. Український парламентський клуб запропонував власний проект, згідно з яким до нього переходили функції репрезентації українського народу в закордонній політиці. К. Левицький і Народний комітет виступили проти цього проекту, запропонували залишити ГУР у попередньому складі [205, с.36].

Після рішень 15 грудня 1914 р. у Відні й надалі функціонували Українські парламентські клуби (національно-демократичний, радикальний та буковинський), ГУР, Народний комітет, УНДП і СВУ. Ю. Романчук, як представник парламентського клубу, все ж намагався примирити однопартійців на одній платформі [272, с.68].

16 лютого 1915 р. Ю. Романчук і К. Левицький від імені українських послів подали до Міністерства закордонних справ черговий меморандум ГУР у справі утворення коронного краю, що, на їх думку, не тільки розв'язало б українське питання, а й позбавило б росіян можливості здійснювати будь-які антиавстрійські провокації у Галичині. Цей меморандум було передано новопризначеному шефові зовнішньополітичного відомства баронові С. Буріану, який, за словами К. Левицького, прийняв українських представників холодно, в політичних колах це було сприйнято як небажання вирішувати українське питання.

На початку 1915 р. офіційна більшість НК УНДП здійснила низку заходів, спрямованих на зміни в персональному складі координуючого органу парламентського представництва. Опозиційно настроєні члени клубу – С. Голубович, Є Петрушевич та Л. Цегельський склали свої повноваження у парламентській комісії. Більшість Народного комітету провела відповідні

заходи в ГУР. Як привід було використано вибуття з Ради Павлика та Балицького.

Суперечки між клубом та Народним комітетом стосовно чисельного представництва в ГУР підштовхнули націонал-демократів до думки про новий принцип формування ГУР. Суть пропозиції полягала в тому, щоб при делегуванні до Ради враховувалася партійна приналежність сеймових та парламентських послів, які до цього автоматично входили до ГУР. Таким чином, Народний комітет намагався зменшити чисельність опозиціонерів у Раді.

Проте, коли парламентський клуб направив до ГУР п'ять своїх представників (С. Голубовича, Л. Левицького, О. Колессу, Є. Петрушевича, Ю. Романчука), в Раді знову стали переважати противники курсу Народного комітету. У цій ситуації НК закликав своїх представників вийти з ГУР. На заклик відгукнулися К. Левицький, С. Барон, І. Кивелюк, В. Панейко. Виникла загроза розпаду ГУР.

За полагодження конфлікту взялися М. Ганкевич та В. Тельницький. Проводи УРП і УСДП надіслали листи управі УНДП, у яких кваліфікували кризу в ГУР, як поширення внутрішнього конфлікту в середовищі УНДП на загально-національну площину. Ці партії звернулися за посередництвом у даній справі до авторитетного Ю. Романчука. Спільні конференції членів обох груп УНДП все ж таки виробили узгоджувальну платформу. Щоб не розпалювати внутрішній конфлікт, сторони погодилися на включення до ГУР ще чотирьох представників Народного комітету, поновлення в Раді делегатів інших українських партій та членів Українського Клубу. Цілком новою була пропозиція перетворити ГУР на соборну українську раду, прийнявши до неї репрезентантів Буковини та Наддніпрянщини [301, с.18].

30 квітня 1915 р. представники НК УНДП, Українського парламентського клубу, буковинців та СВУ підписали статут Загальної Української Ради (ЗУР), а 5 травня відбулося перше засідання ЗУР.

Незважаючи на те, що в новій організації найширше була представлена галицька делегація, а в ній – УНДП, Ю. Романчук не увійшов до складу ЗУР.

Восени 1916 р. став відчутний тиск Німеччини на австрійський уряд, що змусило його погоджуватися на не вигідне для Австро-Угорщини вирішення польського питання. 23 жовтня 1916 р. німецький кайзер і австро-угорський цісар підписали маніфест про «відновлення» Польської держави на землях т. зв. Конгресової Польщі, тобто на землях, які окупувало німецько-австрійське військо. Новоутворена держава фактично опинилася під німецьким протекторатом.

Щоб захистити державні інтереси та запобігти тепер уже німецько-польським зазіханням на Галичину, австро-угорський уряд домогся включення до маніфесту пункту про проголошення Королівства Галичини, тобто про її відокремлення від новоутвореного Польського Королівства як неподільної цілості монархії [255, с.171]. За домовленостями відокремлена Галичина мала отримати такий самий державно-правовий статус в Австрії, як і Польське Королівство в Німеччині. Отже, австрійським політикам довелося відмовитися від ідеї створення українського коронного краю, зберегти у складі монархії всю Галичину, ділити яку за етнічними ознаками в нових обставинах ніхто вже не збирався.

1 липня 1916 р. відбулося засідання ЗУР, на якому обговорювали ситуацію щодо задуманої зміни правно-державного становища Галичини, а 2 листопада – на зборах українських послів Галичини і Буковини ухвалили з цього приводу вислати до австрійського уряду делегацію у складі Л. Бачинського, Є. Левицького, К. Левицького, Є. Петрушевича, Ю. Романчука й М. Спишула [142, 1916, №65].

Ю. Романчук був одним з авторів ухваленої резолюції УПР 4 листопада 1916 р., в якій його однодумці рішуче виступили проти нового упорядкування державно-правових відносин у Галичині, спрямованих на розширення крайової автономії, тобто на відокремлення коронного краю.

Такі зміни Ю. Романчук вважав небезпечними як для українського народу, так і для монархії, а найголовніше, що їх приймали не порозумівшись з українцями. Цього ж дня на зустрічі з новим австрійським прем'єром Кербером українська делегація заявила, що український народ може розвиватися тільки у складі австрійської держави, українці – противники галицької автономії, в якій поляки мають перевагу.

Українська делегація наголосила на необхідності історично-етнографічного поділу краю, на польську та українську частини та на необхідності передати українські землі національній владі. Адже проголошення відокремлення Галичини означало не тільки ігнорування вимог українців, а й відання їх на поталу національному противнику. Делегація рішуче вимагала, щоб уряд діяв із цього приводу відповідні пояснення.

Кербер у відповідь точно переказав зміст маніфестів і намагався довести, наскільки шкідливо відокремлювати Галичину з «виданням на поталу українського елемента». Він повідомив, що йому доручено внести конкретні пропозиції щодо врегулювання відносин у майбутній Галичині й він матиме змогу знайти «гарантії й важелі для захисту українського населення перед національним гнобленням. Кербер намагався спростувати заяви українських представників про попереднє обговорення відповідних постанов з польською стороною: «Таких переправ не було, – заявив він, – а постанови вийшли з вищих кругів під впливом розвитку воєнних подій».

Під час дискусії Ю. Романчук та інші учасники делегації підкреслювали, що українцям уже багато пообіцяли, і будь-які гарантії щодо забезпечення їхніх національних прав у новій відокремленій Галичині не мають жодної реальної вартості. Адже досвід тривалого співжиття з поляками засвідчив, що «над гарантіями польська більшість звикла переходити до порядку денного». Українські делегати доводили безсилість віденської державної влади перед панівною польською стороною в

автономній Галичині, а в нових умовах вона взагалі не матиме змоги втручатися в політику, тому що не лише *de jure*, а й *de facto* «її вплив зведеться до нуля» [142, 1916, №65].

Остаточний розкол ЗУР стався після того, як 5 листопада 1916 р. австро-угорський цісар і німецький кайзер проголосили маніфести про утворення Польської держави і відокремлення Галичини. 6 листопада 1916 р. відбулося надзвичайне засідання ЗУР, на якому К. Левицький і М. Василька звинуватили в тому, що вони мали знати про заплановані зміни, не заспокоювати суспільство, а закликати його до спротиву.

Після звіту К. Левицького всі члени президії ЗУР (М. Меленевський, В. Темницький, Л. Бачинський і А. Лукашевич) склали свої мандати. На думку В. Темницького, листопадова криза 1916 р. стала наслідком відсутності крайових і місцевих комітетів Ради. «ЗУР не найшла опертя серед мас, – стверджував він, – а остала купкою фліхтлінгів, котра чогось домагається, але з котрою з природи річий мало хто числиться».

На цьому ж засіданні Л. Цегельський вніс пропозицію розпустити ЗУР у зв'язку із «конфліктами з Українським парламентським клубом» та існуванням багатьох «занедбань». СВУ тимчасово вийшов зі складу Ради, але визнавав існування ЗУР вкрай необхідним, вважаючи, що українцям більше не вдасться створити подібного об'єднання всіх політичних сил, яке б так виразно репрезентувало ідею самостійної України. На думку членів СВУ, ЗУР потребувала реформування: у її компетенції мало залишитися ідейне керівництво, а практичне ведення справ – перейти «до відповідних краєвих представельств» [148, 1917, №131].

Водночас 8 листопада 1916 р. українські послы австрійського парламенту утворили «на основі найсторожішої солідарності всіх українських послів і членів палати панів оперту клубову організацію «Українську парламентарну репрезентацію» (УПР). Президентом нової організації став Ю. Романчук, заступниками – Л. Бачинський та

Є. Петрушевич. До парламентської комісії вибрали: Є. Левицького та К. Трильовського, їх заступниками – В. Сінгалевича і М. Лагодинського. (Є. Левицький через сімейні обставини був змушений відмовитися від посади, а його місце зайняв В. Сінгалевич) [220, с.17].

Після появи 4 листопада 1916 р. цісарських листів про «розширення автономії Галичини, провід української політики перейшов до представників опозиційного крила УНДП. Ці розпорядження ознаменували фактичне утворення прообразу Польської держави, оскільки німецька та австро-угорська влади оголосили створення Варшавського та Люблінського генерал-губернаторств. Українські інтереси при цьому не були враховані. Опозиція розцінила утворення Люблінського генерал-губернаторства, до якого увійшли українські території, як цілковите фіаско курсу К. Левицького та М. Василька. К. Левицький подав у відставку з посад голови парламентського клубу та голови ЗУР. 5 листопада 1915 р. українські парламентські клуби саморозпустилися, а замість них була створена Українська парламентська репрезентація (УПР).

Опозиційні депутати від УНДП пришвидшили процес розширення компетенції УПР, щоб згодом підмінити нею ЗУР. Президія УПР розпочала дублювання всіх структур ЗУР. На нарадах УПР 9-14 листопада 1916 р. було вирішено створити спеціальні комісії: господарську і відбудови краю, в справах евакуйованих та заснувати «Фонд національної самооборони». На засіданнях УПР 24-25 листопада склад УПР розширився за рахунок приєднання галицьких сеймових послів та представників партій.

Ю. Романчук покладав великі надії на з'їзд нотаблів УНДП, що відбувся в лютому 1917 р., який би мав зняти протистояння між партійним проводом та опозицією. Більшість УПР оприлюднила свої сподівання в газеті «Українське слово»: «Одним словом з'їзд повинен згідно з постановами уставу партії, згідно з ухвалою ТНК рішити, що самотнім заступником нашого народу на зверх є УПР» [149, 1917, 1 лютого].

Однак з'їзд не примиривав політичний провід українського руху. К. Левицький, отримавши мандат довіри від з'їзду нотаблів, реанімував ЗУР, інтереси якої зіткнулися з чинною вже УПР. Спроба Ю. Романчука об'єднати всіх українських послів на зборах УПР від 7 червня 1917 р. провалилася. 28 червня 1917 р. УПР ухвалила рішення про створення Загального українського парламентського заступництва, проте до узгодження статуту не дійшло. 25 вересня 1917 р. Є. Петрушевич змінив Ю. Романчука на посаді голови УПР.

Російська окупація 1914 р. спричинила евакуацію держаних установ, керівних органів політичних партій, товариств і організацій. Більшість українських товариств і організацій перенесла свою діяльність до Відня. З ініціативою українських учителів при ЗУР утворено організацію «з характером приватного комітету» для упорядкування культурного життя в період війни під назвою Загально-Українська культурна рада (ЗУКР). Перші наради ініціативної групи відбулися у січні-лютому 1915 р. Нову організацію утворили представники всіх культурних, наукових і політичних об'єднань: «Просвіта», Шкільний союз, Учительська громада, Товариство ім. Петра Могили, Українське педагогічне товариство, Наукове товариство ім. Шевченка, Музичне товариство, Руська бесіда (м. Чернівці), Інформаційний комітет українського учительства, Союз буковинських послів, Союз визволення України, Український запомоговий комітет, товариство молоді «Січ», представники духовенства та світської інтелігенції [142, 1915, Ч.101].

На перших нарадах розглядалися організаційні питання новоствореної організації, а також: 1) заснування народних і середніх шкіл у колоніях українських переселенців; 2) відновлення українських шкіл у звільнених від російської армії галицьких повітах; 3) надання приватним гімназіям державного статусу; 4) фінансова підтримка НТШ та українських видавництв. ЗУКР ініціювала низку депутацій до австро-угорського уряду у справі українського університету. У 1915–1916 рр. організовано школи для

українських дітей у всіх таборах біженців; у великих містах (Відні, Празі тощо) поряд з народними школами почали діяти гімназійні та семінарські учительські курси.

За напрямками діяльності ЗУКР ділилася на три секції: 1) народне шкільництво; 2) середнє шкільництво; 3) популярних викладів літератури, науки і мистецтва. П'ять делегатів з кожної секції становили Головну управу ЗУКР, до складу якої увійшли послы австрійського парламенту та Галицького сейму – Ю. Романчук (голова), О. Колесса (заступник і фактичний керівник), Л. Левицький, І. Макух, О. Попович, Я. Веселовський, В. Щурат, А. Жук, І. Чапельський, Т. Лежогубський, Й. Жук, В. Бачинський, М. Ганкевич, І. Боберський, Г. Коваль, Д. Стельмах і А. Гранківський (секретар) [69, арк.23].

Для офіційного визнання австрійською владою повноважень ЗУКР 26 квітня 1915 р. був підготовлений спеціальний «Меморіал української політичної репрезентації в справі легалізування ЗУКР в міністерії просвіти і міністерії внутрішніх справ, обіймаючи враз з'ясовані постулати ЗУКР до культурно-просвітних потреб української воєнної еміграції». Основними його положеннями стали опіка над біженцями; безпосереднє підпорядкування місцевим законам краю, де перебували українці; рішуче застереження ЗУКР проти будь-яких втручань представників галицької краєвої шкільної ради у культурно-просвітні справи українських біженців [68, арк.2].

Важливу акцію для забезпечення народних шкіл викладацьким складом провела ЗУКР у вересні-жовтні 1915 р. Сотні українських вчителів народних і середніх шкіл, котрі перебували на фронтах у складі австро-угорського війська, отримали шанс перегляду їх військової повинності. Президія ЗУКР звернулася до «учителів шкіл середніх і народних, котрі тепер служать при війську, щоби в своїм інтересі в як найскорішій часі подали свою теперішню точну адресу і місцевість посади, яку занимали

перед війною та прислали се до канцелярії ЗУКР» на руки секретаря А. Гранківського [142, 1915. №.3].

З ініціативи НТШ і ЗУКР для допомоги молодим науковцям, а також здібним студентам у навчанні 1 червня 1916 р. засновано «Комітет наукової допомоги» на чолі з Ю. Романчуком. До керівного складу цього комітету ввійшли О. Колесса, В. Вергановський та І. Раковський. Повідомлення про заснування комітету з пропозиціями співпраці були надіслані І. Горбачевському, І. Пулюю, С. Смаль-Стоцькому, С. Дністрянському, С. Рудницькому і С. Томашівському [71, арк.12].

І. Пулюй 12 вересня 1916 р. привітав Ю. Романчука із заснуванням «організації наукової помочі для виховання наукових сил». «Я спочуваю задуманому важному ділу і рад буду кожного часу подавати людям поміч, на яку мене стане» [53, арк.33]. До того ж він запропонував, щоб управа організації «передала правительству меморіял, а в тому меморіялі представила всі ті митарства, які українська молодіж при габілітації переходила і тепер переходити мусить. Від правительства треба жадати не тільки як найскорішого заснування українського університета у Львові, але також, щоб воно давало відповідні стипендії для наукового виховання нових фахових сил українських, але не такі жебрацькі підмоги (250 гульденів!) як то колись, за часів славної «нової ери», обіцяв давати міністер Гартель, а що найменше 2400 корон річно».

18 жовтня 1918 р. у залі «Української бесіди» в Народному домі Ю. Романчук взяв участь в засіданні членів УНРади, призначених УПР, за участю 25 парламентських послів з Галичини і Буковини, 14 послів колишнього Галицького сейму, 2 членів палати панів – Митрополита А. Шептицького і радника двору О. Барвінського і 3 представників від кожної української політичної партії Галичини і Буковини. Керував засіданням Є. Петрушевич, який виголосив вступну промову про цілі й завдання наради. Виголошено також два політичні реферати – С. Барана і

Є. Левицького. Основним результатом засідання було ухвалення Статуту УНРади.

Наступного дня – 19 жовтня 1918 р. Ю. Романчук взяв участь у з'їзді мужів довір'я нотаблів у Львові. За словами К. Левицького, планований з'їзд українських нотаблів перетворився на Всенародні Українські національні збори. Найважливішим документом, схваленим того дня була постанова про проголошення Української держави. Можна припустити, що позиція Ю. Романчука співпадала з резюме підсумків дискусії в «Українському слові»: «Австрійські українці, згідно їх відвічальні політичні провідники, себто послы і члени партійних управ, не хотіли зривати мостів з Австрією, виказуючи, що ново перетворена австро-угорська монархія на засаді союзу окремих національних держав на дотеперішній австро-угорській області може бути в даних обставинах для українців бажана» [149, 1918, 21 жовтня].

УНРада 19 жовтня 1918 р. утворила три делегації: репрезентативну й виконавчу (як тимчасовий уряд) – у Відні, галицьку – у Львові й буковинську – у Чернівцях. За словами львівського дослідника О. Павлишина, основну роботу щодо організації української влади в республіці в зазначений період проводила галицька делегація. Вона уконституювалася під проводом Ю. Романчука на засіданні у Львові 27 жовтня 1918 р. Головою галицької делегації обрали К. Левицького, заступниками – І. Кивелюка і І. Макуха, скарбником – І. Куровця, секретарями – В. Бачинського і О. Назарука.

Ю. Романчук був втаємничений у план перебрання влади у Львові 1 листопада 1918 р., вітав перехід влади у повітах Східної Галичини до УНРади. 9 листопада 1918 р. на засіданні УНРади за рекомендацією К. Левицького було затверджено перший уряд – Тимчасовий державний секретаріат.

Однак радість перших кроків державного життя українців була затьмарена відходом 21 листопада 1918 р. зі Львова українських військ і окупацією поляками міста. В ніч з 11 на 12 грудня, 76-літнього

Ю. Романчука, разом із В. Бачинським, І. Куровцем і В. Старосольським арештовано і відправлено до табору для інтернованих в Домб'є. Польська влада не зважала ні на вік українського політика, ні на важкий стан його спаралізованої жінки, яка залишалася без жодної опіки. Тільки завдяки енергійним заходам українських політиків, зокрема соціал-демократів, вдалося в Перемишлі повернути Ю. Романчука до Львова, звільнивши його з під варти.

Істориком В. Расевичем віднайдено проект «Основ державного устрою Галицької Республіки», який підготував Ю. Романчук. Документ (чотири машинописні сторінки формату А-4) датовано 1918 роком, на його першій сторінці рукописна позначка «Ю. Романчук» та відтиск овальної печатки «Бібліотека Наук. Тов. Шевченка у Львові».

Конституційний проект Ю. Романчука складався з 42 артикулів (параграфів), об'єднаних у 12 розділів («Державна суверенність», «Державна територія», «Державні народности», «Форма правління», «Загальні права горожан держави», «Державна рада», «Президент держави», «Державна міністерія», «Національні права», «Судівництво», «Адміністрація», «Оружна сила») та перехідних положень.

У проекті Галицька республіка проголошувалася незалежною, суверенною і правовою державою, влада в якій мала б належати народу. «Державними народностями» визнано українців, поляків та євреїв, за іншими – закріплено статус національних меншин. Територія держави обіймала всі етнічні українські землі колишньої Австро-Угорської монархії.

Артикул 5 конституційного проекту визначав правовий статус особи і громадянина в Галицькій Республіці, в основу якого покладено принцип рівності. Серед конституційних прав і свобод автор виділяв право доступу всіх громадян до «державних урядів», «свобідне право побуту і розпорядження своїм майном», право на працю і професійну освіту, неприпустимість «невільництва» в будь-яких формах та право на особисту

недоторканість, право на недоторканість житла, «тайна листів і прочих переписок», право на збори та створення товариств, свобода слова, письма, друку, неприпустимість цензури, свобода віросповідання, науки тощо.

За формою правління держава мала стати парламентсько-президентською республікою, в якій законодавча влада належала б парламенту – Державній раді, виконавча – Президенту та уряду – Державній Міністерії, судова – судам республіки.

Парламент (Державна рада) мав обиратись народом на підставі «загального, без різниці пола, рівного, безпосереднього, тайного і пропорційного виборчого права». До його компетенції «як тіла законодавчого належать всі справи, що відносяться до держави як такої, до області держави та до горожан держави, як справи договорів з іншими державами та ратифікація постанов про війну та мир» (арт. 7).

Парламент також «виконує право контролю цілої адміністрації держави» (арт.7). Термін повноважень парламенту становив 5 років. Депутати парламенту з-поміж себе обирали його голову – Президента Державної Ради та чотирьох заступників. Голова парламенту мусив бути українцем за національністю, два його заступники – поляком та євреєм.

Головою держави, на думку Ю. Романчука, мав бути Президент Галицької республіки, який обирався народним голосуванням на 6 років. Президент галицької республіки представляв державу, призначав державних міністрів, приймав їхню відставку, був «найвисшим комендантом державної армії» та призначав військових комендантів, укладав договори з іншими державами за згодою парламенту, а також разом з урядом вирішував питання війни і миру з обов'язковим пізнішим затвердженням цього рішення парламентом. Президент скликав засідання парламенту, мав право його розпуску, підписував ухвалені парламентом закони, призначав вищих державних службовців, здійснював помилування.

Уряд – Державна міністерія складався з його голови (президента міністрів) і державних міністрів для «поодиноких ресортів». Усіх членів уряду призначав Президент. Уряд був відповідальним перед парламентом, який міг висловити йому недовіру та відправити у відставку.

Значна частина проекту присвячена національним питанням. Детально визначено статус мов у Галицькій республіці, а саме «...школи народні і середні мають бути зорганізовані в міру потреби, зокрема для всіх трьох головних народностей, та наука в сих школах маєтсья подавати в матірній мові учеників» (арт. 22), «...внутрішньою мовою урядовою всіх державних урядів Галицької республіки є мова українська. Зовнішніми мовами урядовими в Галицькій Республіці, в устних і письменних зносінах, є мови: українська, далі польська і жидівська» (арт. 23); «закони, урядові розпорядження і урядові прилюдні оповіщення мають бути виготовлені в згаданих трьох мовах» (арт. 26) [33, арк.1-4].

Перехідними положеннями проекту передбачалося створення із числа представників країн Антанти «Міжкоаліційної комісії для Галицької держави», яка мала б «покликати до життя «Адміністраційну раду», у складі: 7 представників Української Національної Ради Східної Галичини, 3 представників польського і 2 – єврейського населення. Адміністраційна рада протягом 3 перших місяців мусила організувати і провести вибори парламенту, після того протягом 6 тижнів – вибори Президента, а через 2 тижні після виборів Президента – скликати перше засідання парламенту. Після створення Президентом Державної Міністерії, повноваження Адміністраційної ради припинялися. За словами дослідника П. Стецюка, останні положення дали йому підстави датувати проект Ю. Романчука зламом 1919–1920 рр.

Ю. Романчук вітав об'єднання українських політичних партій у формі проведення між партійних з'їздів і створення Міжпартійної ради. Український політикум найчастіше використовував Ю. Романчука як

експерта важливих політичних рішень, а також для примирення конфліктуючих груп або ж окремих осіб. Зокрема у 1922 р. велика кількість українських студентів (біля 380) вступили до державного польського університету у Львові. У відповідь студенти приватного (таємного) українського університету стали їх бойкотувати. Бойкотовані студенти звернулися до лідерів українських партій з проханням «їх розсудити». Коли конфлікт набув гострих форм.

У таких умовах «старші» українські політики звернулися до Ю. Романчука з проханням започаткувати акцію примирення. У листі до редакцій «Діла» і «Нашого прапора» Ю. Романчук прокоментував перебіг цих подій: «Я, почувши, що для започаткування таких справ є вже здавна призначена окрема комісія, чекав на акцію тої комісії, аж коли вона не наступила, запросив всі наші політичні і найважливіші наукові товариства і організації, одних і других по шість, на спільну нараду. Але більшість їх відтягнулася вже від самого обговорювання справи, вчасі подаючи брак компетенцій та покликуючись на згадану комісію. Я вважаючи отже мою місію за скінчену і повідомляю о сім всіх інтересованих» [39, арк.20].

Багато уваги Ю. Романчук надавав налагодженню взаємин краю із закордонним урядом ЗУНР, які загострилися в 1922 – початку 1923 рр. У серії редакційних статей «Слова»: «Рак», «Помста» розкритиковано політику крайової УНТП. Основними звинуваченнями проти керівництва Народного комітету УНТП були: 1) дискредитація екзильного уряду ЗУНР; 2) утворення українського уряду і «...переміна віденської репрезентації в амбасаду чи лише агентуру правительства краєвого»; 3) склад Народного комітету УНТП, до якого нібито входили деякі некваліфіковані політики – «капітулянти», які «... ані в політиці ніколи не брали участі, ані до хвилі кооптації не були члени партії» [298, с.198].

В. Бачинський був незадоволений листуванням екзильного уряду з окремими політиками в краї без його відома. Він звернувся до Ю. Романчука

з проханням оприлюднити список осіб, яким направляються ці листи, а також висловити своє бачення цих процесів. 15 лютого 1923 р. Ю. Романчук надіслав листа В. Бачинському, у якому повідомив про надіслання листів Є. Петрушевича С. Федьку, В. Охрімовичу, І. Куровцю, о. Т. Войнаровському, І. Герасиміву, о. О. Степановичу, поза Львовом – А. Горбачевському, о. С. Юрику, І. Кохановському, Г. Тершаковцю. «Та не всі названі дістали, – підкреслював Ю. Романчук. – нпр. О. Степанович і др. Куровець сказали мені, що його не дістали» [39, арк.46].

Ю. Романчук радив В. Бачинському не ображатися на Є. Петрушевича, «тільки хиба на інформаторів його». Щодо кампанії «Слова», Ю. Романчук запевнив лідера УНТП про свою відсторонність від цієї газети, а також відверто підкреслив: «На Народному Комітеті я досить мало коли бував, тож і не можу всьо добре знати» [39, арк.46]. У ситуації, що склалася на початку 1923 р. в українському політикумі, Ю. Романчук пропонував В. Бачинському тимчасове «гонорове уступлення, не перешкоджаюче евентуальному скорому повороті». Обґрунтовував він це недостатнім рівнем довір'я між українськими політиками: «Ся нестача довір'я панує, о скілько знаю, в широких кругах, навіть у не конче противних Вам людей. У мене, котрий з ніким ніколи не переписуюся, є листи з краю від наших визначнійших людей, організаторів: оден з Гуцульщини з наріканєм в справі бранки, що Нар.[одний] Комітет не подбав о неї, а його обіжених дійшов аж 27.01 1923 р. Інший лист (о. Савочки з Селиськ) звертає до мене якнайскорішого скликання Нар[одного] Комітета до якнайскорішого скликання Нар[одного] Зїзду». Водночас рекомендовано В. Бачинському оголосити в «Громадському віснику» «таку більше-менше заяву» щодо експозе прем'єр-міністра В. Сікорського в польському сеймі: «Се було би на мою гадку діло користне: для народної справи і для Вашої особи» [39, арк.46].

У листі до В. Бачинського від 3 березня 1923 р. Ю. Романчук вкотре нагадав «Критика през[едента] Петрушевича в довір очних і покликаних до

сего кружках єсть не тільки дозволена але пожадана і свої уваги повинно ся єму також довір очно передавати. Але ходить о те, в який спосіб, в яким тоні, а до того в яких чи і в непокликаних кружках се робиться. Притім же становище нашої віденської репрезентації і особи през[идента] Петрушевича стало зв'язане з нашою справою, і єї вагою не тільки на внутрі, але і на зовні, а провід в краю того знання не має і не може мати, він до особи зовсім не прив'язаний. Підорване поваги репрезентації віденської було би дуже шкідливе, майже убійче для цілої нашої справи, а підорване поваги провідника в краю певне що також шкідливе...» [39, арк.42-43].

Відповідаючи на закиди В. Бачинського, Ю. Романчук висловився дуже категорично: «Я від активної політики майже зовсім відсунувся, мішаюся хиба о стілько, о скілько я до того виразно визваний або спонуканий. Не переписуюся ані з Віднем, ані не зношуся з Міщанським Братством і не маю жодної зв'язи зі «Словом». Але я й не приглядався спокійно підкопуванню довір'я до Вас, хоть передовсім повинен кожний сам о довір'я до себе дбати, а Ви своїм поведенєм, іменно своїм майже демонстративно виставним та гулящим життям дуже многим людям підкопували те довір'я і котре, особливо провідникови, конче єсть потрібне». Ю. Романчук пропонував шляхи вирішення цього конфлікту («вийти зовсім гонорово з цілої справи і не тратити навіть свого теперішнього становища, а тільки хвилево відсунутися»), але В. Бачинський не реагував; ніхто з інших прихильників останнього кращих варіантів розв'язання проблеми не запропонував. У цій ситуації Ю. Романчук констатував: «А від того і справа народна терпить, не тільки партійна. Я свою добру волю показав, і на тім хочу скінчити» [39, арк.44].

Ухвала Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р. про приєднання Східної Галичини до Польщі глибоко обурила Ю. Романчука, перекреслила надії на справедливе міжнародне розв'язання українського питання. 18 березня 1923 р. у Львові відбулася двадцятитисячна

демонстрація, учасники якої висловили протест ганебному рішенню послів держав Антанти. Цього ж дня на площі Св. Юра, десять тисяч українців, під проводом 82-річного Ю. Романчука, склали присягу на вірність Українській державі, не визначаючи чинності цього міжнародного документу: Ми, український народ, клянемося, що ніколи не погодимося на пануванє Польщі над нами й кожду нагоду використаємо, щоб ненависне нам ярмо неволі зі себе скинути, та злучитися з цілим великим українським народом в одній незалежній соборній державі» [149, 1923, 21 березня].

Нові політичні реалії після 14 березня 1923 р. спонукали до пошуку нових політичних програм. Ю. Романчук у листі до Т. Войнаровського чітко висловив своє бачення української політики: «Нам пора тепер тримаючися зложеної 18/3 на Свято юрській площі у Львові присяги, не оглядаючися ні на кого, правною дорогою приналежних нам прав і не вдаючися в ніякі експерименти і проби, і авантюри повинні домагатися не так властивої амністії як уневажнення всіх політичних засудів, процесів, слідств і арештовань, яко неправних актів, повної та неограниченої вільності повороту нашим емігрантам до краю. В краю добиваймося як найширшої автономії, самоуправи в адміністрації, судівництві, шкільництві і т.д. та все в зовсім правний, але заховуючий певний такт, рішучий спосіб, не уближаючи з одної сторони в нічим ладу і спокою в краю, вистерігаючи всяких заворушень, тепер впрочім спізнених й притім безвиглядних [39, арк.7].

Ю. Романчук оберігав український політикум від необдуманих кроків: «Доси наш уряд віденський занадто був довірливий і занадто спускав ся на держави Антанти, надіючи у них нашого спасення. Не можемо тепер бути подібно довірливі на другу сторону, противну, не діставши знов іншого заводу могли б ми ще в трудніше, вже майже безвихідне, положення попасти» [39, арк.18].

Вірячи в майбутнє об'єднання з наддніпрянцями в незалежній соборній державі, він вважав, що на міжнародній арені необхідно вести наступну

тактику: «Не в'яжучися з ніким, але й не знеохочуючи до себе нікого, а противно приєднуючи до себе всіх, хто би нам міг колись придатися» [39, арк.18].

У 1923–1924 рр. Ю. Романчук співпрацював із Західноукраїнським товариством Ліги Націй (ЗУТЛН), яке було утворене 20-22 січня 1922 р. у Відні. Після ухвали Ради послів держав Антанти Галичина втратила статус окремої міжнародно-правової одиниці і вступ до Союзу товариств Ліги Націй став проблематичним. Голова ЗУТЛН Р. Перфецький 20 травня 1923 р. у цій ситуації звернувся за порадою лідерів політичних партій краю, екзильного уряду та окремих авторитетних політиків, в т. ч. Ю. Романчука. Обговорювалися три варіанти рішення: порозумітися з поляками, приєднатися до придніпрянського товариства Ліги Націй, взагалі залишити Союз товариств Ліги Націй. Ю. Романчук вважав, що всіма засобами слід домагатись поновлення членства в Союзі товариств Ліги Націй.

У листі Р. Перфецького від 31 грудня 1923 р. дано доручення Ю. Романчуку розпочати «ініціативу для створення Кураєвого Комітету нашого Західно-Українського Товариства Ліги Націй» [52, арк.34]. 22 квітня 1924 р. Р. Перфецький повідомив про іменування Ю. Романчука почесним Президентом ЗУТЛН, а також членом Головної ради товариства. Подякувавши Р. Перфецькому, Ю. Романчук підкреслив: «Отримавши Ваше з 22/4 1924 я сей час порозумівся з деякими нашими людьми і всі они, так само як я, годимося вповні на предложений Вами спосіб поступування, та в найближшій дні скличемо нараду, о котрої висліді Вам сей час повідомляємо [52, арк.37].

Чимало організаційних зусиль докладав Ю. Романчук до практичної реалізації об'єднання політичних партій Західної України. Він вітав створення 11 липня 1925 р. Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), обраний до складу ЦК УНДО.

У 1925 р. кандидатура Ю. Романчука розглядалася історико-філологічним відділом Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) щодо присудження наукового звання члена-кореспондента ВУАН. О. Рубльов у своєму дослідженні, яке присвячувалося участі західноукраїнської інтелігенції у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939 рр.), навів цитату з листа керівників ВУАНу до Укрголовнауки НКО УСРР від 28 березня 1925 р.: «У черговому засіданні історично-філософічного відділу ВУАН запропоновано на членів-кореспондентів: відомого дослідника української етнографії і, зокрема, музичної етнографії Філярета Колессу у Львові, видатного чеського історика проф. Ярослава Бидло у Празі та ветерана історії української літератури Юліяна Романчука у Львові» [289, с.143]. Д. Багалій підтримав кандидатуру Ю. Романчука. О. Рубльов наголосив, що ймовірно справу обрання до ВУАН вищезгаданих та інших західноукраїнських вчених загальмувала ескалація конфлікту між М. Грушевським і тодішнім керівництвом Академії [289, с.143].

Незважаючи на солідний вік, Ю. Романчук не залишав громадської діяльності, публікував статті у пресі з приводу важливих політичних проблем. 24 лютого 1926 р., в день 85-річчя Ю. Романчука, його домівку відвідала представницька делегація уповноважених центральних установ і політичних партій. Від імені делегації до ювіляра звернувся голова УНДО Д. Левицький. Згадавши заслуги ювіляра для національного відродження галицької землі, він головну увагу звернув на те значення, яке мало заприсяження Українській державі, здійснене патріархом української політики після ухвали Ради послів держав Антанти. У своїй відповіді Ю. Романчук звернув увагу присутніх на необхідність «розбурхання в широких колах суспільності самопошанного ідеалізму та активності» [142, 1926, 27 лютого].

Ю. Романчук, споглядаючи партійну боротьбу в українському таборі Польщі, бачив загрозливі її наслідки для політичного, соціально-

економічного і культурно-освітнього життя українців. 17 травня 1931 р. він виступив співзасновником «Ради старих» («Ради сенаторів»), до якої увійшли К. Левицький, Т. Окуневський, А. Чайковський, С. Федак, Л. Кульчицький, о. О. Стефанович, С. Громаницький, Р. Сосновський. На тлі міжвоєнного політичного життя Західної України плеяда українських інтелігентів, маючи в арсеналі політичний досвід, поміркованість і одночасно беззастережну відданість соціально-державним ідеалам, продемонструвала шляхетний намір протистояти внутрішньому розладу, спричиненому партійно-політичною боротьбою.

За словами львівської дослідниці М. Дядюк: «Рада старих» з її консолідуючими ідеями заявила про себе раніше, чим представники українського політикуму зародили думку про скликання Всеукраїнського Національного Конгресу (1933 р.) та провели першу нараду Підготовчого Конгресового Комітету (грудень 1934 р.).

Приводом до створення цієї організації було «розважування, що теперішній час є надзвичайно тяжкий небезпечний для нас українців, та вимагає зібрання і організування усіх наших сил задля нашої оборони і охорони. За їх словами, вони не прагнули проводу старших, а тільки хотіли «подавати до відома нашого громадянства у справах національних: свої безпартійні думки і народи, як також ставити в ряди із всіма тими, що з чистими руками і з чесними думками приступають до доброго діла» [39, арк.14].

В одній із перших відозв «Ради старих» пролунав заклик до створення Верховної Ради до складу якої повинні були увійти представники всіх українських партій. Роблячи історичний екскурс внутрішньої незгоди, підкреслено: «Найперше воювали межі собою наші князі: убивали брата брата і ослаблювали сили нашого народу, аж цілий він майже незаміно попав під чуже ярмо. За часів Хмельницького відділилася чернь від козаків і під Берестечком зізнали ми повного поразення, яке було початком кінця

тодішньої визвольної боротьби. За часів повстання Мазепи значна частина наших полковників не прилучилася до гетьмана і його союзника, шведського короля Карла XII, через що ми програли битву під Полтавою. В найповнішому часі, в часі світової війни, ми не уміли єднатися і сставати разом, а Грушевський, Скоропадський, Петлюра виступали кожен окремо і кожен інакше. Навіть тепер ми не вміємо йти разом і стають окремо наші національні демократи, радикали, соціалісти, клерикали, русини чи рускіє і безпартійні» [240, с.84].

Автори документу навели приклад консолідації 1883 р. в Галицькому сеймі: «Рада старих» була готова стати ініціатором консолідації національних партій у форматі «Верховної Ради», яка мала би повагу і послух цілого нашого народу і рішала в засадничих справах, які дотичуть витичних ліній нашої політики і складалась би з найвизначніших і найавторитетніших лідерів партій.

У «Зазиві «Ради старих» до українського громадянства звернуто увагу на головні проблеми суспільства: політичну роз'єднаність і активність молоді [240, с.69]. Говорячи про відсутність консолідації (після виборів 1930 р. «одні відсуваються від національної роботи, другі роблять не так якби треба, та одні другим не довіряють – і при всякому ділі вишукують підозріння про всілякі вчинки не провірені, а навіть про мнимі зраджування справи національної, замість щиро розмовитись і взаємно порозумітись»), «Рада старих» закликала українську суспільність до єдності і взаємного довір'я.

Розуміючи настрої молоді в тодішніх обставинах, члени «Ради старих» не могли погодитися з тим, «щоби недосвідна молодь поривалась до таких актів, які ведуть до винищування нашого наймолодшого покоління... Отже якраз затривожує нас небезпекою дня будучности української нації – коли може не стати нам нашого покоління». Акція Ю. Романчука та його однодумців не знайшла підтримки в українському політичному таборі, проте заставила задуматися над виголошеними «Радою старих» проблемами.

11 січня 1927 р. Ю. Романчук залишив записку-заповіт, в якій з притаманною йому холоднокрівністю писав: «Не могучи через свою тілесну недугу бути для нікого потрібним і до нічого придатним, а з другої сторони, не могучи через недостаток засобів сяк-так утримувати собі життя, бажаю лишень одного: скорої та легкої смерти. Як і де будуть мене ховати, що будуть про мене говорити і писати, мені байдуже. Я ж цього не буду ні видіти, ні чути, ні про це знати. Таким нездарам і непотребам повинна суспільність на їх власне бажання сама – всупереч теперішнім постановам законів і поглядам – уможливлювати або й зготовляти смерть для їх власного й для свого добра. Поховати б мене без усякої паради, котрої я, против моєї волі, аж надто мав у житті і без коштів, котрі ліпше видавати для живих...» [220, с.87].

Таким чином, незважаючи на те, що національно-визвольні змагання українців завершилися поразкою, Ю. Романчук до останніх своїх днів зберігав відданість українській державі, проголошеній у 1918 р. Відійшовши від активного політичного життя у 20-х рр. ХХ ст., він не залишався осторонь чільних проблем національно-визвольного руху українського народу. Чимало організаційних зусиль доклав він для практичної реалізації об'єднання політичних партій Західної України, проте обтяжений немічністю та хворобами, він не завжди міг зберігати оптимізм і віру в краще майбутнє.

ВИСНОВКИ

1. Юліан Романчук – представник нової генерації українських політиків Галичини, яка вийшла на історичну арену в останній чверті XIX ст. Основними чинниками формування його світогляду були: сімейне виховання в душі національної свідомості, патріотизму, а також навчання в початкових народних школах у Дулібах та Стрию, Станиславівській та Львівській академічній гімназіях, Львівському університеті. Наполегливість та працьовитість молодого політика забезпечили йому авторитет та повагу серед відомих тогочасних громадсько-політичних діячів. Працюючи на педагогічній ниві як викладач тоді єдиної української середньої школи, проявив себе здібним педагогом, знавцем класичних мов.

2. Реалізуючи народовецьку концепцію «органічної праці», яка передбачала максимальне використання легальної діяльності для поступового піднесення матеріального і культурно-освітнього рівня народу, його національної свідомості, Ю. Романчук виступив засновником більшості національно-культурних та економічних громадських інституцій, серед яких потрібно виділити «Просвіту», Літературно-наукове товариство імені Шевченка (з 1892 р. – Наукове товариство імені Шевченка), Руське педагогічне товариство, «Зоря» і ін.). Відомий політик залишив помітний слід у редакційно-видавничій сфері української культури, чимало зусиль віддав редагуванню газети «Правда», редакцією якої керував з перервами в 1873–1878 рр. Наприкінці 1879 р. на власні кошти заснував у Львові першу політичну газету для народу – «Батьківщина», виступив співзасновником газети «Діло» (1880) та журналу «Ruthenische Rundschau» (1903).

3. У ході інтегрування у політичну систему Австро-Угорщини очолювана Ю. Романчуком УНДП сприяла розбудові громадянського суспільства в краї. Провід партії на чолі з Ю. Романчуком не тільки розробляв конкретні реформи політичного характеру, але й виступав

каталізатором суспільно-політичного життя, спрямовував своїх членів на реалізацію програмних цілей партії, зокрема утворення української автономії у складі імперії Габсбургів. Він підтримував і пропагував основні демократичні цінності: ідею запровадження в державі системи загального виборчого права (ліквідація курій і ведення прямого, рівного і таємного голосування), забезпечення основних конституційних свобод – недоторканості особи і житла, свободи зборів і товариств, слова і преси, свободи віри і совісті. В освітній сфері відстоював створення у всіх селах і містах народних шкіл з українською мовою викладання; українських гімназій, учительських семінарій у найбільших містах Галичини; заснування у Львові українського університету. Підтримував ідею утворення Крайової шкільної ради для української частини Галичини.

4. Будучи депутатом Галицького сейму (1883–1895), головою Руського клубу в сеймі (1889–1895), послом австрійського парламенту (1891–1897, 1901–1918), головою Української парламентської репрезентації (1901–1910, 1916–1917), віце-президентом австрійського парламенту (1910–1918) спрямовував свою парламентську діяльність на забезпечення і захист ідеї розв'язання політичних, соціально-економічних і культурно-освітніх інтересів українства в Австро-Угорщині. Промови, пропозиції, протести Ю. Романчука були професійно опрацьовані, що змушувало опонентів рахуватись з його аргументами. Його виступи на пленарних засіданнях, комісіях, запити та інтерпеляції справляли значний резонанс на політичне життя Галичини та Австро-Угорщини загалом.

5. Вітаючи об'єднання національних сил краю у формі Головної Української Ради (ГУР), очолюючи «Український допомогивий комітет» та Українську культурну Раду у Відні, Ю. Романчук схвалював федералістичний план розв'язання українського питання в межах Австро-Угорщини. Після розпаду імперії Габсбургів підтримав державотворчі процеси на західноукраїнських землях в 1918–1923 рр. (приведення до

присяги Державного секретаріату ЗУНР, діяльність в Українській Національній Раді). У міжвоєнний період ХХ ст., займаючи неофіційну посаду старійшини українського політикуму Західної України, сприяв консолідаційним процесам в його середовищі, багато уваги надавав налагодженню взаємин краю із закордонним урядом ЗУНР. У середині 1920-х рр. підтримав ідею створення легальної центристської політичної сили краю – Українського національно-демократичного об'єднання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУ у м. Львові)

1. Ф. 146 Галицьке намісництво, м. Львів. 1772 – 1921.

Оп. 7

Спр. 4101 Донесения дирекции полиции, староств о деятельности легальных и нелегальных общественных и политических организаций с приложением отчёта (1875 – 1877 pp.), 235 арк.

2. Спр. 4101 Донесения дирекции полиции, староств и переписка с Министерством внутренних дел о создании и деятельности легальных и нелегальных общественных и политических организаций в Галиции (1887 – 1890 pp.), 330 арк.

3. Спр. 4584 Донесения дирекции полиции, староств и переписка с Министерством внутренних дел о проведении собраний избирателей с отчётами депутатов (1893 – 1897 pp.), 148 арк.

4. Спр. 4755 Отчёт Львовской дирекции полиции о внутренней организации политических партий на территории Галиции (1899 p.), 5 арк.

5. Ф. 196 Політичне товариство «Руська Рада», м. Львів. 1870 – 1914.

Оп. 1.

Спр. 97 Звернення до виборців і інші матеріали про підготовку до виборів у Галицький крайовий сейм (1889 p.), 75 арк.

6. Спр. 99 Листування уповноваженого товариства про висування в кандидати в депутати австрійського парламенту (1891 p.), 12 арк.

7. Спр. 102 Список уповноважених «мужів довір'я» товариства та їх інформації про хід виборчої кампанії у повітах Калуш, Долина, Бібрка (1891 р.), 17 арк.

8. Ф. 309 Наукове товариство ім. Т. Шевченка.

Оп. 1

Спр. 19 Звіт про діяльність за 1883 – 1884 рр., 6 арк.

9. Спр. 21 Звіт про діяльність складений М. Грушевським (1895 р.), 9 арк.

10. Спр. 24 Звіт про діяльність за 1894 – 1895 рр., 24 арк.

11. Спр. 25 Протоколи засідань членів правління (1902 – 1912 рр.), 151 арк.

12. Спр. 52 Листування з Міністерством віросповідань і освіти про надання коштів на видавництво шкільних підручників (1893 – 1918), 90 арк.

13. Спр. 62 Листування з Крайовим комітетом про надання коштів на потреби товариства (1896 – 1918 рр.), 80 арк.

14. Спр. 123 Листування з організаційними комітетами про проведення міжнародних наукових конгресів, з'їздів, конференцій тощо, 95 арк.

15. Ф. 310 Український університет у Львові. 1921 – 1928.

Оп. 1.

Спр. 3 Звернення українських вчених до Ліги Націй з протестом проти переслідувань польською владою української науки в Галичині (1920 р.), 5 арк.

16. Ф. 348 Товариство «Просвіта», м. Львів. 1868 – 1939 рр. Т.1.

Оп. 1.

Спр. 13 Листування з установами, організаціями і громадянами в Західній Україні і Чехословаччині про 60-ліття «Просвіти» та участі в роботі II Всеукраїнського освітнього конгресу у Львові, 10 арк.

17.Спр. 24 Описи справ, відкладених у процесі діяльності економічного відділу товариства та кошторис загальних економічних фондів на 1914 рік, 5 арк.

18.Спр. 30 Обіжник Комітету будови надгробника І. Франкові до організацій і установ Західної України про збір коштів на побудову пам'ятника письменникові, 234 арк.

19.Спр. 34 Листування з українськими установами, товариствами в Європі, Америці й Азії про відзначення 60-ліття «Просвіти» та участі в роботі II Всеукраїнського освітнього конгресу у Львові, 8 арк.

20.Спр. 694 Листування з членами товариства і іншими особами з прізвищами на літеру «Ро-Ря», 141 арк.

21.Спр. 774 Книга обліку почесних членів товариства, 29 арк.

22.Спр. 799 Інструкція для філіалів товариства про порядок заснування нових підвідомчих організацій (1911 р.), 6 арк.

23.Ф. 362 Студинський Кирило, історик мови і літератури, голова Наукового товариства ім. Шевченка, академік ВУАН. 1868 – 1941.

Оп. 1.

Спр. 54 Статути, листи, касові звіти та ін. документи про діяльність Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, 212 арк.

24.Спр. 58 Листи редакцій «Діло», «Дністер», «На смену», «Художественная литература» і ін. про публікацію статей, видання творів та ін. питання, 34 арк.

25.Спр. 182 Листи Куліша П. і Романчука Ю. до Барівнських Олександра і Осипа. Копії (1870 – 1880 рр.), 45 арк.

26.Спр. 375 Листи Рожейовського М., Роздольського Е., Романчука Ю., Рудого В. та ін. кореспондентів з прізвищами на букву «Р», 42 арк.

27.Ф. 372 Охримович Володимир (1870 – 1931 рр.), письменник, адвокат, етнограф.

Оп. 1.

Спр. 16 Листування з установами, організаціями, громадсько-політичними діячами, 79 арк.

28.Ф. 382 Юліан Романчук, політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст. 1842 – 1932.

Оп. 1

Спр. 1 Звернення, декларації, листи та інші документи про діяльність Романчука Ю. як голови об'єднаного українського депутатського клубу в австрійському парламенті, 63 арк.

29.Спр. 2 Звернення членів народовської партії до Романчука Ю. із закликом проти солідарності з москвофільською партією і за співпрацю з урядом, 2 арк.

30.Спр. 3 Лист від Грушевського М., Франка І. та Студинського К. до Романчука Ю. про розходження діяльності національно-демократичної партії з їхніми політичними поглядами, 2 арк.

31.Спр. 4 Листи і звернення чеських, словацьких установ, депутатів, офіційних осіб в справі спільних виступів і протестів в австрійському парламенті та зміцнення культурних зв'язків між слов'янськими народами, 26 арк.

32.Спр. 5 Проекти, відозви та листи про створення українського університету у Львові, 21 арк.

33.Спр. 7 Проект Конституції Галицької республіки, складений Романчуком Ю., 4 арк.

34.Спр. 8 Основні пункти програми незалежної групи «Української народної трудової партії». Членський квиток, 3 арк.

35.Спр. 9 Статут західноукраїнського товариства Ліги Націй у Відні, реферат, листи та інші документи, 38 арк.

36.Спр. 10 Запрошення від українських товариств, установ і політичних партій, надіслані Романчуку Ю., 31 арк.

37.Спр. 11 Телеграми, надіслані Романчуку Ю. як депутату австрійського парламенту, 2 арк.

38.Спр. 14 Текст промови Стефановича Ю. до 80-ти річчя народження Романчука Ю., 9 арк.

39.Спр. 15 Листи до редакцій і приватних осіб, 51 арк.

40.Спр. 16 Листи Андруховича К., Антоновича Б., Бадені С., Бачинського В., 13 арк.

41.Спр. 18 Листи Василька М., 31 арк.

42.Спр. 19 Листи Вахнянина А., Венгжина М., Витвицького С. і Вітика С., 11 арк.

43.Спр. 20 Листи Ганкевича Л., Гальбана Г., Гарасимчука В. і Гектора М., 13 арк.

44.Спр. 22 Листи Грушевського М.С., 8 арк.

45.Спр. 24 Листи Доманицького В.Н., 20 арк.

46.Спр. 25 Листи Єфремова С., 20 арк.

47.Спр. 29 Листи Коса А., Косінера Д. і Козловської Н., 11 арк.

48.Спр. 31 Листування Куліш Г., 31 арк.

49.Спр. 32 Листи Левинського В., Левицького В. і Левицького О., 10 арк.

50.Спр. 34 Листи Лозинського М., 17 арк.

51.Спр. 38 Листи Павлика М., 26 арк.

52.Спр. 40 Листи Подляшецького А., Полянського М., Порембського та ін. кореспондентів з прізвищами на букву «П», 16 арк.

53.Спр. 41 Листи Пулюя І., 34 арк.

54.Спр. 43 Листи Савіцького, Савойки Т., Савчака Д. і Салкінда Л., 11 арк.

55.Спр. 45 Листи Сембратовича Р., 16 арк.

56.Спр. 46 Листи Сервішера Н., Січинського А. і Слюзара Р., 28 арк.

57.Спр. 48 Листи Старицького М., Старосольського С., Степанківського В. і Стешенка І., 16 арк.

58.Спр. 51 Листи трегубова В., Трильовського К. і Туркевича (І.), 9 арк.

59.Спр. 52 Листи Устияновича К., 24 арк.

60.Спр. 54 Листи Цеглинського Г., Целевича В., Цурковського І., Чайковського М. і Чорторийського Р., 26 арк.

61.Спр. 55 Листи Шараневича І., Шептицького А, Шеховича Л. та ін. кореспондентів з прізвищами на букву «Ш–Я», 18 арк.

62.Спр. 59 Стаття Романчука Ю. «Антипольська кампанія та її зброя», 5 арк.

63.Спр. 60 Замітки і записки Романчука Ю. з політичних питань, 52 арк.

64.Спр. 61 Стаття Романчука Ю. «Слівце о формі в творах наших поетів» та окремі зауваження до українського правопису, 23 арк.

65.Спр. 62 Чорнові записки Романчука Ю., 38 арк.

66.Ф. 387 Левинський Володимир, публіцист, політичний діяч, теоретик українського соціалістичного руху, один із засновників УСДП, редактор і співробітник ряду соціал-демократичних видань. 1880 – 1953.

Оп. 1.

Спр. 14 Виписки та уривки статей Левинського В., 66 арк.

67.Ф. 391 Загальноукраїнська культурна рада, м. Відень. 1915 – 1918.

Оп. 1.

Спр. 1 Меморіал, проект статуту, резолюція зборів та ін. документи про заснування та реорганізацію Ради у Відні, 21 арк.

68.Спр. 2 Довідки про заснування і діяльність Ради, 44 арк.

69.Спр. 8 Протоколи засідань Президії і Головної управи, 50 арк.

70.Спр. 9 Протоколи конференцій, нарад та засідань Президії і секцій Ради, 26 арк.

71.Спр. 10 Проколи засідань секції народного шкільництва, 34 арк.

72. Спр. 11 Протоколи засідань шкільної комісії, 17 арк.

73. Спр. 13 Перелік видань Ради, 6 арк.

74. Спр. 37 Листування з Міністерством внутрішніх справ, дирекцією українських вчительських курсів у Відні про виділення коштів на утримання й організацію навчання на курсах, 69 арк.

75. Спр. 44 Звіти, листування про діяльність українських гімназійних курсів у Відні, 30 арк.

76. Спр. 88 Листування з Міністерством внутрішніх справ, віросповідань і освіти про надання допомоги на видання шкільних підручників, художньої та релігійної літератури, 10 арк.

77. Ф. 395 Бюро культурної допомоги для українського населення окупованих земель. 1915 – 1918.

78. Оп. 1.

79. Спр. 2 Протоколи засідань Загальної Української Ради у Відні, 7 арк.

80. Ф. 440 Загальна українська національна рада, м. Відень. 1915 – 1916.

Оп. 1.

Спр. 1 Регламент Загальної української ради про порядок роботи, органи управління і секції, 8 арк.

81. Спр. 2 Протоколи і резолюції 8, 16, 22 засідань, 37 арк.

82. Спр. 3 положення про компетенцію і склад Загальної української національної ради, 6 арк.

83. Спр. 5 Резолюції і листи Францу Йосифу I про відділення і поділ Галичини на Східну і Західну, 24 арк.

84. Спр. 12 Відозва з вимогою автономії для українців, що знаходяться під владою Астро-Угорщини, 1 арк.

85. Спр. 15 Лист з протестом проти намагань російського царського уряду підкорити Галичину і Буковину, 4 арк.

86. Ф. 663 Павлик Михайло, публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ. 1853 – 1915.

Оп. 1.

Спр. 23 Стаття «Допис із Росії» (про потребу створення в Україні Української соціалістичної партії, яка б боролася за самостійну Україну) (1899 р.), 18 арк.

87.Спр. 26 Стаття «З парламенту» (1902 р.), 18 арк.

88.Спр. 71 Записи про віча (1874 – 1886 рр.), 70 арк.

89.Ф. 779 Редакція газети «Діло», м. Львів. 1880 – 1939.

Оп. 1.

Спр. 7 Листування з українськими культурно-освітніми організаціями, установами і приватними особами про надіслання і поміщення статей і оголошень (1904 – 1938 рр.), 62 арк.

90.Спр. 73 Статті, відозви, повідомлення про культурно-освітнє життя на Україні (1884 р.), 80 арк.

91.Спр. 78 Інтерпеляція групи українських депутатів австрійського парламенту про відношення шкільної влади до питання української народної освіти (1908 р.), 79 арк.

92.Ф. 818 Вахнянин Анатоль, композитор, письменник, педагог, громадський діяч. 1841 – 1908.

Оп. 1.

Спр. 10 Протоколи засідань «Руського клубу», Державної ради, писані Вахнянином А. (1891 – 1902 рр.), 89 арк.

93.Спр. 32 Листи кореспондентів з прізвищами на літеру «Н-Я» (1881 – 1918 рр.), 105 арк.

**Національна бібліотека ім. В. Стефаника (м. Львів),
відділ рукописів**

94.Ф. 1 Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ), Спр. 493,
Спр. 516.

95.Ф. 9 Колекція окремих надходжень, Спр. 556, Спр. 656.

96.Ф. Барвінських, Спр. 2242.

**Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України,
відділ рукописів**

97. Ф. 3. І. Франко.

Спр. 1173 Франко І.Я. Лист до [Романчука Юліана], 2 арк.

98.Спр. 1175 Лист до Романчука Юліана, 2 арк.

99.Спр. 1611 Лист Романчука Юліана до І. Франка, 2 арк.

100. Спр. 1624 Лист Романчука Юліана до І. Франка, 2 арк.

101. Спр. 1718 Лист Романчука Юліана до І. Франка, 1 арк.

102. Ф. 47 М. Доманицький.

Спр. 700 Лист Романчука Юліана до Доманицького В.М., 2 арк.

103. Спр. 702 Лист Романчука Юліана до Доманицького В.М., 1 арк.

104. Ф. 58 Ю. Федькович.

Спр. 353 Лист Романчука Юліана до Федьковича Ю., 2 арк.

105. Спр. 354 Лист Романчука Юліана до Федьковича Ю., 2 арк.

106. Ф. 60. І. Пулюй.

Спр. 299 Лист Романчука Юліана до І. Пулюя, 2 арк.

107. Спр. 300 Лист Романчука Юліана до І. Пулюя, 2 арк.

108. Спр. 301 Лист Романчука Юліана до І. Пулюя, 2 арк.

109. Спр. 302 Лист Романчука Юліана до І. Пулюя, 2 арк.

110. Спр. 303 Лист Романчука Юліана до І. Пулюя, 1 арк.

111. Ф. 61 В. Лукич.

Спр. 835 Листи Романчука Юліана до В. Лукича, 1 арк.

ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

112. Лист І. Франка до М. Драгоманова 24.05.1887 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 111–117.
113. Лист І. Франка до М. Драгоманова 20.08.1887 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 118–122.
114. Лист І. Франка до М. Драгоманова 19.10.1887 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 124–126.
115. Лист І. Франка до М. Драгоманова 20.03.1889 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 203.
116. Лист І. Франка до редакції газети «Діла» // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти тамах. – Т. 49. – С. 318.
117. Лист І. Франка до М. Павлика близько 28.03.1894 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 483–484.
118. Лист І. Франка до М. Драгоманова 9.04.1894 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 484–489.
119. Лист І. Франка до М. Павлика 17.04.1894 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 491–495.
120. Лист І. Франка до М. Драгоманова 26.04.1894 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 495–496.
121. Лист І. Франка до М. Драгоманова 13.05.1894 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 498–501.
122. Лист І. Франка до М. Драгоманова 10.11.1894 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 49. – С. 524–526.
123. Лист І. Франка до В.Ю. Охримовича 18.06.1896 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – С. 78.
124. Лист І. Франка до М.І. Павлика 25.08.1896 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – С. 79.

125. Лист І. Франка до Ю.С. Романчука 13.03.1897 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – С. 89–90.
126. Лист І. Франка до Ю.С. Романчука 25.11.1897 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – С. 95.
127. Лист І. Франка до М.І. Павлика 29.10.1899 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – С. 140.
128. Лист І. Франка до Ю.С. Романчука 3.05.1903 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – С. 228–230.
129. Лист І. Франка до В.М. Доманицького 17.07.1906 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – С. 290.
130. Лист І. Франка до В.М. Доманицького 14.10.1907 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – С. 333–334.
131. Лист І. Франка до В.М. Доманицького 16.10.1907 р. // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – С. 335–336.
132. Романчук Ю. Моїм виборцям з повітів Калуш-Войнилів, Долина, Рожнянів-Болехів, Бібрка-Ходорів. Sprawozdania z mojej posolskiej działalności w pp. 1901 – 1907. – 26 с.
133. Романчук Ю. – заступник русского народа. – Л., [Б.Р.]. – 8 с.
134. Stenograficzne sprawozdania z drugiej sesji piatego peryodu Sejmu Krajowego krolestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem z roku 1884.
135. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji piatego peryodu Sejmu Krajowego krolestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem z roku 1885/6.
136. Stenograficzne sprawozdania z drugiej sesji szostego peryodu Sejmu Krajowego krolestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem od 14 pazdziernika do listopada 1890.

137. Stenograficzne sprawozdania z czwartej sesji szostego peryodu Sejmu Krajowego krolestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem. Tom 2-gi z roku 1893 od 24 kwietnia do 20 maja 1893/

138. Sprawozdanie komisji szkolnej o wnionsku posla Romanczuka w sprawie jezyka wykladowego w szkolach ludowych I srednich // Alegaty do stenograficznych sprawozdan Sejmu Krajowego z 1884 r. Alegat 112.

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

139. Батьківщина.

140. Галицкая Русь.

141. Галичинанин.

142. Діло.

143. Молода Україна.

144. Народ.

145. Новый пролом.

146. Правда.

147. Руслан.

148. Свобода.

149. Слово.

150. Учитель.

151. Шляхи.

152. Gazeta Narodowa.

153. Kurjar Lwowski.

154. Kraj.

155. Nowa Reforma.

156. Gzas.

СПОГАДИ

157. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський / Упор. А. Шацька, О. Федорук. – К. : Смолоскип, 2004. – 528 с.
158. Вахнянин А. Руська справа в 1881 – 1884 рр. / А. Вахнянин. – Л., 1895. – 68 с.
159. Вахнянин А. Спомини з життя / А. Вахнянин. – Л., 1908. – 157 с.
160. Збаражчина. Спомини і матеріали. – Нью-Йорк, 1965. – 862 с.
161. Кедрин І. Життя–події–люди. Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – 725 с.
162. Крип'якевич І. Спогади / І. Крип'якевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – Л., 2001. – С.13–46.
163. Левицький К. Видавництво «Діла» / К. Левицький // Діло. – 1928. – 14 січня.
164. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 р. / К. Левицький. – Л., 1926/1927. – Ч.1-2. – 241 с.
165. Левицький К. Як радили наші старі громадяни 1879 р., чи приступити до видавництва «Діла» / К. Левицький // Діло. – 1938. – 14 січня.
166. Макух І. На народній службі / І. Макух // Спогади. – К. : Основні цінності, 2001. – 572 с.
167. Олесницький Є. Сторінки з мого життя (1890 – 1897) / Є. Олесницький. – Л., 1935. – 122 с.
168. Остапчук Я. Подих з недавньої бувальщини / Я. Остапчук // Збаражчина. – Торонто, 1964. – С. 183–465.
169. Спогади Кирила Студинського // Єдлінська У. Кирило Студинський. 1868 – 1941. Життєпис – бібліографічний нарис. – Л., 2006. – С. 225–294.

170. Цегельський А. Від легенд до правди / А. Цегельський. – Л., 1927. – 336 с.

171. Чайковський А. Як то було при народинах «Діла» / А. Чайковський // Діло. – 1928. – 14 січня.

172. Чернецький А. Спомини з мого життя / А. Чернецький. – К. : Основні цінності, 2001. – 168 с.

МОНОГРАФІЇ І СТАТТІ

173. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства / М. Андрусак. – Л., 1935. – 78 с.

174. Андрусак М. Генеза й характер галицького москвофільства / М. Андрусак. – Прага, 1941. – 19 с.

175. Аркуша О Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. / О. Аркуша. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 173 с.

176. Аркуша О. Галицький сейм у висвітленні сучасної польської історіографії / О. Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – Вип. 9. – С. 339–369.

177. Аркуша О. Олександр Барвінський (до 150-річчя від дня народження) / О. Аркуша. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – 34 с.

178. Аркуша О. Парламентська традиція галицьких українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Західноукраїнська Народна Республіка: історія і традиції. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – С. 68–91.

179. Аркуша О. Проблема консолідації національно-політичних сил українського галицького суспільства у 90-х рр. XIX ст. / О. Аркуша // Молода нація. – К. : Смолоскип, 1996. – Вип. 3. – С. 198–212.

180. Аркуша О. Русофільська орієнтація в галичині в останній чверті XIX ст. // Третій міжнародний конгрес українців (Харків, 26-29 серпня 1996). – Харків : Око, 1996. – Ч. 1. – С. 120–125.

181. Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці 80-х рр. XIX ст. / О. Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – Вип. 3-4. – С. 118–139.

182. Аркуша О. Русофіліство в Галичині у середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розгляду / О. Аркуша, М. Мудрий // Вісник Львівського національного університету: Серія історична. – Л., 1999. – Вип. 34. – С. 231–268.

183. Батенко Т. До історії формувань виборчої системи в Галичині та виборчих змагань галицьких українців 2-ї половини XIX ст.: Спроба аналізу / Т. Батенко // Республіканець. – 1994. – № 3-4. – С. 35–39.

184. Бачинський Ю. Поділ Галичини: Реферат виголошений на 6 з'їзді руско-української радикальної партії у Львові дня 19 вересня 1897 р. / Ю. Бачинський. – Чернівці : Накладом Дениса Лукіяновича, 1897. – 16 с.

185. Бачинський Ю. Україна irredenta. – Л., 1900. – 185 с.

186. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881 – 1939) / Г. Білавич, Савчук Б. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 208 с.

187. Білоніжка П. З історії Франкової габілітації / П. Білоніжка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – Л. : Світ, 1998. – С. 62–68.

188. Боляновський А. Діяльність австрійської контррозвідки в Галичині проти російської розвідки (1878 – 1913) / А. Боляновський // Україна в минулому. – Київ-Львів, 1996. – Вип. 9. – С. 118–139.

189. Вахнянин А. Матеріяли до політики Русинів від часу так званої «нової ери» / А. Вахнянин. – Л. : Горук, 1908. – 130 с.

190. Витанович І. Соціально-економічні ідеї в змаганнях галицьких українців на переломі ХІХ – ХХ вв. / І. Витанович // Наукові записки УТГІ. – 1970. – Т. ХХІ. – С. 30–74.

191. Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України / С. Гелей. – Л., 1996. – 122 с.

192. Гординський Я. До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-х рр. ХІХ ст. / Я. Гординський. – Л., 1917. – 129 с.

193. Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини / Я. Грицак // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1991. – Т. ССХХІІ. – С. 71–110.

194. Грицак Я. До генези ідеї політичної самостійності України / Я. Грицак // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – К. : Наукова думка, 1992. – Вип. 1. – С. 119–143.

195. Грицак Я. Українське національне відродження в Галичині ХІХ – на початку ХХ ст. / Я. Грицак // Краківські українознавчі зошити. – Краків, 1997. – Т. 5-6. – С. 283–285.

196. Грицак Я. Іван Франко і робітничий рух у Східній Галичині у 70 – 80-х роках ХІХ ст. / Я. Грицак, С. Трусевич // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.). – К. : Наукова думка, 1990. – С. 343–347.

197. Грушевський М. На українські теми / М. Грушевський // ЛНВ. – 1909. – Т. 47. – С. 341–353.

198. Грушевский М. К польсько-украинским отношениям Галиции / М. Грушевский. – К., 1905. – 112 с.

199. Грушевский М. Из польско-украинских отношений Галиции / М. Грушевский. – Спб., 1907. – 74 с.

200. Давидова Г. Ліричний герой у циклі Івана Франка «Поклони» (збірка «Мій Ізмарагд») / Г. Давидова // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – Л. : Світ, 1998. – С. 397–399.
201. Дейчаківський І. Юліан Романчук / І. Дейчаківський. – Івано-Франківськ, 1998. – 71 с.
202. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у ХІХ ст. / М. Демкович-Добрянський. – Мюнхен, 1969. – 120 с.
203. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський – цісарські намісники Галичини 1903 – 1913 / М. Демкович-Добрянський. – Рим, 1987. – 131 с.
204. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О. Добржанський. – Чернівці, 1999. – 254 с.
205. Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни / Д. Дорошенка. – Прага, 1936. – 99 с.
206. Дудикевич Б. Як проходили вибори в Західній Україні за часів Австро-Угорщини та панської Польщі / Б. Дудикевич. – Л., 1950. – 46 с.
207. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – К. : Наша культура і наука, 1999. – 121 с.
208. Зайцев О. Екзильний уряд ЗУНР і українські політичні організації Галичини (1919 – 1923 рр.) / О. Зайцев // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – Вип. 6. – С. 188–194.
209. Зашкільняк Л. Історія Польщі / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Л. : Світ, 2003. – 586 с.
210. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі (1920–1939 рр.) / Л. Зашкільняк // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939) : матеріали міжнар.

наук. конф., (Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.) / [упорядн. Василь Футала]. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 34–45.

211. Злупко С. Економічна думка на Україні: Нариси історії економічної думки на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст. / С. Злупко. – Л. : Видавництво Львівського університету, 1969. – 222 с.

212. Історичні передумови воз'єднання українських земель. – К. : Наукова думка, 1989. – 398 с.

213. Історія Української РСР: У 8 т. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1978. – 607 с.

214. Каковський К. На шляху до Великого Жовтня: Страйковий рух в Галичині кінця XIX – початку XX ст. / К. Каковський. – Л. : Видавництво Львівського університету, 1970. – 156 с.

215. Калинович В. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів / В. Калинович. – Л. : Видавництво Львівського університету, 1967. – 155 с.

216. Кеппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроби порівняння / А. Кеппелер // Україна. – Вип. 1. – 1992. – С. 104–119.

217. Кармазіна М. Ідея державності в українській політичній думці (кінець XIX – початок XX ст.) / М. Кармазіна. – К., 1998. – 352 с.

218. Карпенко О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях / О. Карпенко // Український історичний журнал. – 1993. – № 1. – С. 16–29.

219. Качкан В. Михайло Павлик: Нарис життя і творчості / В. Качкан. – К., 1986. – 174 с.

220. Качкан В. Освітнянсько-просвітницька та культурологічна діяльність Юліана Романчука // Українство: національно-духовні виміри. Збірник наукових праць і матеріалів. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 82–98.

221. Качкан В. Просвітницько-народознавчі студії в галицьких періодичних виданнях кінця XIX – початку XX ст. // Історія української літератури

і культура в персоналіях (XIX – XX ст.) / Передм. О. Гриніва / В. Качкан. – Л., 2002. – Кн. 5.– С. 88–104.

222. Киричук О. Ставропігійський інститут у Львові (1916 – 1924 рр.) / О. Киричук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – Вип. 6. – С. 335–340.

223. Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини XIX – початку XX ст. / О. Киричук. – Л., 2001. – С. 204 с.

224. Кобута С. Конституційний проект Галицької Республіки // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – Вип. 6. – С. 152–154.

225. Кульчицький В. Галицький крайовий сейм (1861 – 1914) / В. Кульчицький // Питання теорії і практики радянського права. – 1958. – № 4. – С. 5–19.

226. Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель / Г. Ковальчак. – К. : Наукова думка, 1988. – 252 с.

227. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900 – 1919 рр.) / І. Компанієць. – К. : Видавництво АН УРСР, 1960. – 371 с.

228. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху XIX ст. / К. Кондратюк. – Тернопіль, 1993. – 98 с.

229. Кондратюк К. Національна ідея в програмних документах та діяльності західноукраїнських політичних партій та організацій у другій половині XIX – на початку XX ст. / К. Кондратюк, О. Сухий // Третій міжнародний конгрес україністів (26-29 серпня 1996 р.). – Харків, 1996. – С.100–106.

230. Кордуба М. Розвій українського населення в Галичині за останні 100 літ / М. Кордуба // Світ. – 1926. – № 13-14. – С. 4–7.

231. Кошелєва Н. Організації українського вчительства у Східній Галичині в 1881 – 1914 роках / Н. Кошелєва // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Л., 1998. – Вип. 33. – С. 108–113.

232. Кравець М. До питання про русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках ХІХ ст. / М. Кравець // З історії західноукраїнських земель. – К., 1957. – Вип. 2. – С. 124–140.

233. Кравець М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині ХІХ ст. / М. Кравець. – Л.: Видавництво Львівського університету, 1964. – 240 с.

234. Кугутяк М. Галичина: Сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.

235. Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 73–84.

236. Кушнір В. Західноукраїнське товариство Ліги Націй / В. Кушнір // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Л., 1998. – Вип. 33. – С. 154–160.

237. Левицький В. Як живеться українському народови в Астрії / В. Левицький. – Відень, 1915. – 31 с.

238. Левицький Є. Національне і партійне угруповання в новім парламенті / Є. Левицький // ЛНВ. – 1911. – Т. 50. – Кн. 9. – С. 34–48.

239. Левицький К. Великий зрив: (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. На підставі споминів і документів) / К. Левицький. – Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1968. – 152 с.

240. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914 – 1918 / К. Левицький. – Л., 1928. – Т. 1-3. – 67 с.

241. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914: На підставі споминів / К. Левицький. – Л., 1926. – 736 с.

242. Левицький К. Українські політики: Сильвети наших давніх послів і політичних діячів / К. Левицький. – Л. : Діло, 1936. – 140 с.
243. Левицький К. Діяльність нового парламенту в справах податкових / К. Левицький. – Л., 1908. – 29 с.
244. Левицький К. Перший рік парламенту загального голосування (1907 – 1908) / К. Левицький. – Л., 1908. – 26 с.
245. Лисяк-Рудницький І. Українці в галичині під австрійським пануванням / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні ессе. – К., 1994. – Т. 1. – С. 413–450.
246. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Л., 1998. – 296 с.
247. Лозинський М. Гльоси про міжпартійні відносини галицьких українців / М. Лозинський // ЛНВ. – 1905. – Т. 29. – С. 19–35.
248. Лозинський М. Національна боротьба серед австрійської соціальної демократії / М. Лозинський // ЛНВ. – 1911. – Т. 55. – С. 114–140.
249. Лозинський М. Польська народова демократія / М. Лозинський. – К., 1908. – 118 с.
250. Лозинський М. Польський і руський революційний рух і Україна / М. Лозинський. – Л., 1908. – 200 с.
251. Лозинський М. Три з'їзди: (До найновішої історії соціальної демократії) / М. Лозинський // ЛНВ. – 1904. – Т. 54. – С. 79–106.
252. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині / М. Лозинський. – Л., 1909. – 94 с.
253. Магміт Б. Півсонний маєстат (Спроба характеристики посла проф. Ю. Романчука) / Б. Магміт // Шляхи. – 1917. – С. 730–739.
254. Магочій П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура / П. Магочій // Український історичний журнал. – 1991. – № 3. – С. 97–107.

255. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма / С. Макарчук. – Л. : Вища школа, 1983. – 255 с.

256. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина ХІХ ст. – 1914 р.) / С. Макарчук // Вісник Львівського університету: Серія історична. – 1997. – Вип. 32. – С. 82–92.

257. Марков А. Русская и украинская идея в Австрии / А. Марков. – Л. : Изд. А.М. Гагатко, 1911. – 28 с.

258. Миколаєвич М. Москвофільство, його батьки і діти. Історичний нарис / М. Миколаєвич. – Л., 1936. – 68 с.

259. Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина ХІХ в.) / А. Миллер. – Санкт-Петербург, 2000. – 201 с.

260. Михальський Ю. Польська суспільність та українське питання в Галичині в період сеймових виборів 1908 р. / Ю. Михальський. – Л., 1997. – 46 с.

261. Мудрий М. Виборчі кампанії до Галицького сейму: суспільство, політика та міжнаціональні взаємини (60-70-і роки ХІХ ст.) / М. Мудрий // Республіканець. – Київ-Львів, 1995. – № 1-2. – С. 35–42.

262. Мудрий М. Ідейні витоки ЗУНР: національні та політичні орієнтації галицьких українців у ХІХ – на початку ХХ ст. / М. Мудрий // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – С. 96–110.

263. Мудрий М. Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849 – 1914) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету: Серія історична. – 1998. – Вип. 33. – С. 12–19.

264. Мудрий М. Проблема автономії Галичини в діяльності Галицького крайового сейму (кінець 60-х – початок 70-х рр. XIX ст.) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Львів, 1995. – Вип. 30. – С. 47–56.

265. Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60-70-і роки XIX ст.) / М. Мудрий // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – Вип. 3-4. – С. 58–117.

266. Мудрий М. Угода між галицькими народовцями та русофілами 1882 року / М. Мудрий // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Л., 2002. – Т. ССXLIII : Праці Історично-філософської секції. – С. 34–52.

267. Мудрий М. Галицька автономія у 70 – 80-х рр. XIX століття: українське та польське бачення / М. Мудрий // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – Вип. 7. – С. 164–172.

268. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / В. Осечинський. – Л. : Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 185 с.

269. Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки (Від початку XIX століття до Михайла Драгоманова) / Ю. Охримович. – Львів-Київ, 1922. – 120 с.

270. Павко А. Особливості становлення партійно-політичної системи в Східній Галичині наприкінці XIX ст. / А. Павко. – К., 2001. – 86 с.

271. Павлишин О. Цивільна влада в повітах ЗУНР / О. Павлишин. – Л., 2002. – 114 с.

272. Павлюк І. Революційне піднесення в Галичині під впливом російської революції 1905 – 1907 рр. / І. Павлюк // З історії західноукраїнських земель. – К., 1957. – С. 67–78.

273. Пашаєва Н. Очерки истории русского движения в Галичине XIX – XX вв. / Н. Пашаєва. – М., 2001. – 259 с.

274. Пашук В. Зародження українського та польського просвітніх рухів. Порівняльний аналіз / В. Пашук // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Київ, 2003. – Вип. 6. – С. 226–244.

275. Пашук В. Товариство «Просвіта» крізь призму «Слова». До історії стосунків українських громадсько-політичних угруповань Галичини (народовців і москвофілів) в др. пол. XIX ст. / В. Пашук. – Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 38 с.

276. Пашук В. Товариство «Просвіта» у Львові. – Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 271 с.

277. Перський С. Популярна історія товариства «Просвіта» / С. Перський. – Л., 1928. – 147 с.

278. Пичета В. Исторические судьбы Западной Украины и Западной Беларуси / В. Пичета. – М., 1939. – 40 с.

279. Пичета В. Основные моменты исторического развития Западной Украины и Западной Беларуси / В. Пичета. – М., 1940. – 136 с.

280. Попик С. Українці в Австрії. 1914 – 1918: Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. – К.: Золоті литаври, 1999. – 236 с.

281. Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. в європейському контексті: витоки, зміст, періодизація / І. Райківський // Галичина. – 1999. – № 3. – С. 4–23.

282. Райківський І. Місце і роль галицького народовства в українському національному відродженні кінця XVIII – початку XX ст. / І. Райківський // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2000. – Вип. 3. – С. 26–37.

283. Райківський І. Раннє народовство та поширення етноніму «Україна» в Східній Галичині (1860-і рр.) / І. Райківський // Галичина. – 2003. – № 9. – С. 57–72.

284. Райківський І. Українське національне відродження 1848 – 1914 рр. Галичина / І. Райківський, І. Гурак, А. Міщук // Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: Ілюстрована історія. – Львів – Івано-Франківськ, 2008. – С. 38–55.

285. Райківський І. Між конфронтацією і спробами порозуміння – тенденції українсько-польських взаємин у ХІХ столітті // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип. 17. – С. 6–17.

286. Расевич В. До заснування «Ruthenische Revue» // Україна в минулому. – Київ-Львів, 1992. – Вип. 2. – С. 144–150.

287. Расевич В. Зовнішньополітичні орієнтації австрійських українців (1912 – 1918 рр.) / В. Расевич // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісій НТШ в Україні. – Л., 1999. – Вип. 2. – С. 253–269.

288. Расевич В. Роль Української національно-демократичної партії в організації українського державного життя / В. Расевич // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісій НТШ в Україні. – Л., 1999. – Вип. 2 (1995 – 1997). – С. 270–278.

289. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) / О. Рубльов. – К. : Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с. : іл.

290. Сарбей В. Етапи формування української національної свідомості / В. Сарбей // Український історичний журнал. – 1993. – № 7-8. – С. 3–18.

291. Сарбей В. Національне відродження України / В. Сарбей. – К., 1999. – 36 с.

292. Свежинський П. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / П. Свежинський. – Л. : Видавництво Львівського університету, 1966, – 192 с.

293. Серeda О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867) / О. Серeda // Вісник

Львівського університету: Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 199–213.

294. Серeda О. Громади ранніх народовців у Східній Галичині (60-і роки XIX ст.) / О. Серeda // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2001. – Вип. 9. – С. 378–392.

295. Серeda О. Питання української національної ідентичності у громадсько-політичному житті Галичини в 1860 – 1867 рр. / О. Серeda // Третій міжнародний конгрес українців (26-29 серпня 1996 р.). – Харків, 1996. – С. 112–118.

296. Серeda О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860 – 1867 рр. (за матеріалами преси) / О. Серeda // Россия – Украина: история взаимоотношений. – М., 1997. – С. 157–159.

297. Серeda О. «Ми тут не прийшли на сміх»: участь східно-галицьких селян у сеймових виборах та засіданнях у Львові (60-і роки XIX ст.) / О. Серeda // Lwow. Miasto, spoleczenstwo, kultura. Studia z dziejow Lwowa. – Krakow, 2002. – Т. IV. – S. 165–186.

298. Соляр І. Відносини краю та закордонного уряду ЗУНР (грудень 1922 – березень 1923 рр.) / І. Соляр // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів, 2000. – С. 194–202.

299. Сохоцький І. Юліан Романчук / І. Сохоцький // Історичні постаті Галичини XIX – XX ст. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1961. – С. 91–117.

300. Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах / М. Стахів. – Л. : Самоосвіта, 1938. – 48 с.

301. Стахів М. Нариси з історії національно-суспільного руху в Галичині (1772 – 1930).

302. Стахів М. Народні маси в русі. Історія українського політичного руху. Від 1890 до 1895 р. / М. Стахів. – Л., 1939. – 80 с.

303. Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях / М. Стахів. – Л., 1934. – 136 с.

304. Стеблій Ф. Проблема єдності українських земель у період становлення національного руху на Україні / Ф. Стеблій // Наукове товариство ім. Т. Шевченка і українське національне відродження. Збірник наукових праць і матеріалів I Наукової сесії НТШ. – Л., 1992. – С. 116–122.

305. Стеблій Ф. Слов'янська ідея в інтерпретації української публіцистики в Галичині 60-80-х рр. XIX ст. (За матеріалами народовської преси) / Ф. Стеблій // Другий Міжнар. конгрес українців: Історія. – Л., 1994. – С. 199–208.

306. Стецюк П. Маловідомі проекти Конституції ЗУНР / П. Стецюк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Вип. 6. – С. 23–29.

307. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення / Б. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1992. – 191 с.

308. Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: організаційні засади і напрями діяльності / О. Сухий // Україна. – Вип. 9. – 2001. – С. 393–404.

309. Сухий О. Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX ст. – початку XX ст. Друге видання / О. Сухий. – Л., 1999. – 226 с.

310. Терлецький О. Москвофіли й народовці в 70-х рр. / О. Терлецький. – Л., 1902. – 64 с.

311. Трусевич С. Співробітництво українських і польських робітників Східної Галичини в перших нелегальних гуртках / С. Трусевич // З історії між слов'янських зв'язків. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 123–129.

312. Трусевич С. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50–70-х роках XIX ст. / С. Трусевич. – К. : Наукова думка, 1978. – 166 с.

313. Турій О. Галицькі русини між москвофільством і українофільством / О. Турій // Третій міжнародний конгрес україністів, (Львів, 22-28 серпня 1993 р.). – Л., 1994. – С. 215–220.

314. Турій О. «Українська ідея» в Галичині в середині ХІХ ст. / О. Турій // Україна модерна. – Л., 1999. – № 2-3. – С. 59–75.

315. Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. / П. Феденко. – Подєбради, 1934. – 173 с.

316. Франко А. Іван Франко – редактор видавничої арії Наукового товариства ім. Т. Шевченка «Українсько-руська бібліотека» / А. Франко // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. Збірник наукових праць. – Л. : Світ, 1998. – С. 578–586.

317. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ в. / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – С. 230–532.

318. Франко І. Баламуцтва в українській справі / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – С. 523–526.

319. Франко І. Некролог / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – С. 611.

320. Франко І. Віче у Турці / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – С. 612–614.

321. Франко І. Зміна системи / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 46. – С. 302–310.

322. Франко І. Болгарські праці М. Драгоманова / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – С. 652–654.

323. Франко І. «Rutenische revue» / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – С. 406–407.

324. Франко І. Галицька Русь / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 44. – Кн. 1. – С. 542–543.

325. Франко І. Загальний збір рустикального банку / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 44. Кн. 1. – С. 344.

326. Франко І. Львівський театр і народна честь / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 35. – С. 337–341.
327. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – С. 331–334.
328. Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. Передумови до другого видання / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 47. – С. 7–10.
329. Франко І. Перше видання творів Федьковича / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 33. – С. 122.
330. Франко І. По загальному зборі рустикального банку / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 44. – Кн. 1. – С. 350–351.
331. Франко І. Поклони / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 2. – С. 184–185.
332. Франко І. Селянський рух у Галичині / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 46. – Ч. II. – С. 250–254.
333. Франко І. Українська альманахова література / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 27. – С. 95–108.
334. Франко І. Ціна літературної праці / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 38. – С. 514–522.
335. Франко І. Южноруская литература / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – С. 676–684.
336. Франко І. Галицьке українофільство / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – С. 411–413.
337. Франко І. Дещо про польсько-українські відносини. Відповідь п. Т. Романовичу на статтю «Хатні справи українців» / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 46. – Ч. II. – С. 262–263.
338. Франко І. Історія моєї габілітації / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 39. – С. 45–49.

339. Химка І. Український національний рух в Галичині в світлі нових теоретичних праць про націоналізм і національні рухи / І. Химка // Другий міжнародний конгрес українців (Львів 22-28 серпня 1993 р.). – Л., 1994. – С. 215–220.

340. Химка І. Греко-Католицька Церква і національне відродження в Галичині 1772 – 1918 / І. Химка // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. – Л., 1993. – № 1. – С. 152–176.

341. Цегельський Л. Довкола виборчої реформи до галицького сойму / Л. Цегельський / Л. Цегельський // ЛНВ. – 1911. – Т. 56. – Кн. 12. – С. 593–602.

342. Цюльнер Е. Історія Австрії. – Л., 2001.

343. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890 – 1894 рр. / І. Чорновол. – Л., 2000. – 247 с.

344. Чорновол І. Українська фракція Галицького Крайового Сему. 1861 – 1901 (Нарис з історії українського парламентаризму) / І. Чорновол. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 288 с.

345. Чорновол І. Видатні депутати Галицького сейму і австрійського парламенту у «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського / І. Чорновол // Молода нація. – 2000. – № 3. – С. 230–232.

346. Шкраб'юк П. Просвітницько-економічні структури Радикальної партії в Галичині / П. Шкраб'юк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 19: «Просвіта» – оберіг незалежності та соборності України. – Л., 2010. – С. 77–82.

347. Шкраб'юк П. Державницька ідея Юліана Бачинського: за і проти (історія, паралелі, наслідки) / П. Шкраб'юк // Народознавчі зошити. – Л., 2002. – Зош. 5-6. – С. 471–475.

348. Щурат В. На світанку нової доби: Статті й замітки: До історії відродження Галицької України. – Л. : Накладом НТШ, 1919. – 178 с.

349. Якимович Б. Новий етап видавничої діяльності Івана Франка: «Літературно-наукова бібліотека» / Б. Якимович // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – Л. : Світ, 19998. – С. 571–578.
350. Янишин Б. Політична інституалізація народовської течії в Галичині: створення «Народної Ради» / Б. Янишин // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Київ, 2002. – Вип. 20-21. – С. 122–141.
351. Янишин Б. Політичне товариство «Народна Рада»: організаційні заходи та політична програма (1885 – 1888 рр.) / Б. Янишин // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Київ, 2003. – Вип. 6. – С. 214–225.
352. Янишин Б. Народовці на рубежі 70-80-х рр. XIX ст.: творення нової моделі політичної культури / Б. Янишин // УІЖ. – 2001. – № 6. – С. 86–100.
353. Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918 – 1923 роках / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – 182 с.
354. Buszko J. Sejmowa reforma wyborcza w Galicji 1905 – 1914 rr. / J. Buszko. – Warszawa : PWN, 1956. – 300 s.
355. Buszko J. Udział Galicji w rewolucji 1905 – 1907 / J. Buszko, H. Dobrowolski. – Kraków, 1959. – 268 s.
356. Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne w Galicji 1846 – 1906 / W. Feldman. – Т. 2. – Kraków, 1907. – 371 s.
357. Fras Z. Polskie ugrupowania polityczne wobec kwestii ruskiej w Galicji w latach 1860 – 1875 / Z. Fras // Studia wschodnie. Prace historyczne. – Т. 2. – Wrocław, 1993. – 286 s.
358. Galicija w dobie autonomicznej (1850 – 1914). Wybor textov w opracowaniu S.Kieniewicza. – Wrocław, 1952. – 397 s.
359. Giza A. Ukrainskie zycie polityczne w Galiciji Wshodniej w 1905 – 1914 w oswietleniu prasy I publicystyki / A. Giza // Akcja Wisla na tle stosunkow polsko-ukrainskich w XX w. – Szczecin, 1994. – S. 24–29.

360. Grodziski S. Sejm Krajowy galicyjski. 1861 – 1914 / S. Grodziski . – T. 1. – Warszawa, 1993. – 526 s.
361. Gruhala J. Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne wobec kwestii ukraińskiej (1890 – 1914) / J.Gruhala. – Katowice, 1988. – 148 s.
362. Grzybowski K. Galicja 1848 – 1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Fustrii / K.Grzybowski. – Krakow – Warszawa – Wrocław, 1959. – 322 s.
363. Himka J.-P. Socialism in Galicia. The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860 – 1890) / J.-P. Himka. – Cambridge, (Mass.), 1983. – 244 p.
364. Lazuga W. Badeni a próby porozumienia polsko-ukraińskiego / W. Lazuga // Akcja Wisła na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX w. – Szczecin, 1994.
365. Lazuga W. «Rządy polskie» w Austrii / W. Lazuga. – Poznań, 1991. – 205 s.
366. Ludwikowski R. Szkice na temat galicyjskich ruchów i myśli politycznej (1848 – 1892) / R. Ludwikowski. – Warszawa-Krakow : PWN, 1980. – 197 s.
367. Najdus W. Szkice z historii Galicji / W. Najdus. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1958 – 1960. – T. 1–2.
368. Partacz G. Geneza konfliktu polsko-ukraińskiego w Galicji Wschodniej / G. Partacz // Akcja Wisła na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX w. – Szczecin, 1994. – S. 13–18.
369. Partacz G. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888 – 1901 / G. Partacz. – Toruń, 1996. – 826 s.
370. Trzeciecki J. O stronnictwach sejmowych w latach od 1889 do 1900 / J. Trzeciecki . – Krakow, 1900. – 76 s.
371. Wasilewski L. Ukraina i sprawa ukraińska / L. Wasilewski. – Krakow, 1911. – 211 s.